

NİLÜFER GÖLE'NİN MODERNLİK ANLAYIŞI

İbrahim YÜCEDAĞ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı

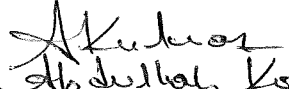
Danışman: Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

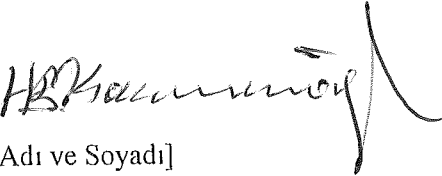
Malatya, 2009

KABUL VE ONAY

İbrahim Yücedağ tarafından hazırlanan "Nilüfer Gölü'nün Modernlik Anlayışı" başlıklı bu çalışma, 29/06/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı] Prof. Dr. Sezgin Kizilcelik
(Danışman)

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Enstitü Müdürü

“Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK’in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım NİLÜFER GÖLE’NİN MODERNLİK ANLAYIŞI başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.” (İbrahim YÜCEDAĞ, *Molun*)

ÖNSÖZ

Batı'ya özgü bir proje olan modernlik, dünyanın tamamını kaplamayı hedeflemiştir. Modernlik, bilhassa da Batı dışı toplumları dönüştürme tasarımıdır. Batılı bir kavram olan modernliği, özgül dinamiklere sahip Türk toplumu gibi Batı dışındaki toplumlara uygulama isteği önemli paradokslara sebep olmuştur. Bu paradokslarla Türk modernleşmesinin değerlendirilmesi noktasında da karşılaşmıştır. Modernleşmenin Türk toplumundaki yansımalarının ne olduğu ve ülkemizde nasıl bir uygulama alanı bulduğu sorunsalı bir çok düşün adamının ilgisini çekmiştir. Başka bir deyişle, Türk modernleşmesini değerlendirmek, sosyologlarımızın temel çalışma alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu düşün insanları arasında Nilüfer Göle de kendine bir yer edinme çabasında olmuştur. Ancak, o, modernleşmenin Batı'lı okumalarına karşı, modernleşmeyi Doğu kıyılarından yeniden okumaya gayret etmiştir. Türkiye'de modernleşmeyi Doğu'lu bir gözle okumaya çalışmıştır. Göle'nin bu çabası, onu "Batı-dışı modernlik" anlayışına yönlendirmiştir. Göle, bu kavramsallaştırmayla, Doğu toplumlarının kendi yapısal süreçlerine dikkatleri çekmeyi amaçlamıştır. Bu tezde genel olarak Göle, Türk modernleşmesine yeni bir açılım sağlamış mıdır? yeni bir teorik düzey oluşturabilmiş midir? sorularına yanıt aranmaya gayret edilmiştir. Batı-dışı modernlik anlayışının özünün ortaya konması, Türk modernleşmesinin temel dinamiklerinin anlaşılması ve yeni açılımlara sahne olması bağlamında ilerde yapılabilecek çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlama kaygısının ürünüdür.

Çalışmamda emeği olan, eleştiri ve önerileriyle yol gösteren hocam Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim YÜCEDAĞ

Haziran, 2009

MALATYA

ÖZET

YÜCEDAĞ, İbrahim. Nilüfer Göle'nin Modernlik Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2009.

Batı'da sosyoloji alanında son yıllarda üzerinde en çok durulan konulardan birisi, modernliktir. Modernliğin neliği ve farklı algılanış tarzları hususunda ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu farklı algılanış tarzları bağlamında modernlik konusu, Türk toplumunu da yakından ilgilendirmiştir. Modernlik, Türkiye'nin son üç yüzyılına belirli ölçülerde damgasını vurmuştur. Türk modernleşmesi konusu ülkemizde sıkça tartışılmıştır.

Bu tezde, Nilüfer Göle'nin Türk modernleşmesini algılayış biçimi, Türk modernleşmesinin değişkenlerine ilişkin görüşleri, Batı'yla ilişkisi, "Batı-dışı modernlik" kavramı bağlamında tartışılmıştır. Göle, modernliğe daha yerel bir perspektifle bakmış, Türk modernleşmesini Batı dışı bir bakış açısıyla irdelemiştir. Göle, Batı'yı reddetmemiş ancak Batı'dan bağımsız bir çabayla Türk modernleşmesini anlamaya çalışmıştır. Çalışmada, Göle'nin sosyolojik duruşunun ortaya konmasının yanında, Batı-dışı modernlik kavramını şekillendirirken modernliği daha çoğulcu bir bakış açısıyla analiz eden düşünürlerle olan ilişkisi de analiz edilmiştir. Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasının bir çok düşün insanının fikirlerinin etkisiyle şekillendiği görülmüştür. Bu çalışmada tespit edilen ilişkiler bağlamında onun Batı-dışı modernlik anlayışının orijinal olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Modernlik, Modernleşme, Batı-dışı modernlik, Türk Modernleşmesi, Çoğul Modernlik, Alternatif Modernlik, Yerel Modernlik, Melezlenme, İslamcılık.

ABSTRACT

YÜCEDAĞ, İbrahim. Nilüfer Göle's Understanding of Modernity, Master Thesis, Malatya, 2009.

In recent years, the modernity is one of the most debated issues in sociology in the West. Both the essential character and different perceptions of the modernity have been studied significantly. The issue of the modernity has been taken into consideration in Turkish society as well. Modernity has its impacts on the Turkish society during the last three centuries. The Turkish modernization has been discussed constantly.

In this thesis, Nilüfer Göle's perceptions of the Turkish modernity' and her arguments on both the essential character of variables and relations with West of Turkish modernization was debated with reference to a "non-Western modernity". Göle evaluated modernity from a local perspective and interpreted the Turkish modernization from a non-Western viewpoint. Göle by being detached from western modernization tries to understand the Turkish modernization without denying it. In this study, the formation of Göle's concept of "non-western modernity" and her sociological standpoint were analyzed with reference to the effects of different social scientists who examine the modernity from pluralistic perspectives. Main finding of the thesis is that her concept of "non-Western modernity" is not the original with reference to that context.

Key words

Modernity, Modernization, non-Western Modernity, Turkish Modernity, Plural Modernities, Alternative Modernity, Local Modernity, Hybridization, Islamism.

NİLÜFER GÖLE’NİN MODERNLİK ANLAYIŞI

İbrahim Yücedağ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER.....	v
ABSTRACT AND KEY WORDS.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

NİLÜFER GÖLE’YE GÖRE SOSYOLOJİNİN KONUSU VE YÖNTEMİ.....	5
--	---

2. BÖLÜM

NİLÜFER GÖLE’NİN BATI-DIŞI MODERNLİK KAVRAMI.....	28
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	78
KAYNAKÇA.....	83

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

ODTU: Orta Doğu Teknik niversitesi

s. : Sayfa

v.d. : Ve diğerleri

GİRİŞ

Sosyolojide modernlik en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Sahip olduğu dinamiklerden, neden olduğu değişime kadar bir çok düşün adamının üzerinde kafa yorduğu bir alandır. Batı'lı bir dünya görüşünü yansıtan modernlik, tüm toplumların yaşaması gereken aşamalar/ilerlemeler¹ süreci olarak görülmüştür. Bu ilerlemede Batı, öncü olarak kabul edilmiştir. Batı'nın öncülüğü sayesinde Batı dışında kalan toplumların modernleşebileceği düşünülmüştür. Batı, tüm toplumlar için örnek bir model oluşturmuştur. Bu anlayış Batı sosyolojisinde modernleşme teorisi olarak kendisini ortaya koymuştur. Modernleşme teorisi, "kapitalist toplum dışı toplumların, yani geleneksel yapıların modern yapılara dönüşeceğini ileri sürer. Başka bir anlatımla bu teorinin merkezi problemi, geleneksel toplumların modern toplumlara dönüşeceği iddiasıdır."² Ancak bu iddia beraberinde toplumsal yapılar arasındaki farkların görmezden gelinmesine neden olmuştur. Farklı toplumsal yapılar arasındaki benzemezlik ilişkisi nedeniyle tekçi anlayışlar irdelenmeye başlanmıştır. Batı merkezli toplum tanımlamaları günümüzde giderek önemli tartışmalara kaynaklık etmiştir. Tartışmaların temelinde Batı'lı modernlik teorisinin tüm toplumları standart bir gelişme çizgisine dâhil etme çabası yatmıştır. Modernliğin standartlaştırıcı bakış açısı Batı dışında kalan toplumlarda Batı'ya bağımlı, Batı'nın geçirdiği değişimleri geçirmek gerektiği gibi bir zorunluluk doğurmuştur. Oysa ki, modernliğin böyle bir anlayışa dayanması beraberinde bir çok soruna yol açmıştır. Sözelimi, eğer tüm toplumlar aynı gelişme aşamalarından geçecekse, toplumlar arasındaki kültürel farklar nasıl açıklanacaktır? Toplumsal yapı farklarını göz ardı eden böyle bir bakış açısı, günümüzde kan kaybetmeye başlamıştır. Tekçi, monist bakış açısı eleştirilmiş, onun yerine çoğulculuğa dayalı bir anlayış hâkim olmuştur.

Eleştirel bir anlayışın yerleşmesindeki temel sorunsal, modernliğin Batılı okumalarının, Batı dışında kalan toplumları açıklamada çektiği sıkıntıdır. Yaşanan

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOCK, Kenneth; "İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları", Çeviren: Aydın Uğur, BOTTOMORE, Tom ve NISBET, Robert; *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (iç.), Yayına Hazırlayan: Mete Tunçay ve Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 51-92.

² KIZILÇELİK, Sezgin; *Sefaletin Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 153-154.

sıkıntılar modernliğin daha yerel, içerden okumalarının da kaynağını oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, “hermenötik bir okumaya izin veren, Batı merkezli olmaktan belli ölçülerde uzaklaşmış yaklaşımlar, akademik anlamda hem yerli bilginin üretilmesine izin vermekte hem de Batı dışı toplumların anlam üretme sürecini, toplumun öznel gerçekliği içinden anlama imkânı sağlamaktadır.”³ Sosyal bilimler, genel bir modernlik algısından, yerelin ön plana çıkarıldığı özel modernlik/modernleşme biçimlerine doğru evrilmeye başlamıştır.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan bağlamda farklılığı vurgulanan Türk modernleşmesi, Batılılaşma, çağdaşlaşma, Garplılılaşma, Avrupalılaşma ve asrileşme gibi kavramlar çerçevesinde tartışılmıştır. Bu kavramsallaştırmalar temelde Türk modernleşmesinin Batı zaviyesinden bir değerlendirmesini içermiştir. Yani, Türkiye'nin modernleşme serüveni Batı'lı bir gözle, Batı'dan hareketle izlenmiştir. Batı'lı perspektif, doğal olarak Türk modernleşmesinin temel dinamiklerini, Batı'lı değerler bağlamında yorumlamıştır. Türk toplumsal gerçekliğinin kendine özgülüğünü göz ardı etmiştir. Modernliğin evrensellik iddiası, Türk modernleşmesindeki sosyal yapı şartlarını görmezden gelmiştir. Yanlış değerlendirmelere sebep olan Batı perspektifli anlayış Türk modernleşmesinin kendine özgü dinamiklerini anlayamamıştır.

Türk modernleşmesi, üç yüzyılı aşkın bir süredir tartışılan bir konu olmuştur. Sorunlu bir alan olma özelliği taşımıştır. Kimilerinin 1699 Karlofça Antlaşması'na dayandırdığı Türk modernleşmesi, kimleri tarafından da III. Selim ve II. Mahmut reformlarına dayandırılmıştır.⁴ Ancak modernleşme çabasının Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde başladığı kabul edilen bir görüştür. Bu dönem reformlarının temel amacı, imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak olmuştur. “Osmanlı İmparatorluğu'nun çözüluşüne tekabül eden yıllarda bir ‘toplum projesi/modeli’ olarak Türk toplumuna, Batı uygarlığına giriş (çağdaşlaşma)

³ PEKER, K. Oya; *Günlük Düşüncede Modernlik, Din ve Laiklik*, Vadi Yayınları, Ankara, 2005, s. 82.

⁴ KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; *Türk Sosyoloji Tarihine Giriş 1: Ön Koşullar*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 85.

önerilmiş ve bu toplum modeli uygulamaya sokulmuştur.”⁵ Böyle bir amaçla başlayan Türk modernleşme çabası, Türk düşün adamlarının ilgi alanını oluşturmuştur. Türk modernleşmesinin kaynağı, nasıl gerçekleşeceği, kimlerin öncülük edeceği tartışmaların temelini meydana getirmiştir.

Türk modernleşmesini, modernliğin eleştirilerek yerel dinamiklerin ön plana çıkarıldığı modernlik anlayışları bağlamında değerlendirmek gerekir. Türk modernleşmesinin, Batı’da gerçekleşen modernlik biçiminden farklı olduğu ön kabulünden hareket edilmelidir. Kendine özgü taraflarının neler olduğu ve nasıl bir gelişim gösterdiği ancak bu sayede anlaşılacaktır. Bu sebeple, Göle’nin Batı-dışı modernlik anlayışı irdelenmeye çalışılmıştır. Göle’nin fikirlerinin ele alınma sebebi, Türk modernleşmesine Batı dışından bir gözle bakmış olmasıdır.

Çalışmamızın Göle’yle sınırlandırılmasının önemli nedenleri vardır. Nedenlerden ilki, Türk modernleşme çabasının genişliğidir. Bilindiği gibi, Türk modernleşmesi üç yüzyıla yakın bir süredir sürekli olarak tartışılan bir konu olmuştur. Doğal olarak, konunun daha iyi anlaşılması için sınırlandırılması gereği ortaya çıkmıştır.

Konunun sınırlandırılmasının ikinci nedeni ise, Göle’nin modernlik konusunda farklı bir yaklaşım sergilemesidir. Modernliği, egemenlik ilişkisi bağlamında değerlendirmiş, Türk modernleşmesini “Batı-dışı modernlik” anlayışıyla yorumlamıştır. Türk modernleşmesini, yerel dinamikleri göz önünde bulundurarak incelemiştir. Modernliği, Batı’lı çerçeveler dışında daha Doğu’lu bir gözle ele alarak Türk toplumuna, kendi içinden bakmıştır.

Türk modernleşmesinin neliği ve nasıl gerçekleştiği konusunda muğlâklığın devam ettiği bir gerçektir. Bu muğlâklığın giderilebilmesi, modernleşme çabamıza farklı açılardan yaklaşan sosyologlarımızın irdelenmesiyle mümkün olacaktır.

Çalışmamız, iki bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde, Göle’nin sosyoloji anlayışı irdelenmiştir. Sosyolojinin konusunun neliğini ve metodunu algılayış

⁵ KIZILÇELİK, Sefaletin Sosyolojisi, s. 321.

tarzı ele alınmıştır. Kendisinin etkilendiği düşün adamlarıyla olan fikirsel ilişkisinin anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü ise, Göle'nin modernliğe ilişkin görüşlerini içermiştir. Modernliği algılayış biçimi ve modernliğe yüklediği anlam onun, "Batı-dışı modernlik" kavramsallaştırması çerçevesinde ele alınmıştır. Batı-dışı modernlik anlayışının teorik temelleri, eksikleri ve varsa orijinal yanları tartışılmıştır.

1. BÖLÜM

NİLÜFER GÖLE'YE GÖRE SOSYOLOJİNİN KONUSU VE YÖNTEMİ

Nilüfer Göle¹, Türkiye'nin tanınan sosyologlarından biridir. "1980 sonrası Batı sosyolojisinin ülkemizde 'yükselen değeri'dir."² Türk toplumsal gerçekliğini

¹ Nilüfer Göle, 1953 yılında Ankara'da doğmuştur. Babası Cevat Göle'nin oğlu Turgut Bey, annesi Sevim Bozer'dir. Ailenin 2. çocuğudur. Aslen Kars'lı olan Göle, hem anne hem de baba tarafından bir çok akademisyen yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Amcası Münir Hüsrev, İçişleri Bakanı olarak görev almıştır. Babası Turgut Bey ise, kaymakamlık yapmıştır. Ardından 1954 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olmuştur. Göle'nin anne tarafından dedesi Fevzi Bozer Yargıtay Başkanlığı, dayısı Prof. Dr. Ali Bozer, Anavatan Partisi'nin iktidarı döneminde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Göle'nin diğer dayısı Prof. Dr. Yüksel Bozer ise, Hacettepe Üniversitesi'nde Rektörlük yapmıştır. Göle'nin ağabeyi Celal Göle de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. Göle'nin eşi Asaf Savaş Akat, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde iktisat profesörüdür. Göle'nin öğrenim hayatı, Ankara Koleji'nde başlamıştır. 1970'te Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne girmiştir. Bu yıllar kendisinin tabiriyle 'derisinin oluştuğu' yıllar olmuştur. Bu tarihten sonra sosyoloji alanında önemli açılımlar yapmıştır. 1974 yılında ODTU Sosyoloji Bölümünden mezun olmuştur. 1976 yılında Fransa'ya Alain Touraine'in yanına gitmiştir. Paris'te *Ecoles des Hautes Etudes en Sciences Sociales*'e kabul edilmiştir. Doktora tezini 1986 yılında **Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere** adıyla Touraine'nin yanında yapmıştır. 1987 yılında kendisinin 'fildişi kule' dediği üniversitelerimizden Boğaziçi Üniversitesi'nde görev almıştır. Daha sonra Touraine ve bir çok sosyologla birlikte çoğul modernlikler konusunu çalışmıştır. Göle'nin başlıca eserleri şunlardır: **Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere** (1986), **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme** (1991), **The Forbidden Modern: Civilization and Veiling** (1999), **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine** (2000), **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri: Bir Atölye Çalışması** (2000), **Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk** (2003), **Islam in Public: Turkey, Iran and Europe** (2006) ve **İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa** (2009). Bu kitaplarının yanı sıra yayınlanmış bir çok makalesi bulunmaktadır. Çalışmaları bir çok yabancı dile çevrilmiştir. Halen *Ecoles des Hautes Etudes en Sciences Sociales* isimli sosyal bilimler akademisinde 'çoğul modernlikler' konusunda kürsü başkanlığı yapmaktadır (ERJEM, Yaşar; "Nilüfer Göle", **Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) Cilt: 2** (iç.), Derleyen: M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 879-904; KALYONCU, Cemal A.; **Saklı Hayatlar**, Zaman Kitap, İstanbul, 2002, s. 226-231).

² KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyolojinin Neliği**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 204.

anlamak için çaba sarfeden sosyologlarımızdandır. Göle'nin fikirlerinin anlaşılabilmesi onun, sosyoloji anlayışının doğru tahlil edilebilmesine bağlıdır. Kendine özgü bir sosyoloji tarzı oluşturmaya çalışması, problemlere kendine özgü bir tarzla yaklaşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle temelde şu sorulara yanıt aranmalıdır: Göle'de sosyolojinin konusu nedir? Onun benimsediği yöntem nedir? Bu sorulara verilecek yanıtlar Göle'nin sosyoloji anlayışını ortaya koyacaktır. Göle'nin fikirlerinin anlaşılması için yetiştiği dönemin toplumsal özellikleri önemli bir yere sahiptir. Çünkü, "biz bir düşünürü, kültür içinde bulunduğu yere atıfta bulunarak konumlandırmaya ve düşüncesindeki kültürel etkileri ve (eğer varsa) düşüncesinin kültürel değişme üzerindeki etkilerini tanımlamaya çalışırız."³ Bu bağlamda, Göle'nin yaşadığı dönemin temel olaylarından nasıl etkilendiği önemlidir. Çünkü, "sosyologun yaşadıklarından tamamen bağımsız olması mümkün değildir."⁴

Göle'nin sosyolojiye olan ilgisinin oluşumunda ve sosyolojik duruşunun şekillenmesinde 1970 yılında ODTU'ye girişi ve bu yıllarda yaşananlar önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi 1970'li yıllar Türkiye açısından önemli olaylara sahne olmuştur. Gençlik hareketleri ve muhtıra gibi olaylar nedeniyle hareketli bir dönem yaşanmıştır. Toplumsal yapıda önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. Yapılan askeri müdahaleler öncesi özellikle üniversiteler gençlik açısından önemli bir özgürlük alanı olarak görülmüştür. Hâkim olan sol ideoloji, o dönem öğrencilerinin çoğunu etkilemiştir. Sol kültür bu dönemde çok fazla etkin olmuştur. Göle'ye göre, "bu dönem üniversitelerde sol bir kültürün hâkim olduğu dönemdir. Sol kitaplar okunmakta, öğrenciler kantinlerde, amfilerde toplanmakta, tartışmalar, konuşmalar"⁵ gerçekleştirilmektedir. Böyle bir ortamdan gelen Göle de bundan etkilenmiştir.⁶ Bu

³ MILLS, C. Wright; *Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi Üzerine*, Çeviren: Vefa Saygın Ögütte, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005, s. 22.

⁴ GÖLE, Nilüfer; "Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi", *21. Yüzyılım Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları* (iç.), Derleyen: Ümit Meriç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 49.

⁵ ERJEM, "Nilüfer Göle", s. 880.

⁶ Göle'nin çalışmalarına bakıldığında 1960 sonrasında meydana gelen toplumsal değişim ve dönüşümlerin önemli izleri görülmüştür. 1960, 1970 ve 1980 yıllarındaki askeri müdahaleler ve bunun yarattığı dönüşüm, Göle'nin Türk toplumsal gerçeğinden hareketle önemli çalışmalar yapmasını sağlamıştır. Bu dönemde "çağdaşlaşma, azgelişmişlik, feodalizm, Asya Tipi Üretim Tarzı, Osmanlı

durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Biz sol dönemde yetiştik. Bir yandan aydın olmaya özeniyorduk, öte yandan 68 sonrasının marjinal yaşam arayışlarına ve zevklerine meylediyorduk.”⁷ Ancak bu değerlendirmelerine rağmen Göle, kendisinin hâkim olan sol kültürden gelmediğini ve dolayısıyla uyum problemi yaşadığını belirtmiştir. Göle’nin aile çevresi ve yetiştiği ortama bakıldığında genel olarak sol kültürün hâkim olduğu görülmüştür. Ancak, babası ve amcasının sol siyasette aktif olmasına rağmen kendisi bu sol kültüre dâhil olmakta problem yaşamıştır. Sözgelimi, babasının CHP’den milletvekili olması ailenin sol kültür geleneğini yansıtmıştır. Tüm bunların etkisiyle Göle hem aile hem de toplumsal çevreden kaynaklı olarak sosyoloji anlayışını şekillendirmiştir. Dolayısıyla, Göle’nin dönemin toplumsal olaylarından etkilendiğini söyleyebiliriz. Çalışmalarında bu dönemin önemli etkileri görülmüştür.

Göle, yukarıda değindiğimiz gibi hâkim olan sol kültüre uyum aşamasında problem yaşamıştır. Kendini bu kültürün dışında tutmuştur. Var olan standartların dışında durmaya çalışmıştır. Kendine özgü düşünsel bir çizgi oluşturmak istemiştir. Bu nedenle Fransa’ya, Touraine’nin yanına gitmiştir. 1976’da Fransa’ya giderken genel eğilim Amerika’ya gitmek doğrultusunda olmuştur. Ancak o, farklılığını ortaya koyarak yurtdışı tercihini, “herkes Amerika’ya giderken ben tek kelime bilmeden Fransa’ya gitmişim”⁸ şeklinde belirtmiştir. Göle, kendini hep standartların dışında

toprak sistemi, köy sorunu, bağımsızlık, toprak reformu, yabancı sermaye, sosyal adalet, sanayileşme, Doğu Sorunu, planlama, kalkınma modelleri ve buna bağlı olarak devletçilik, liberalizm, sosyalizm, milliyetçilik ve milliyetçiliğin çeşitli yorumları” gibi önemli konular ön plana çıkmıştır (KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 263). Yoğun tartışmalar yaratan bu konular, Göle’nin de ilgisini çekmiştir. Göle, bu konulara uzak durmamıştır. Dönemin toplumsal olaylarından etkilenmiştir. Bu bağlamda, onun sosyoloji anlayışının şekillenmesinde Türkiye’nin geçirdiği önemli dönüşümlerin etkisi kendini belli etmiştir. Çünkü incelediği konulara baktığımızda dönemin tartışma konularına paralel çalışmalar yaptığını görmekteyiz. Özellikle toplumun geçirdiği değişim üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle, sosyolojinin toplumsal değişim ve dönüşümlerden hareket etmesi gerektiğini savunmuş, ileride değinileceği gibi değişim sosyolojisine yönelmiştir.

⁷ GÖLE, Nilüfer; Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, Hazırlayan: Zafer Özcan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003, s. 14.

⁸ A. g. e., s. 85.

tasavvur etmiştir. Sıra dışı bir kişilik sergilemeye çalışmıştır. Sıra dışı yaşam anlayışı onun, sosyoloji alanındaki düşüncelerini ve duruşunu da şekillendirmiştir. Sosyolojinin konusunun neliğinden metoduna kadar farklı bir yol izlemeye çalışmıştır. Çalışmalarında farklı yöntem ve teknikler kullanmıştır.

Genelde sosyal bilimciler özelde ise, sosyologlar toplumları incelerken bir toplumsal düştüne sahip olmuşlardır. Bu düşün sistemlerinden hareketle, toplumsal kategorileri tanımlamada ve anlamada bazı model, çerçeve ve teoriler kullanmışlardır.⁹ Düşünce dünyalarını bu modeller çerçevesinde şekillendirmişlerdir. Toplumun değişkenliği ve farklılığı bağlamında ele almaya çalışan Göle, bu anlamda toplumsal gerçekliği incelerken belirli bir modelden hareket etmeye karşı çıkmıştır. Toplumun, standart modeller bağlamında anlaşılmasının mümkün olamayacağını bildirmiştir. Bu nedenle sosyolojiyi toplumsal pratiği tanımlama ve anlamının yanında toplumu geniş bir teorik çerçeve aracılığıyla değerlendirebilmek olarak ele almıştır. Sosyolojiyi, toplumu bütünüyle göz önünde bulundurarak sosyal problemlere çözümler üreten, sosyal yapıyı anlamaya çaba sarfeden bir bilim olarak görmüştür. Böyle bir anlayıştan hareket eden Göle, dar sosyolojik kalıpların toplumu anlamada yeterli olamayacağını ifade etmiştir. Geleneksel/modern, İslam/Batı, gerici/ilerici gibi açıklamaların, melez ve karmaşık gerçekliğe anlam vermekte zorlandığını belirtmiştir.¹⁰ Göle'ye göre, toplum basit bir yapı değildir. Toplum, temelde yapı-eylem, birey-toplum gibi bazı ikilemlerden oluşmuştur.¹¹ Bir başka

⁹ Bu teori ve modeller için bkz. POLAMA, Margaret; *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çeviren: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

¹⁰ GÖLE, Nilüfer; *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999, s. 137.

¹¹ Sosyolojideki yapı-eylem ayrımı bir çok sosyolog tarafından ele alınmıştır. Bu ayrım/tartışma, sosyolojinin temelde neyle uğraşması gerektiği üzerine şekillenmiştir. "Yapı-eylem ikiliği problemi, sosyolojik teorinin sosyal yapıları konu edinmesi gerektiğini vurgulayan teorilerle, sosyolojik teorinin, insan eylemlerini incelemesi gerektiğini öne süren teorilerin varlığı/karşıtlığı sonucunda gelişmiştir. ... Yapı merkezli teoriler, yapı, sistem ve kurum gibi makro ölçekli konulara öncelik verirken, birey ve etkileşim gibi mikro düzeydeki konuları göz ardı etmiştir. Eylem merkezli teoriler ise, yapıya odaklanan teorilerin aksine, bireyin dünyası, benliği, bireyler arası etkileşimler ve davranış gibi mikro ölçekli konulara" öncelik vermiştir (ESGİN, Ali; *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Am Yayınılık,

ifadeyle, toplum ne sadece bireylerden oluşan basit bir oluşum ne de sadece soyut bir yapıdan meydana gelmiş bir gerçekliktir. “Toplumsal yapı, bir yandan insanların isteklerine indirgenemeyecek kadar bağımsız, diğer yandan bireylerin, grupların çevrelerine atfettiği değerlerden de soyutlanamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle sosyoloji, zor bir işi üstlenmekte, doğa bilimlerinden farklı olarak insan faktörünü işin içine sokmak zorunda kalmakta, ancak bireylerin toplamına ve iradelerine indirgenemeyecek bir ‘toplumsal gerçeklik’ iddiasında”¹² bulunmaktadır. Sosyolojinin bu toplumsal gerçekliği anlayabilmesinin makro ve mikro, yerel ve evrensel konuları birlikte ele almasına bağlı olduğunu vurgulamıştır. “Genelde yaşadığımız gerçekliklerin, elimizin altında olan gerçeklerin farkında değiliz. İşte sosyoloji size bu dili kazandıran, bu bakış açısını getiren bir sosyal bilimdir. Ve dediğim gibi ben birinci olarak; fark edilmesi zor gerçekleri anlatmaya çalışıyorum. Ve bunu evrensel bir dille anlatmaya çalışıyorum. ‘Yerli olanla evrensel olanı teorik bir biçimde nasıl birleştirebilirim? Yerli olandan evrensel olana nasıl gidebilirim? Hatta yerli olanı evrensel dille nasıl yeniden üretebilirim?’ sorularına cevap arıyorum.”¹³ Göle, evrensele yerelden hareketle ulaşmaya çalışmıştır. İncelediği konuları geniş bir perspektifle, evrenselliği göz önünde bulundurarak anlamaya çaba sarfetmiştir. Yerel olguların analizinden evrensel konuların anlaşılmasına doğru bir yol izlemiştir.

Ankara, 2005, s. 2). Bu konuda Anthony Giddens, Jürgen Habermas, Touraine, Pierre Bourdieu ve Norbert Elias gibi sosyologlar önemli çalışmalar yapmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **ESGİN, Anthony Giddens Sosyolojisi**; **HABERMAS, Jürgen; İletişimsel Eylem Kuramı**, Çeviren: Mustafa Tüzel, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2001; **BOURDIEU, Pierre; Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine**, Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayınları, İstanbul, 2006; **TOURAINÉ, Alain; Modernliğin Eleştirisi**, Çeviren: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004; **ELIAS, Norbert; Uygarlık Süreci Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005; **ELIAS, Norbert; Uygarlık Süreci Cilt 2: Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak**, Çeviren: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

¹² GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 58.

¹³ GÖLE, “Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi”, s. 48.

Göle, toplumu, bireylerin eylemlerinden bağımsız bir gerçeklik olarak değerlendirmemiştir. Toplumu ve bireyi iç içe geçmiş, birbirine etkide bulunan bir gerçeklik olarak ele almıştır. Sosyolojinin konusunun, toplumu makro boyutta incelemek olduğu kadar toplumu oluşturan mikro yapıları da incelemek olduğunu savunmuştur. Kendisinin de belirttiği gibi Göle, gözlemlenebilir mikro olgulardan hareketle genel sorunlara gitmeye çalışmıştır.¹⁴ Toplum ve bireyin karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğu anlayışından hareket etmiştir. Göle, “insan eylemlerinden bağımsız, yasaları olan ve bu yasalara bağlı olarak gelişen, değişen, bireyin belirli statüleri işgal ettiği ve bu statülere bağlı olarak davranışlarda bulunduğu, sosyal kurumlar, sınıf ve top yekûn toplum gibi makro konu ve kavramları ön plana çıkaran bir toplum ve insan anlayışına karşı çıkmıştır.”¹⁵ Toplumu anlamak için onu oluşturan kurumların ve bireylerin incelemeye tabi tutulması gerektiğini savunmuştur. Göle, toplumsal ilişkilerin altında yatan kültürel dinamiklerin ortaya çıkarılmasından yana tavır takınmıştır. Böyle bir tavır ise, “ister istemez bilgi üretiminde toplumsal aktörleri ve bu aktörlerin ekonomik, kültürel ve ideolojik davranışlarını anlamaya yönelik araştırmalara öncelik vermeyi”¹⁶ gerektirmiştir. Çalışmalarını bu yönde geliştirmiştir. Bu nedenle bireylerin, ‘toplumun merkezi’ndeki yeri üzerinde durmuştur. Ona göre, toplumun kendini nasıl ürettiğini ve dönüştürdüğünü anlamak, aktör ve kimlik meseleleri üzerinde yoğunlaşmayı zorunlu kılmıştır.¹⁷ Epistemolojik sarkacın, metodolojik pozitivizmden eylem sorununa doğru kaymaya başladığını ileri sürmüştür.¹⁸ Aktör/özne temelli bir sosyoloji anlayışı benimsemiştir. Göle’nin sosyoloji anlayışında birey, Touraine’in yaptığı gibi, özne/aktör olarak değerlendirilmiştir. Özneyi, “toplumsal yapıda bir statüyü işgal eden ve buna uygun davranışlar gösteren, toplumla bütünleşmiş, toplum

¹⁴ A. g. m., s. 48.

¹⁵ ERJEM, “Nilüfer Göle”, s. 883–884.

¹⁶ GÖLE, Nilüfer; *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19–20.

¹⁷ GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, s. 9.

¹⁸ GÖLE, Nilüfer; “The Quest For the Islamic Self within the Context of Modernity”, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* (ç.), Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London, 1997, s. 81.

tarafından belirlenen bir varlık değil, etkin, eyleyen, diğer insanlarla ilişkilere giren, sosyal, kültürel ve politik aktörler”¹⁹ olarak değerlendirmiştir. Birey/aktör, gerektiğinde toplumsal yapıya müdahale edebilen bir özelliğe sahiptir. Bu, bireyin toplumla bir ilişki kurduğunun göstergesidir. Dolayısıyla toplum, özne/aktörlerin eylemlerinden bağımsız olarak şekillenmemiştir. Toplumu, aktörlerin eylemleriyle şekillenen dinamik bir yapı olarak değerlendirmiştir. Toplumu, bireyden hareketle ele almıştır.²⁰ Nitekim çalışmalarına bakıldığında İslamcı kadınlar, türbanlı kızlar, mühendisler gibi bireyden hareketle oluşturulmuş kavramsallaştırmalar üzerinde durduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle Göle, bireyden hareket ederek ‘toplumun merkezi’ne ulaşmaya çalışmıştır. Burada merkez kavramı ayrı bir öneme sahiptir. Merkez, Göle’ye göre, farklı anlamlar taşımıştır. “Merkez deyince akla, devlet, hakim sınıflar, egemen değerler, Batı ya da modernlik gibi istikameti belli kıtalar geliyor. Toplumun merkezi ise, alışılageldiğimiz görünür, kurumsal veya siyasal olandan farklı bir merkezin varlığını hatırlatıyor. Kavram kendi içinde bir şaşırtıcılık barındırıyor. ... Toplumun merkezi hem dairesel değişken bir yapıya hem de sabit bir noktaya gönderme yapıyor. Toplumu oluşturan değerlerin şekil kazandığı ve sınıfsal dinamiklerin oluşturduğu kareografinin sahneye konduğu noktaya merkez nokta ya da toplumun odağı diyebiliriz. Toplumun merkezi kaçınılmaz olarak farklılıkları, çatışmaları içinde barındırıyor. Bu da toplumu tek bir özne olarak ifade edemeyeceğimizi gösteriyor.”²¹ Göle, toplumun merkezini, dinamik, sürekli değişen ve içerisinde çatışmalar barındıran bir gerçeklik olarak değerlendirmiştir. Ona göre,

¹⁹ ERJEM, “Nilüfer Göle”, s. 884.

²⁰ Göle’nin burada yapmaya çalıştığı, bireyden hareketle toplumu anlamaktır. Bu yönelim kendisinden önce bir çok sosyolog tarafından benimsenmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra aktör merkezli teoriler ön plana çıkmıştır. Buradaki amaç, savaşıyla birlikte yok olmaya başlayan bireyi tekrar inşa etmektir (KIZILÇELİK, *Sefaletin Sosyolojisi*, s. 131). Fenomenolojik sosyoloji, alışveriş teorisi, rol teorisi, etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik, etiketleme teorisi gibi bir çok teori, bireyi ön plana çıkararak toplumu anlamaya çalışmıştır. Zira, Göle’den önce Touraine de aynı fikirleri savunmuştur. Bu bağlamda, Göle’nin bu anlayışı orijinal değildir. Kendisi, Touraine ve önceki sosyologların izinden gitmiştir. Zikredilen teorilerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. KIZILÇELİK, Sezgin; *Sosyoloji Teorileri 2*, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994; KIZILÇELİK, Sezgin; *Sosyoloji Teorileri 3*, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996.

²¹ GÖLE, Nilüfer. *Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 9.

toplumsal yapı, kendi içinde dinamik bir özellik taşımıştır. Bu nedenle toplumu, değişmez, durağan bir yapıymış gibi ele almak yanlıştır. Sosyolojinin, toplumun statik yanını olduğu kadar dinamik yanını da incelemesi gerektiğini savunmuştur. Sosyolojinin önemli isimlerinden olan Comte, sosyolojinin işlevinin, toplumsal statüğü olduğu kadar toplumsal dinamiği de incelemek olduğunu bildirmiştir.²² Göle, ancak bu sayede toplumsal yapının arkasındaki asıl anlamsal düzeyin anlaşılabilirliğini savunmuştur. Toplumun mikro yapısının incelenmesinin genel anlamda makro yapısının anlaşılmasını sağlayacağını ileri sürmüştür.

Göle, toplumu anlamaya çalışırken, 'toplumun merkezi'nden, yani bireyden hareket ederek toplumu, tarihselliği bağlamında incelemeye gayret etmiştir. Toplumu sürekli olarak değişen, aktif bir yapı olarak algılaması, onun, aslında toplumsal değişim sosyolojisi yaptığının bir göstergesidir. Başka bir deyişle Göle, toplumları değişme ekseninde ancak tarihselliklerini de göz ardı etmeden anlamayı amaçlamıştır.²³ Zira, toplum ancak ve ancak tarihselliği bağlamında anlaşılabilir.²⁴ Bu amaçla, Türk toplumunu tarihsel bir yöntem benimseyerek çeşitli olgular arasındaki ilişkileri önemseyen bir tarzda irdelemiştir. Toplumsal olguların birbirleriyle ilişkilerine dikkat etmiştir. Göle'nin değişim sosyolojisinde birey yine ön plandadır. "Çünkü, eylem sosyolojisi, insanları tarihin akışına bırakılmış, tarihlerinin seyircisi varlıklar olarak değerlendirmez. İnsanlar, dinin etkisinin zayıflamasıyla birlikte toplumsal tarihi kendi eylemlerinin eseri olarak görmeye başlar. Aslında, eylem sosyolojisi, insanların tarihsel aktörler olduklarının bilincini taşıdıkları fikri üzerine kuruludur. Tarihsel aktörler, keyfi olarak ve 'fikirden' hareketle değil, insanın eserleriyle olan ilişkisinden, iş hakkındaki düşüncelerden hareket ederek belirli bir değişim yaratırlar."²⁵ Gerçekleşen değişimin temelini aktörü koymuştur. Göle'nin benimsediği bu tarihsel yöntem/anlayış, toplumun temelini belirleyen tarihsel eylemin, aktör eksenli açıklamasını amaçlamıştır. Bireyi toplumsal değişimin temelini olarak görmüştür.

²² POLAMA, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 31.

²³ ERJEM, "Nilüfer Göle", s. 889.

²⁴ KIZILÇELİK, *Sefaletin Sosyolojisi*, s. 75.

²⁵ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 62.

Çalışmaları, kısmen tarihî arka planı olan kısmen de güncel konuların birleşiminden meydana gelmiştir. Bu nedenle onun konulara yaklaşım tarzı önemlidir. Türk sosyolojisinin inceleme nesnesi olan olguları modern/geleneksel, Doğu/Batı, ilerici/gerici şeklindeki sınıflamalara dâhil etmeden araştırmaya özen göstermiştir. Bu tür sınıflamaların toplumu saflara ayırdığını, toplumun anlaşılmasını zorlaştırdığını bildirmiştir. Göle, daha çok iç içe geçmiş alanları incelemeyi tercih etmiştir. Gri, melez alanlar onun ilgi alanını oluşturmuştur. “Kendi sosyolojimi yaptığımda, sosyoloji anlayışım üzerinde düşündüğümde, diyebilirim ki benim dikkatimi her zaman tercüme edilmesi zor oluşumlar çekti. Yani tercümesi olmayana, tercüme edilemeyecek olana yönelik ilgim her zaman fazla oldu. ... Tercüme edilmesi zor gerçekleri, Batı’da üretilmiş bir dil olan sosyolojinin evrensel diliyle ele alıyorum.”²⁶ Bu alanları anlamaya çalışırken Türk toplumsal gerçekliğinden hareket etmeye gayret etmiştir.

Göle, yaptığı çalışmalarda kendi toplumundan hareketle çıkarımlarda bulunmuştur. Yerel olanı anlamadan, evrensel olunamayacağını savunmuştur. Evrensele ancak yerelden hareketle ulaşılabileceğini bildirmiştir. “Sosyolojik düşünceyi Türkiye’den yola çıkarak açmak istiyorum. Olduğum yeri inkâr ederek bir yere gitmek istemiyorum”²⁷ belirlemesinde bulunmuştur. Göle, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu çalkantılı yılların önemli sosyolojik araştırmalara gebe olduğu gerçeğinden hareket etmiştir. Çalışmalarını bu ekseninde yoğunlaştırmıştır. Sosyolojik bir tasavvurla, toplumsal koşullarla tarihsel arka plan arasında bir sentez oluşturmaya gayret etmiştir. Sosyolojiye, görsel bir boyut getirmeyi amaçlamıştır. Göle’nin görsellikten kastı, olayları biraz daha somutlaştırarak anlamaya çalışmaktır. Olguların salt teorik boyutuyla değil, pratiğe dökülme şekilleriyle de ilgilenmiştir. Bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Ben bir şekilde sosyolojiye görsel bir boyut getirmek istiyorum. Bizim öğrencilik yıllarımızda, sosyoloji kural ve yapılar bakıyordu sadece. Göz faktörünü ve görselliği unutmuştu. Onun için görsellik ve gözlem mevzuunu önemsiyorum ben.”²⁸ Makalelerini derlediği *Melez Desenler:*

²⁶ GÖLE, “Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi”, s. 46.

²⁷ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 159.

²⁸ A. g. e., s. 133.

Çalışmaları, kısmen tarihî arka planı olan kısmen de güncel konuların birleşiminden meydana gelmiştir. Bu nedenle onun konulara yaklaşım tarzı önemlidir. Türk sosyolojisinin inceleme nesnesi olan olguları modern/geleneksel, Doğu/Batı, ilerici/gerici şeklindeki sınıflamalara dâhil etmeden araştırmaya özen göstermiştir. Bu tür sınıflamaların toplumu saflara ayırdığını, toplumun anlaşılmasını zorlaştırdığını bildirmiştir. Göle, daha çok iç içe geçmiş alanları incelemeyi tercih etmiştir. Gri, melez alanlar onun ilgi alanını oluşturmuştur. “Kendi sosyolojimi yaptığımda, sosyoloji anlayışım üzerinde düşündüğümde, diyebilirim ki benim dikkatimi her zaman tercüme edilmesi zor oluşumlar çekti. Yani tercümesi olmayana, tercüme edilemeyecek olana yönelik ilgim her zaman fazla oldu. ... Tercüme edilmesi zor gerçekleri, Batı’da üretilmiş bir dil olan sosyolojinin evrensel diliyle ele alıyorum.”²⁶ Bu alanları anlamaya çalışırken Türk toplumsal gerçekliğinden hareket etmeye gayret etmiştir.

Göle, yaptığı çalışmalarda kendi toplumundan hareketle çıkarımlarda bulunmuştur. Yerel olanı anlamadan, evrensel olunamayacağını savunmuştur. Evrensele ancak yerelden hareketle ulaşılabileceğini bildirmiştir. “Sosyolojik düşünceyi Türkiye’den yola çıkarak açmak istiyorum. Olduğum yeri inkâr ederek bir yere gitmek istemiyorum”²⁷ belirlemesinde bulunmuştur. Göle, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu çalkantılı yılların önemli sosyolojik araştırmalara gebe olduğu gerçeğinden hareket etmiştir. Çalışmalarını bu ekseninde yoğunlaştırmıştır. Sosyolojik bir tasavvurla, toplumsal koşullarla tarihsel arka plan arasında bir sentez oluşturmaya gayret etmiştir. Sosyolojiye, görsel bir boyut getirmeyi amaçlamıştır. Göle’nin görsellikten kastı, olayları biraz daha somutlaştırarak anlamaya çalışmaktır. Olguların salt teorik boyutuyla değil, pratiğe dökülme şekilleriyle de ilgilenmiştir. Bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Ben bir şekilde sosyolojiye görsel bir boyut getirmek istiyorum. Bizim öğrencilik yıllarımızda, sosyoloji kural ve yapılarla bakıyordu sadece. Göz faktörünü ve görselliği unutmuştu. Onun için görsellik ve gözlem mevzuunu önemsiyorum ben.”²⁸ Makalelerini derlediği *Melez Desenler:*

²⁶ GÖLE, “Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi”, s. 46.

²⁷ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 159.

²⁸ A. g. e., s. 133.

İslam ve Modernlik Üzerine adlı çalışmasında bu konuyla ilgili olarak “Fotoğraf Kareleri İçinde İslami Modernlikler” başlıklı bir makale yazmıştır. Göle’nin burada yapmaya çalıştığı, teori pratik arasındaki uçurumu kapatmaktır. İstatistikî ve daha çok teorik bilgiden giderek pratiğin de ele alındığı, yaşamın yakından takip edildiği bir sosyoloji anlayışı üzerinde durmuştur. “... gözlemlenebilir olgulardan makro sonuçlara varmak ve tercüme edilmesi zor gerçekleri daha iyi anlayabilmek için ... isteğim sosyal bilimlerde ayrıştırılan ampirik araştırmalarla teori arasındaki uçurumun kapanmasıydı. Sosyolojide teori, bana göre ancak araştırmayla üretilebilecek bir şeydir. Teorinin yaşadığımız dünyadan kopuk olarak üretilmesi mümkün değildir. Zaten hiçbir teori böyle üretilmemiştir. ... Sosyolog olarak hem bilgi üretelim, kavramları zorlayalım ve yeniden pratiğimize ışık tutalım, hem de bunu yaparken toplumla alışverişimiz olsun. Bunu nasıl yapacağız derken, bu noktada belki Alain Touraine’in metodu bana çok önemli bir yol gösterici oldu. Neydi o? Toplumla alışveriş halinde bulunmak”²⁹ anlayışını savunmuştur. Araştırma ile teori arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır. “Bir sosyologun bir ayağı sahada, diğer ayağı da teoride olmalı derler ya; işte araştırma ile teori arasındaki köprü ancak böyle kurulabilir.”³⁰

Göle, devrimci, sil baştañcı bir anlayıştan hareket etmemiştir. Bilimsel uğraşında, toplumun bütün katmanlarını incelemeye özen göstermiştir. Toplumun anlaşılması bağlamında nedensel ilişkilere önem vermiş, keskin tasniflerden çok sosyal yapının daha karışık, iç içe geçmiş yapılarını araştırmalarının merkezine almıştır. Ancak bu şekilde bilginin üretilebileceğini düşünmüştür. Toplumun kurumsal ve bireye dayalı incelemesi sayesinde, olguların arkasındaki asıl yapıların anlaşılabilceğini bildirmiştir. Bu nedenle Göle, akademik çalışmalarını sokaktan bağımsız olarak gerçekleştirmemiştir. Ona göre, sosyolojiyle uğraşmak, hem toplumun içinde yer almayı hem de toplumdaki uzaklaşabilmeyi gerekli kılmıştır. O, bunu yapmaya çalışmıştır. “... ben üniversitedeki sınıfımı sevdiğim kadar sokağı da seviyorum. Belki bu bir zaaf, belki de benim sosyoloji anlayışımın bir parçası. Benim için sosyolog demek antenlerinizin açık olması demek. Toplum analizi yapmak için

²⁹ GÖLE, “Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi”, s. 52.

³⁰ A. g. m., s. 55.

toplumun biraz da peşine düşmek gerekiyor diye düşünüyorum. Toplumsal yaşam da sorunlardan ibaret değil; eğlence, tüketim, sanat, estetik de bunun bir parçası. ... İnsanların ne marka araba kullandığından tüketim değerlerinin veya seçmen davranışlarının değişmesine, gençliğin geçirdiği yeni milliyetçiliğe kadar biraz antenlerim açık dolaşıyorum.”³¹ Sanattan, modadan, ekonomiden uzak kalınmasının anlamsız olduğunu, aslında sosyoloji yapmanın bu alanlardan da haberdar olunmasını gerektirdiğini savunmuştur. Ona göre, toplum, bireylerin tüketim alışkanlıklarından düşünüş biçimlerine kadar her türlü eylemlerinden oluşmuştur. Yaşamı daha çok merak etmeyi seçmiş, böylece yaşamı ve sosyolog olmayı bir ‘yolculuk’ olarak benimsemiştir. Sosyolog olmayı, topluma karşı antenlerinin açık olması olarak nitelendirmiştir. Toplumsal sorun ve olgulara karşı duyarlı davranmaya özen göstermiştir. Göle’ye göre ancak bu sayede yaşadığımız tarihe ve dünyaya nüfuz etmiş oluruz.³² Bu da beraberinde, toplumsal rahatsızlıklarımızın farkına varabilmeyi getirmiştir. Nüfuz ediş, sosyologun topluma karşı tavır takınmasından çok, ona, ‘mesafeli duruş’la yaklaşmayı gerekli kılmıştır. Mesafeli duruştan kastı ise, sosyologun, gerektiğinde toplumla bütünleşebilmesi, gerektiğinde de kendini toplumdaki soyutlayabilmesidir. Kendisinin topluma karşı olan bu mesafe anlayışı yüzünden eleştirildiğini bildirmiştir. “Sosyal bilimci iman tazelemez, düşünce kalıplarını zorlar. ... Burada önemli olan bilimsel merakınızın kişisel inançlarınıza, önyargılarınıza galip gelmesidir. Ben etik değerlerden değil, estetik bir tavırdan yola çıkıyorum. Topluma bazı değerlerden yola çıkarak değil, ama içerden ve mesafeli bir analizle yaklaşıyorum. Yargılamaya değil, anlamaya çalışıyorum.”³³ Sosyolog olmanın aynı zamanda ironi sahibi olmayı gerektirdiğini ifade etmiştir. İronisi olmayan birinin sosyolog olmasının zor olduğunu iddia etmiştir. Bu ironi sayesinde toplumda meydana gelen değişimi anlamlandırmak mümkündür. Çünkü değişim, dünden bağımsız değildir. Dün ile bugünü harmanlamak, düşünerek, “bir önceki sayfayla birlikte kitap yazmayı sürdürmektir.”³⁴

³¹ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 14–17.

³² GÖLE, Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere, s. 7.

³³ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 18–19.

³⁴ A. g. e., s. 152.

Göle, toplumu anlamak için “bilginin fabrikasyon değil, artizanal bir biçimde üretilebileceğini”³⁵ savunmuştur. Bilginin üretiminde dikkat edilmesi gereken noktanın ise, dışarıdan gelebilecek tepkilere karşı sağır olmak gerektiği olduğunu ifade etmiştir. Tepkilerin kimden ya da hangi gruptan geldiğinin önemli olmadığı üzerinde duran Göle, sosyologun kendisini siyasal angajmanların dışında tutması gerektiğini belirtmiştir. Kendisini, “ben kendimi hiçbir zaman siyasi aydın olarak tanımlamadım, bunun için yazmam gereken konuları bazen mizahi bir üslupla ele alıyorum. Ben kendi konumumdan hareketle toplumu keskin tasniflerle ayıran biri değilim”³⁶ şeklinde tanımlamıştır. Ancak Göle, bilginin üretiminin iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığını iddia etmiştir. Üretilen bilgi, iktidarın güçlü olduğu toplumların bir nevi tekelinde olmuştur. Bu iddiasını modernleşme konusundaki fikirlerini temellendirmede kullanmıştır. İkinci bölümde ayrıntılarını tartışacağımız modernleşmeyi, temelde güçlü olanın güçsüz olanı hâkimiyeti altına alması ve geri sayılan toplumların gelişmiş toplumlara öykünmesi olarak değerlendirmiştir.³⁷ Dolayısıyla bu hâkimiyet toplumsal gelişme ve değişme modellerinin oluşumu ve bilginin üretimi noktasında bir güç dengesi doğurmuştur.

Göle, düşün insanının, toplumu anlama çabasında yaptığı atıflara dikkat etmesi gerektiğini bildirmiştir. Ülkemizde yapılan bilimsel çalışmalarda, Batı endeksli atıflara aşırı önem verilmesini eleştirmiştir. “Biz entelektüel dünyamızda da bundan tam kaçamıyoruz. Örneğin kitaplarımızda yabancı referanslar çoğunlukta. Boğaziçi’nde zaten İngilizce eğitim yaptığımız için bu doğallıkla yer ediyor. Mesela İslamın Yeni Kamusal Yüzleri’nde çok fazla Batılı referans var çünkü kitabı Boğaziçi Üniversitesi’ndeki seminerim ve araştırma grubum çerçevesinde geliştirerek

³⁵ A. g. e., s. 20.

³⁶ A. g. e., s. 70.

³⁷ Göle, bu iddiasını Elias’ın *Uygarlık Süreci* adlı 2 ciltlik çalışmasından hareketle oluşturmuştur. Elias, uygarlaşma/modernleşme fikrinin temelde güçlü toplumların güçsüz toplumları ‘medenileştirmek’ amacına hizmet ettiğini savunmuştur. Ancak Batı’nın egemenlik ilişkisine dayanan bu anlayış, geri sayılan toplumların daha da geri kalması sonucunu doğurmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu konuda ayrıntılara girilecektir. Ayrıca Elias’ın bu konudaki fikirleri için bkz. ELIAS, *Uygarlık Süreci Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler*; ELIAS, *Uygarlık Süreci Cilt 2: Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak*.

yaptık. Ama yerliliği savunan Müslüman aydınlar da bu tavır içinde. Hatta benim geliştirdiğim bir hipotezi kullanan bir yabancidan alarak, ama yabancıya referans vererek kullanıyorlar. Bu da bir ekstra durum, ekstra komik. Sanki Batılı referans daha çok güç verecek. Yakında Batılı kaynaklar üzerinden birbirimizle konuşacağız.”³⁸ Türkiye’deki bilim insanlarının Batı’lı kaynaklara çok fazla itibar ettiğini savunmuştur.³⁹ Toplumun anlaşılmasının ancak kendisine yönelerek mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Batı’lı referans çokluğunun yapılan çalışmayı sanki daha kaliteli hale getirdiğine olan inancı eleştirmiştir. Aslında böyle bir durumun söz konusu olamayacağını, bunun tamamen bir yanlgı olduğunu belirtmiştir. Çalışmaların tarihsel yönden zenginliğinin bilimsellik için önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Göle, her türlü kamplaşmaya, sınıflandırmaya karşı çıkmış, toplumu, siyasal kamplaşmaların dışında anlamaya çaba sarfetmiştir. Uç siyasal duruşların toplumun anlaşılmasını ve bilim insanının üretkenliğini zayıflattığını bildirmiştir. Çalışma alanlarına bakıldığında kendisinin, türbanlı kızlardan, mühendislere, terörden politikaya, modernlikten batı-dışı modernliklere kadar bir çok konuda ayırım yapmadan derinlemesine incelemeler yaptığı görülmüştür. Her alanda çalışmalar yapması onun, toplumu bütünüyle kucaklama kaygısından kaynaklanmıştır. Ancak bu tavrın kendisine bazen eleştiri olarak döndüğünü söylemiştir.

Her sosyolog gibi Göle de, düşün dünyasının şekillenmesinde sosyolojinin bazı öncü isimlerinin etkisinde kalmıştır.⁴⁰ Bu şekillenmede, çalıştığı konulardan

³⁸ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 155.

³⁹ Göle, bu durumu eleştirmesine rağmen kendisi de aynı şeyi yapmıştır. Sosyoloji anlayışının oluşmasında ve ikinci bölümde değineceğimiz modernlik anlayışında Batı’lı sosyologlara bir çok atıfta bulunmuştur. Kendi sosyoloji anlayışını adeta Batı’lı kaynak bolluğu içinde ortaya koymuştur.

⁴⁰ Türkiye ve dolayısıyla Türk sosyolojisi, Batı’da meydana gelen her türlü değişim ve dönüşümden etkilenmiştir. Bu etkilenme, gerek Osmanlı İmparatorluğu’ndaki siyasal akımlardan (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük) gerekse de bilimsel alandaki gelişmelere kadar toplumun hemen her alanında etkisini göstermiştir. Toplumsal yapıdaki değişimler doğal olarak Türk sosyolojisini de etkilemiştir. Nitekim, Türkiye’de sosyoloji yapmaya çalışan ilk denebilecek sosyologlarımız da Batı’daki çeşitli sosyoloji ekollerinin etkisinde kalmışlardır. “Batı’da gelişen her sosyolojik akım, Osmanlı’da ve daha

etkileşime girdiği insanlara kadar bir çok kişi ve olayın etkisi olmuştur. Göle, yukarıda değindiğimiz gibi, sosyoloji anlayışının oluşumunda bireyden hareket ederek toplumsal yapıyı/gerçekliği anlamaya gayret etmiştir. Bu anlayışında, yanında doktora tezini hazırlamış olduğu Touraine'nin etkisi büyük olmuştur. Göle, Touraine'in fikirlerinin etkisiyle sosyoloji yapmıştır. "Touraine'in teorik ve metodolojik görüşleri ışığında Türk toplumunu tahlil etmeye çalışmıştır."⁴¹ Bu konuda şunları dile getirmiştir: "Hocam Alain Touraine'in öğretisi olmadan zaten böyle bir çalışma yapmaya gerek duymazdım: Toplumsal pratiklere doğru indikçe toplumsal teorilere, soyutlamalara doğru gidileceğini bana o göstermiştir."⁴² Touraine'in aktör temelli sosyolojisi, Göle'nin toplumsal değişimde aktörü temele almasında etkili olmuştur. Özne olarak ön plana çıkan aktör, Göle tarafından

sonra da Cumhuriyet Türkiye'sinde yandaş bulmuştur. Örneğin; Ahmet Rıza, 'pozitivizm'in kurucusu sayılan Comte sosyolojisini, Prens Sabahattin sosyoloji dünyasına 'monografi' tekniğini kazandıran Le Play sosyolojisini, Ziya Gökalp, Durkheim sosyolojisini ve A. Şuayp, Satı Bey, Bedii Nuri gibi isimler de Spencer'in 'organizma ve evrim' görüşüne dayalı sosyolojik anlayışını temsil eder olmuşlardır" [ERKUL, Ali; "Türk Sosyolojisi Tartışmaları", KIZILÇELİK, Sezgin; **Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı** (iç.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 19]. Bu isimler içinde Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, Türk sosyolojisinin genel çizgilerinin oluşmasında daha etkili olmuşlardır. Sözgelimi, Gökalp, resmi ideolojiye yakın olan sosyoloji anlayışını oluştururken Durkheim'in sosyoloji çizgisinin devamcısı olmuş, Prens Sabahattin ise, F. Le Play'in sosyoloji görüşünü referans almıştır (KIZILÇELİK, Sezgin; **Özgünlüğün Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 74-75). Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal gibi önemli isimler de Fransız sosyoloji geleneği çizgisinde çalışmalar yapmışlardır (KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar: Öncüleri ve Temelleri Çerçevesinde Yaklaşımlar**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002). Ancak 1930'lu yılların sonlarına doğru ise, Almanya'dan kaçan bazı bilim adamlarının Türkiye'ye sığınmaları, Türk sosyolojisinde, Fransız sosyolojisinden başka Alman sosyoloji ekolünün, özellikle Max Weber kanadının da tanınmasını sağlamıştır. Sözgelimi, ülkemizde Alman sosyolojisinin Weber kanadı, Sabri F. Ülgener ile temsil edilmiştir (KIZILÇELİK, **Sosyolojinin Neliği**, s. 153). Ayrıca Mübeccel B. Kıray gibi diğer sosyologlarımız da Kingsley Davis, Wilbert Moore, Neil Smelser, Amitai Etzioni gibi düşün adamlarının çizgisinde yer almışlardır (A. g. e., s. 158). Bu açıklamalardan da anlaşılacaktır ki, Türk sosyologları, belirli dönemlerde farklı ekol ve düşün adamlarının etkisinde kalmıştır. Türk sosyologlarının bu tavrını Göle'de de görmekteyiz. O da Batı'lı bir sosyolog olan Touraine'in tesirinde kalmıştır.

⁴¹ KIZILÇELİK, **Sosyolojinin Neliği**, s. 205.

⁴² GÖLE, Nilüfer; **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 9.

toplumsal değişmenin itici gücü olarak görülmüştür. Aktörü toplumsal dinamiğin kaynağı kabul etmiştir. Sosyolojinin konusunun belirlenmesinde bireyden hareket ederek topluma ulaşması Touraine'in etkisiyledir. Buradan da anlaşılmasıdır ki Göle, Touraine'nin izinde çalışmalar yapmıştır.

Toplumlar, birbirlerinden farklı yapı özellikleri sergilemişlerdir. Her toplumun içerisinde bulunduğu tarihsel arka plan farklı unsurların birleşiminden oluşmuştur. Bu farklılık, toplumların toplumsal gelişme modellerini ve dolayısıyla bu modellerin kavramsal çerçevelerini etkilemiştir. Buradan hareketle, farklı sosyal gerçekliklerin anlaşılması için her toplumun kendi gerçekliğinden hareketle yeni kavramlar üretmesi gereklidir. Göle, özünde, Türk toplumsal gerçekliğini anlamak için kavramlar oluşturmaya çalışmıştır. Sosyal bilimcinin işinin bu olduğunu savunmuştur. Sosyolojinin kavramsal düzeydeki gelişimine bağlı olarak toplumun daha iyi anlaşılabilceğini belirtmiştir. Sosyolojinin temel uğraşının bu olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, sosyolojinin temel arzusu, "toplumun çıkmayan sesini duyabilmek, kargaşasını anlamlandırmak, söylenmeyeni söze, özellikle de yazıya tercüme edebilmektir."⁴³ Bu bağlamda sosyolojinin, toplumun her türlü sorununu ifade etmesi gerektiğini bildirmiştir. Sosyolojinin kendi toplumsal gerçekliğinden hareketle bazı kavramlar üretebileceğini ifade etmiştir. Göle, kavramsal düzeydeki sıkıntıyı şu şekilde dile getirmiştir: "Peki toplumsal ilişkilerimizin doğasını, bizi birbirine bağlayan dokuları, kültürel imajinasyonumuzu ve muhayyilemizi nasıl anlayabiliriz? Bunu sosyoloji diline nasıl dönebiliriz?" diye soru sorduğumda mevcut kavramların bizim için yetersiz olduğunu gördüm. Yani Batı sosyolojisinde geliştirilen kavramlar bizim için yetersizdi. Görüyorsunuz ki mühendisler gibi fevkalade gözlemlenebilir bir konudan yola çıkarak bunlara vardım."⁴⁴ Göle, Batı temelli kavramların yerine yeni kavramlar üretme çabasında olmuştur. Sözelimi, "az gelişmişlik lafı tatmin etmiyordu beni, çok iktisatçı bir tanımlamaydı; 'zayıf tarihsellik' dedim; daha sosyolojik bir kavram oldu"⁴⁵, demiştir.

⁴³ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 7.

⁴⁴ GÖLE, "Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi", s. 52.

⁴⁵ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 21. Göle'nin burada yapmaya çalıştığı, Batı kökenli kavramlara Türkçe anlamlar yükleyerek bu kavramları bir nevi

Kavramların daha sosyolojik içeriklere sahip olması gerektiğini, bununla da sosyolojinin toplumsal konulara yönelişinin daha anlamlı hale geleceğini ileri sürmüştür. Göle, Batı'da üretilen kavramları dışlamadan, ancak kendi tarihselliğimizden hareketle kavramlar oluşturmamız gerektiğini bildirmiştir. Sosyolojinin konusunun netleşmesi ve toplumsal gerçekliğin anlaşılması için bunun şart olduğunu savunmuştur.

Göle, araştırmacının/sosyologun, toplumu ve bireyi incelerken araştırdığı konuyu uzaktan gözlemlemesinin yeterli olamayacağını vurgulamıştır. Sosyal bilimcinin/sosyologun çalışmalarında çok disiplinli bir araştırma yapması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü, “akademisyenin toplumun merkezindeki mana dünyasına nüfuz edebilmek için uzun bir yolculuğa çıkması gerekiyor; bu yolculuğun adı bilimsel öğretilerden başka bir şey değil. Kendisi de toplumun içinde olan bir kişinin, toplumun analizini yapabilmesi için bilimsel mesafe kazanması, yani farklı görme biçimleri, düşünme yolları ve yazma dili bulması gerekiyor.”⁴⁶ Bunu yapmak için sosyologun bazen toplumla arasına bir mesafe koyması gerektiğini bildirmiştir. Bu mesafe sayesinde ki sosyal bilimci, özelde de sosyolog, özgünlük adına yeni açılımlar sağlayabilmiştir. Göle'nin sosyoloji anlayışında sosyal bilimcinin, “toplumları anlamak için bir yandan farklı kültürlerle, öte yandan farklı tarihsel zamanlara doğru yolculuk yapması gerekiyor. Ancak bu bilgi mesafesiyle, toplumun kendi kendine aşinalığının getirdiği körlük aşılabilecektir. Kişiler yaşadıklarına aşına oldukça yaşadıklarını daha fazla bilmiyor, tam tersine körleşiyorlar. Sosyal bilimcinin ve sanatçının yaptığı ise, bize yeni bir farkındalık kazandırmak, gözümüzü açmak, hatta isterseniz kalp gözümüzü açmak diyelim. İçinde yaşadığımız dünyayı farklı bir gözle ve dille anlamamıza yardımcı oluyorlar.”⁴⁷ Göle'ye göre, sosyologun

Türkçeleştirmektir. Oluşturmaya çalıştığı kavramların arka planında yine Batı'lı literatürden gelen anlamsal düzey etkili olmuştur. “Mühendislerin iktidarı, yükselen değerler, zayıf tarihsellik, tek aktör patolojisi, şimdiki zamanın yokluğu, liberal yanılgı, radikal demokratlar, modern mahrem” gibi kavramlar öne sürmüştür. Göle, kavram oluşturma telaşının bazen eleştirilmesine neden olduğunu da belirtmiştir. Sözgelimi, az gelişmişlik kavramı yerine ortaya attığı “zayıf tarihsellik” kavramının tarihi kötülediği gibi bir intiba yarattığını bildirmiş, bu nedenle bir çok eleştiri aldığını ifade etmiştir.

⁴⁶ A. g. e., s. 8.

⁴⁷ A. g. e., s. 8.

bu işlevi, onun, 'toplumdan yana olması' gerektiğini göstermiştir. Sosyologun ancak bu şekilde toplumu anlayabileceğini savunmuştur. Göle, Marx gibi düşün adamlarının dünyayı değiştirmek gerektiği anlayışının aksine⁴⁸, toplumu anlamaya gayret etmiştir.⁴⁹ Bu görüşünü aydın konusunu tartışırken şu şekilde dile getirmiştir: "Neydi aydın olmak? Verici olmak, solcu olmak; biraz vatani kurtarmak, toplumu değiştirmek istemek. ... Oysa ben toplumu anlamak istiyorum."⁵⁰ Göle, sosyolojik konumunu, "benim konumum toplumu değiştirmek isteyen bir konumdan ziyade; siyasetten çok uzak bir bağlamda, biraz daha mütevazı olarak sadece toplumu anlamaya yönelik bir konumdur. Olup biteni anlamaya yönelik. Dışardanlık, tarafsızlık değil. İçerden bakabilmek, insanların düşündüklerinden ve söylediklerinden hareketle yeniden bir sosyolojik açıklama getirebilmektir benim amacım"⁵¹ şeklinde ifade etmiştir. Başka bir deyişle Göle, toplumun ilerlemesinin, kendisini anlamasına bağlı olduğunu savunmuştur. Bu anlayışı pratiğe dökmek için sosyologun, biraz uyumsuz ve kalıpkırıcı olması gerektiğini bildirmiştir.

Göle, sosyolojide yöntem konusuna ilgi göstermiştir. Çünkü, "insan etkinliklerinin bir ürünü ve bir yerde kendi kendisini yaratan bir bilim olması nedeniyle sosyolojide yöntem konusunun özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Sosyolojiyi bilim yapan onun metodolojik yönüdür."⁵² Sosyolojide yöntem konusu, üzerinde oldukça yoğun tartışmaların yapıldığı ve birbirinden farklı yaklaşımlara

⁴⁸ MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; *Alman İdeolojisi- Feurbach*, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1999.

⁴⁹ Göle, bu konuda Max Weber'ci bir anlayış benimsemiştir. Weber'in sosyolojiyi toplumsal davranışların anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışan bir bilim olarak görmesi anlayışından etkilenmiştir. Göle, Weber gibi toplumun anlam dünyasını irdelemiş, bireyden hareketle toplumu değiştirmekten ziyade anlamaya gayret etmiştir. Weber için bkz. ERGUN, Doğan; *100 Soruda Sosyoloji*, Koç Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 106-111; KIZILÇELİK, Sezgin; *Sosyoloji Teorileri 1*, Yunus Emre Yayıncılık, Konya, 1994, s. 225-296.

⁵⁰ GÖLE, Nilüfer *Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 45.

⁵¹ GÖLE, "Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi", s. 54-55.

⁵² KIZILÇELİK, Sezgin; *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 93.

sahne olduğu bir alandır.⁵³ Bu tartışmalar, Göle'nin de yöntem konusundaki tavrını belirlemiştir.

Göle, incelediği konuların toplumsal yapıdan bağımsız olmadığı bilinciyle hareket etmiştir. Çalışmalarında, sosyolojide başat olan pozitivist anlayıştan ziyade hermeneutiği ön plana çıkarmıştır. Toplumsal gerçekliği anlamada pozitivist paradigmaya karşı, topluma yorumsamacı (hermeneutik) paradigmayla yaklaşmıştır. Pozitivist paradigmanın özellikle Emile Durkheim'ın tasvir ettiği gibi, toplumu 'şey'leştirmesine karşı çıkmıştır. Eleştirilerini bu noktada yoğunlaştırmıştır. Sosyal bilimlerde hâkim olan pozitivist epistemolojiye dayalı sosyoloji anlayışını reddetmiştir. Buna karşın hermeneutik paradigmayı benimsemiştir. Pozitivizmin toplumu 'açıklamaya' yönelik uğraşına eleştiriler yöneltmiştir. Pozitivizmin toplumu açıklama isteğini bu nedenle kabul etmemiştir. Anlaşılması gereken toplumun pozitivistin açıklayıcı anlayışıyla irdelenmesinin mümkün olamayacağını savunmuştur. Sosyal gerçekliğin ancak hermeneutikle anlaşılabilceğini bildirmiştir. Çünkü, ona göre, toplum açıklanmaya değil, anlaşılmaya ihtiyaç duymaktadır. Göle'de sosyal gerçeklik, "işte orada olan", doğa bilimlerinde olduğu gibi

⁵³ Sosyolojide yöntem konusu önemli tartışmalara sahne olmuştur. Sosyolojinin Aydınlanma/pozitivizm temelli metodolojik yönelimi, bir çok düşün adamı tarafından eleştirilmiştir [ESGİN, Ali; "Batı Sosyolojisinde Metodolojik Problemler: Pozitivizm-Hermeneutik İkiliği", **Sosyoloji Yılığ-Kitap 16: Bilim Sosyolojisi** (iç.), Editör: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 670]. Sosyal bilimlerde ve sosyolojide metodolojik yönelimin, temelde iki eğilime sahip olduğu görülmüştür. Bunlardan birinci eğilim, toplumsal olay/olguları doğa bilim örneğinden hareketle doğadaki değişmez yasalar örneğine göre açıklamak iken; ikinci eğilim ise, toplumsal olay/olguların doğa bilimlerinden hareketle anlaşılamayacağını, insan tarafından oluşturulan sosyal dünyanın doğa olayları gibi değişmez yasalara tabi olamayacağını, savunan görüştür. Bu görüşlerden ilki pozitivism, ikincisi ise, hermeneutik olarak tanımlanmıştır [ÖZLEM, Doğan; **Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri Cilt: 1**, Prospero Yayınevi, İzmir, 1994, s. 8]. Bu ikirciklik temelde, toplumun doğal bir nesne gibi ele alınıp alınamayacağından kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Pozitivizm, toplumu açıklamaya yönelmişken, hermeneutik ise, anlamaya yönelmiştir. Pozitivizmin nesneleştirdiği toplum, hermeneutik gelenekte kendi özgün yapısı içinde ele alınmıştır. Bu temel ayrım sosyolojideki yöntem tartışmalarının da temelini oluşturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004; ÇELEBİ, Nilgün; **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

araştırmacının dışında olan bir gerçeklik değil, araştırmacının da içinde yer aldığı sosyo-kültürel ve sembolik bir gerçekliktir.”⁵⁴ Bu nedenle toplumsal gerçekliğin anlaşılmasında pozitivistin değil, hermeneutiğin daha doğru bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal ilişkilerin nedensellikten ziyade anlamsal olduğuna dayanan bu gelenek, “sosyal bilimlerdeki pozitivist gelenek yerine, ‘derin yorumsama’ (hermeneutik) geleneğinin uzantısında yer almaktadır. Evrensel yasaları belirlemeye çalışan nesnel bilimden çok, anlam sistemi ile temellendirilmiş ‘yaşam biçimini’, toplumsal ilişkilerin doğasını çözümlenmeye çalışan yorumsal bir yaklaşımdır.”⁵⁵ Yorumsamacı epistemolojiden hareket eden Göle, Touraine’in geliştirdiği ‘müdahaleci/aktif katılımcı’ araştırma yöntemini benimsemiştir: “Mühendislere yönelik araştırmamı, gözleme ve sayısal çokluğa dayanan anket tipi araştırmalar ya da aktörlerin ideolojilerini pekiştirecek mülakatlar yerine, Alain Touraine’in geliştirdiği sosyolojik müdahale yöntemine uygun küçük bir grup oluşturarak, deneysel bir biçimde yürüttüm. Aktörlerin kendini mevcut düzenden kopan biri olarak tanımlamaktan vazgeçebilmesi ancak araştırmacının sosyolojik müdahale yönteminin ilkelerine uygun olarak, aktörü içinde bulunduğu en temel ilişkilere doğru çekmek için aktif ve kişisel olarak müdahale etmesiyle mümkün olur. Böyle bir araştırmada birinci aşama doktrinlerin aşılmasıdır; ikinci aşama ise, aktörün bilincinin, içinde bulunduğu çelişkili toplumsal ilişkilerden hareketle oluşturulmasıdır. Araştırmacı, ütopyası aracılığıyla gelecekte yaşayan ve mevcut düzenden sıyrılan aktörü bugünün toplumsal ilişkilerine çeker.”⁵⁶ Göle, pozitivist yöntemin salt gözlem ve mülakat tekniğini uygulamamıştır. Bu mülakatlara aktif bir şekilde katılmıştır. “Kantitatif bir anket, sosyolojik profili çizebilir; örneğin kadınların kaçta kaç kendi isteğiyle örtünmekte, anne-baba, eğitim, gelir düzeyleri nedir vb. gibi sorulara sayısal cevaplar verebilir. Ancak hareketin siyasi ya da toplumsal anlamına ışık tutamaz.”⁵⁷ Pozitivizmde sosyal gerçeklik, nedensel olarak açıklanmaya çalışılır. “Bunun için, deneyi, gözlemi, sayısal veriyi oldukça önemli bulur. Hâlbuki yorumsamacı paradigmada sosyal gerçeklik ve onun çeşitli

⁵⁴ ERJEM, “Nilüfer Göle”, s. 886.

⁵⁵ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 119.

⁵⁶ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 24–25.

⁵⁷ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 119–120.

görünümleri insanların, aktörlerin algılamalarından, anlam yüklemelerinden, ideolojilerinden, düşüncelerinden hareketle anlaşılır.”⁵⁸ Göle’nin bu yöntemle yapmaya çalıştığı, aktörlerin kendileri üzerine düşünerek, kendileri ve toplumsal koşullar üzerine eleştirel bir yaklaşımda bulunmalarını sağlamaktır. Burada sosyolog, gözlemci olmaktan sıyrılıp aktif bir şekilde araştırmaya müdahale etmektedir. “Bu yöntemde sosyologun görevi, aktörlerin, sunulan hipotezler ışığında kendi kendilerinin analizini yapabilmelerini sağlamaktır. Sosyolog ‘eğitici’ ya da ‘gözlemci’ olmaktan uzaklaşıp, müdahaleci olmalıdır. ... gözle görünürün, elle tutulurun ardında olanı, saklı olanı ortaya çıkarmaya çalışır. Bu nedenle, anket yöntemlerinde olduğu gibi toplumsal bir profil çizmez, değişimin yönlendirilmesinde aktörlerin rolü ve değişen toplumsal dinamikler üzerine bilgi verir.”⁵⁹ Aktörlerin tarihsel rollerini ve eylemlerini sorgulamayı amaçlamıştır. Sosyologun müdahalesiyle aktörler, bilinçlerini var olan toplumsal ilişkilerden hareketle sorgulamaya yönelmişlerdir. Sorgulayıcılık esasına dayanan bu yöntem, araştırmaya katılanların toplumsal konulardaki tepkilerini ölçmeyi amaçlamıştır. Sosyologla grup arasındaki bu alışveriş, teorik bilgiyle toplumsal pratik arasında bir sentez yaratmaya yöneliktir. Göle, bu katılımcı sosyolojik yöntemle, anket uygulamanın ve kuru istatistiki bilgi toplamanın ötesinde elde etmeyi istediği bilgiyi, araştırmacı/sosyologla toplumsal aktörler arasında kurduğu ilişkiyle elde etmeye çalışmıştır. Katılımcıları, çeşitli sorular yardımıyla toplumsal ilişkilerin görünmeyen kısımlarına yönlendirmiştir. Bu şekilde katılımcıların topluma dair anlamsal kalıplarını ortaya çıkarmıştır. Salt kantitatif bir anketle, sorulara cevap verilmesine karşı çıkmıştır. Çünkü, bu şekilde araştırma konusunun toplumsal arka planının yeteri kadar aydınlatılamayacağını savunmuştur. Göle’nin burada amaçladığı, “‘saha’ çalışmasını, bilgi ‘toplamanın’, anket ‘uygulamanın’ ötesinde, toplumsal aktörler ile sosyolog arasında devamlılığı olan ve derinlemesine sağlanan bir etkileşimden elde etmeyi amaçlamıştır. Bu, toplumsal pratik ile toplumsal analizin, araştırma ile teorinin karşılaştığı bir yöntemdir. Amaçlanan ampirik bilgilerin tercihi yapılmış teorik modellere oturtulması değil, toplumsal pratiğin analitik bir mesafe ile

⁵⁸ ERJEM, “Nilüfer Göle”, s. 886.

⁵⁹ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 25.

yorumlanabilmesi, kavramsallaştırılabilmesi, teorize edilmesidir.”⁶⁰ Göle, bu şekilde elde edilen verileri, toplumsal aktörler vasıtasıyla yorumlayarak bilginin yeniden üretimine kafa yormuştur.

Göle, yapılan araştırmalarda sosyologun pozitivismizin iddia ettiği gibi araştırma konusunun dışında durarak objektiflik kaygısı gütmesine karşı çıkmıştır. Çünkü, “pozitivizmdeki objektiflik dışardanlığı gerektiriyor. Neredeyse ne kadar dışarıdan olursa o kadar doğrudur düşüncesi vardı. Hâlbuki toplumsal yaşantının makineye sokulmayan yanları da vardır. Onun için sosyolog sosyolojisini yaparken sübjektiflikten korkarak davranmamalı. Varolan sübjektif değerleri tarafsız bir biçimde açıklamaktır sosyologun görevi.”⁶¹ Aksine, sosyolog araştırdığı konuya aktif bir şekilde katılarak özünde ‘mesafeli duruş’ sergilemelidir. Bu duruşu, ‘analitik mesafe’ olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama aslında, Göle ile Touraine arasındaki farkı da ortaya koymuştur. Göle, her ne kadar Touraine’in yöntemini benimsemiş olsa da kavramsal düzeyde, Touraine’la arasına bir ayırım koymuştur. “Aslında ‘müdahaleci’ sosyolojik yöntem (“la méthode de l’intervention sociologique”) yerine Türkçe aktif katılımcı yöntem (gözlem değil) kavramı daha açıklayıcı olabilir. Çünkü müdahale sözcüğü çok fazla yönlendirme çağrıştırmaktadır. Amaçlanan, bilginin sosyolog ile toplumsal hareket arasında, analist ile aktörler arasındaki iletişim aracılığıyla üretilmesidir. Alain Touraine’in sosyologa hipotezleri test etme ya da bir toplumsal hareketin kapasitesini arttırmak gibi daha ‘volontarist’ görevler yüklemesine”⁶² karşı çıkmıştır. Göle, daha çok ‘analitik mesafe’ diye isimlendirdiği bir tavır benimsediğini ifade etmiştir.⁶³ Touraine’nin araştırmacıya yüklediği aşırı

⁶⁰ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 120.

⁶¹ GÖLE, “Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi”, s. 76.

⁶² GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 119-120, 7. Dipnot.

⁶³ Göle, burada kendini Touraine’den farklı bir çizgiye yerleştirmeye çalışmıştır. Kavramsal düzeyde bir fark yaratmak istemiştir. Çünkü, Touraine’in geliştirdiği ‘aktif müdahale’ metoduyla Göle’nin aralarına ayırım koymaya çalıştığı ‘analitik mesafe’ temelde aynı şeylerdir. Touraine, incelediği grubu gözlemleninin yanında tartışmalara aktif bir şekilde katılmaktadır. Amacı, özneyi bulmak olduğu için bu müdahalenin gerekli olduğuna inanmıştır. Her ne kadar Göle, Touraine’nin bu şekilde, sosyologa fazla ‘volontarist görevler’ yüklediğini söylese de aslında kendisi de aynı şeyi yapmıştır. Çünkü, Göle’nin benimsediği ‘analitik mesafe’, Touraine’nin yönteminden farklı değildir. Katılımcılara

müdahale anlayışının, araştırmacı ve katılımcıları araştırma konusunun dışına itebileceğini savunmuştur.

Göle'nin, hermeneutik paradigmayı kabullenişinde kimseye pay çıkarmamasına rağmen Touraine'in geliştirdiği müdahalecilik yönteminin etkili olduğu görülmüştür. Çünkü, müdahalecilik yönteminde Göle, araştırdığı gruba müdahalede bulunurken, aktörler arası ilişkilerin anlamsal düzeydeki açılımlarına dikkat etmiştir. Aktör/öznelerin eylemlerini yorumlamaya gayret etmiştir. Bu durum, Göle'nin hermeneutik paradigmaya yakınlığının nedenlerini gün yüzüne çıkarmıştır. Ancak Göle'yi benimsemiş olduğu 'müdahale metodu' nedeniyle tam olarak hermeneutik paradigmaya dâhil etmek mümkün değildir. Bu yöntemde Göle, pozitivistten gelen gözlem ve anket tipi araştırma tekniklerini de kullanmıştır. Buna rağmen pozitivistliği aşırı derecede yüceltmemiştir. Gerektiğinde pozitivistliğin araştırma tekniklerini kullanmıştır. Ancak salt bu tekniklere bağlı kalmamıştır. Araştırdığı konunun anlamsal boyutunu ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle Göle'nin daha çok hermeneutik geleneğe yakın durduğunu söyleyebiliriz.

Kısacası Göle, 1980 sonrası dönemde etkin olmaya başlayan sosyologlarımızdandır. Kendisini 1980'li yıllarda dünyada ve Türkiye'de meydana gelen önemli olayların içinde bulmuştur. Değişme rüzgarlarının etkisiyle, değişim sosyolojisine yönelik çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarını keşif yaparcasına yürütmüştür. "Sorularının cevapları önceden belli olduğu analizlere girmez. Onun çalışmalarında şaşırtıcı ve değişken doğasıyla toplum ve onu oluşturan dinamik aktörler, sosyal gruplar, kolektiviteler ve sosyal hareketler vardır."⁶⁴ Toplumu tarihselliği ve değişkenliği bağlamında incelemiştir. Sosyolojinin temel probleminin, bireyden hareketle toplumu anlamak olduğu üzerinde durmuştur. Türk toplumsal gerçekliğini anlamaya kafa yormuştur. Bunun için de değişim sosyolojisi konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu dönem ve öncesinde hâkim olan deneysel bilgi ve gözlem

müdahale ederek, onları toplumsal ilişki biçimlerinin anlamsal düzeydeki arka planını ortaya çıkarmaya yönlendirmiştir. Bu nedenle aslında Göle'nin kendisi de Touraine'nin yaptığını iddia ettiği 'aktif müdahale'de bulunmuştur.

⁶⁴ ERJEM, "Nilüfer Göle", s. 899.

temelli açıklamaya yönelik pozitivist epistemolojiden kaçınmaya çalışmıştır. Çalışmalarını hermeneutik paradigmaya göre biçimlendirmiştir. Pozitivizmin, toplumsal gerçekliğin anlaşılmasında eksik kaldığını, bu nedenle de toplumsal yapıyı anlamaya yönelik olan hermeneutiğin benimsenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Touraine'in geliştirdiği 'mesafeli analiz' tekniğini Türkiye'de uygulamıştır. Oluşturduğu araştırma gruplarına bu teknikle yaklaşmıştır. Toplumsal kategorileri anlamaya çalışırken bu kategorileri kendi gerçeklikleri bağlamında değerlendirmeye özen göstermiştir. Toplumun anlaşılabilirliğine önem vermiştir. Bunun ancak ve ancak aktör temelli bir sosyoloji anlayışından geçtiğini ileri sürmüştür. Touraine'nin yapmaya çalıştığı özne/aktör temelli sosyolojiyi benimsemiştir. Toplumlara, Doğu-Batı, ilerici-gerici, geleneksel-modern gibi sınıflandırmalar temelinde değil, karışma, melezlenme ve heterojenlik gibi kavramlarla anlamaya çalışmıştır. Sosyal yapının arkasındaki anlamları çözümlenmeyi amaçlamıştır. Ancak bu şekilde sosyal yapının temel dinamiklerinin incelenebileceğini bildirmiştir.

2. BÖLÜM

GÖLE'NİN BATI DIŞI MODERNLİK KAVRAMI

Göle, modernlik konusuna kafa yoran sosyologlarımızdandır. Batı dışı modernlik konusundaki çalıŐmalarıyla öne çıkan bir sosyologtur. Modernliğe yeni bir bakış açısıyla yaklaŐmak istemiştir. Ancak onun Batı dışı modernlik görüşünü anlamak için onun modernlikten ne anladığını ortaya koymak gerekir. Ona göre, modernlik, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, bireycilik, eşitlik ve laiklik gibi Batı'lı değerlere vurgu yapmıştır.⁶⁵ Modernliğin, Batı'lı değerler tarafından şekillendirildiğini belirtmiştir. Batı'da meydana gelmiş bir dizi dönüşüm sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Göle, modernliğin Batı'lı değerler tarafından oluşturulduğu için Batı dışında kalan toplumların buna uyması gerektiği gibi, bir anlayışın oluştuğunu belirtmiştir. Modernliğin, Batı toplumlarının geçirdiği dönüşümleri diğer toplumlara dayattığını ileri sürmüştür. Bu iddiasının temelinde modernliğin evrensellik anlayışı vardır. Göle'ye göre, modernlik, evrensellik iddiası taşımıştır. Batı'da gerçekleşen gelişme aşamalarından Batı dışı toplumların da geçeceği anlayışı hâkimdir. Fakat Göle, modernliğin bu evrensellik iddiasına karşı çıkmıştır. Modernliğin kendini evrensel görme anlayışını eleŐirmiŐtir. Modernliğin kendini dönüştürdüğünü; katı, evrensel söylemleri yeniden tartışmaya başladığını söylemiştir. Sadece Aydınlanmayla modernliğin olamayacağını bildirmiştir.⁶⁶ Modernliğin, toplumları benzeŐtirdiğini, toplumlar arasındaki farklılıkları yok ettiğini savunmuştur. Bu nedenle modernliğin, “homojenleŐtirici pratiklerine ve benzeştirici stratejilerine”⁶⁷ karşı eleştiriler getirmiştir. İleride de tartışacağımız gibi Batı dışı modernliği, modernliğin benzeştirici ve evrenselci anlayışına karşı olarak geliŐirmiŐtir. Göle, bu anlayışın tam tersine modernliğin yerelden hareketle ortaya

⁶⁵ GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, s. 7.

⁶⁶ GÖLE, Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk, s. 77.

⁶⁷ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 36.

çıktığını savunmuştur: “Modernlik yerel ve yapısal bir gelişme olduğuna göre, toplumsal deney ve keşif boyutu gözden kaçırılmamalıdır.”⁶⁸

Göle, modernliğin, içinde bulunulan zaman dilimine atıfta bulunduğunu ortaya koymuştur. Modernliğin, çağdaşlık anlamını taşıdığını belirtmiştir. Çağdaş olmanın, modern olmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu çağdaşlık, ileri bir zaman dilimini değil, içerisinde bulunulan zaman dilimini kapsamıştır. Modern olmak, “hem güncelleşmeyi hem de güncellikten sıyrılmayı gerektiriyor, ya da güncel olanı anlayabilmeyi, dillendirebilmeyi ve dönüştürebilmeyi...”⁶⁹

Göle, modernlik ve modernleşme arasında ayırım yapmıştır. Modernlik ve modernleşmenin temelde farklılıklar arzettiğini bildirmiştir.⁷⁰ “Modernlik, evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise, farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır. Başka bir deyişle, modernleşme zaten kendi içinde çoğuldur, diye düşünebiliriz. Fransa’nın Jakoben sanayi modernleşmesi ile İngiltere’nin piyasa ekonomisine dayalı liberal modernleşme modelleri farklılık taşımaktadır.”⁷¹ Modernliğin evrensel, modernleşmenin ise, daha yerel bir dokuya sahip olduğunu savunmuştur. “... şimdiki zamana ilişkin belirli bir bilince ve ilerlemeye göndermede bulunan “modernlik” yerine, siyasi bir modern olma arzusunu ifade eden modernleşme ya da daha çok ‘çağdaşlaşma’ kavramı kullanılır. ‘Çağdaşlaşma’, gelişmedeki geri kalmışlığın üstesinden gelmeye yönelik sürekli bir

⁶⁸ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 30.

⁶⁹ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 8.

⁷⁰ Göle, modernlik ve modernleşme konusundaki görüşlerinde metod ve sosyoloji anlayışında olduğu gibi Touraine’den etkilenmiştir. Touraine’in modernleşmeyi “eylem halindeki modernlik” olarak tanımlaması Göle’de de yansımaları bulmuştur (TOURAINÉ, *Modernliğin Eleştirisi*, s. 44). Zira Kızılcılık’in de belirttiği gibi, Göle’nin modernlik anlayışı da Touraine’in etkisiyle oluşmuştur. “Touraine’in ‘her toplum kendi modernliğini üretmelidir’ görüşü, Göle’nin ‘Batı-dışı modernlik’ tezine yakındır ve bir bakıma onun incelenmesine yöneliktir” (KIZILÇELİK, *Sosyolojinin Neliği*, s. 211).

⁷¹ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 162.

çaba olarak açıklanabilir.”⁷² Çağdaşlaşma ile Batı'nın gelişmişlik seviyesine erişmenin bir tutulduğunu söylemiştir.

Göle, klasik modernliğin evrensel, tekçi ve evrimsel olarak ilerleme anlayışına eleştiriler yöneltmiştir. Aynı zamanda bu eleştirilerini kendisinden önce yapılan bazı eleştirilerle birleştirmiştir. Modernliğin Batı temelli açıklamalarını yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Bazı düşün adamlarının yerel, çoğul, alternatif modernlikler bağlamındaki görüşlerini referans almıştır. Göle'ye göre, modernliğe yöneltilen eleştirilerden olan çoğul, yerel ve alternatif modernlikler, modernliğe yeni bir açılım sağlama noktasında önemli bir yere sahiptir. Modernliğin, ileri sürülen bu modernlik tanımlarıyla anlam bulacağını belirtmiştir. Modernliğin tek bir şekilde gerçekleşebileceği, toplumların benzer aşamalardan geçerek modernleşebileceği varsayılmıştır. “Geri sayılan ülkelerin gelişmelerine de Batı öncülük edecektir” anlayışı savunulmuştur. Göle, bu bakış açısına karşı çıkmıştır. Batı dışı toplumların kendi iç dinamiklerini göz ardı etmiştir. Göle, bu konuda dikkatleri Batı dışı toplumların kendi iç dinamiklerine çekmiştir.

Göle, modernliğe yöneltilen eleştiriler bağlamında çoğul modernlikler üzerinde durmuştur. İleride değinileceği üzere Batı-dışı modernliği bu modernlik eleştirisi bağlamında biçimlendirmiştir. “Çoğul modernlikler”⁷³, “tek güzergâhlı, kültür dışı modernlik anlatımı yerine, modernliğin çok güzergâhlı ve kültür-bağımlı yeni bir okumasını getirmek istemektedir. Hatta Batı modernliğinin kendi içindeki farklılıklarını gün ışığına çıkararak, tekçi bir modernlik anlatımını, Batı'nın

⁷² GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 21.

⁷³ Çoğul modernlikler, Göle'den önce bir çok düşün adamı tarafından üzerinde çalışılmış bir konudur. Yani Göle'nin kendi ürettiği bir görüş değildir. Kendisinden önce, Eisenstadt, Taylor ve Levy gibi düşün adamları çalışmıştır. Göle, kendi kavramsallaştırması olan Batı-dışı modernlik anlayışını bu düşün adamlarının fikirlerinden hareketle oluşturmuştur. Ayrıca bu düşün adamlarının görüşleri için bkz. EISENSTADT, Shmuel Noah; *Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim*, Çeviren: Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007; TAYLOR, Charles; *Modern Toplumsal Tahayyüller*, Çeviren: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006; LEVY, Marion J.; *Modernization and the Structure of Societies: a Setting for International Affairs*, Princeton University Press, Princeton, 1996.

merkezinden eleştirmekte, Batı modernliği diye bütünsel bir kategorinin neredeyse olamayacağını düşündürmektedir.”⁷⁴ Çoğul modernlik kavramsallaştırması, modernliği farklı kültürel havzalardan hareketle zenginleştirmiştir. Temelde modernliğin çoğulcu karakterine vurgu yapılmıştır. Modernliğin tek bir biçimde varlık gösterdiği anlayışına karşıdır. Göle, çoğul modernliklerin kendi içinde bir farklılık barındırdığını savunmuştur. Bu iddiasını da modernlik-modernleşme kavramlarının farklı anlamsal temelleri üzerine inşa etmiştir. Çünkü, Göle’ye göre, modernlik, evrensel bir anlama işaret ederken, modernleşme ise, modernliğe giden yolların farklılığı esasına dayanmaktadır. Ancak, bu durumun, farklı kültürel deneyimler arasında aşırı bir görecelilik yaratacağını bildirmiştir. Bunun da modernleşmenin reddine kadar gidebileceğini savunmuştur. Modernliğin çoğulcu tanımının, hem Batı’nın egemenlik ilişkisini hem de modernliğin evrensellik iddiasını anlamsız kılabilecek bir potansiyel taşıdığını düşünmüştür. Çünkü Göle, çoğul modernliklerin, “Batı’nın Batı-dışı ülkelerdeki egemenliğinin bir yansıması olduğunu söyler.”⁷⁵ Fakat, bu kavramsallaştırmanın tek başına yeterli olamayacağını savunmuştur.

Göle’nin Batı-dışı modernlik anlayışını temellendirirken üzerinde durduğu diğer kavramsallaştırma ise, “alternatif modernlik”tir. Alternatif modernlik, Batı’nın dışında, Batı modernliğine alternatif bir modernlik anlayışını çağrıştırmaktadır. Alternatif modernlik, Batı modernliğini referans almıştır. Aynı zamanda Batı modernliği dışında yeni bir modernleşme anlayışı olabileceği varsayımını da savunmuştur. Alternatif modernlik, “modernliğin tanımını değiştirebilecek olan yeni deneyimlerin varlığını varsaymaktadır. Alternatif modernlik, farklı kültürel güzergâhlarla yetinmeyip, fark yaratma, varolan modernlik modelini aşma sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yeniliğin taşıyıcılığını yapabilir.”⁷⁶ Ancak, bu modernlik anlayışı, çoğul modernlik gibi, eksik anlamalara sebep olmuştur. Alternatif modernlik, topyekûn bir değişime isteğine sebep olabilecek bir potansiyeli

⁷⁴ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 162.

⁷⁵ YILDIRIM, Ergün; *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 120.

⁷⁶ GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 58.

taşımıştır. Göle, bunun Batı modernliğinin eleştirilmesine hatta reddedilmesine sebep olacağını bildirmiştir. Bunun da ötesinde, “daha siyasi, istence bağlı, gönüllü bir değişim modelini akla getirmektedir. Hâlbuki modernlik olgusu siyasi aksiyona tabi olmayan daha karmaşık, çok aktörlü ve melezlenmeyle gelişen bir serüvendir. Öte yandan, alternatif kavramı ‘otantik’ bir farklılık aratışını da beraberinde getireceği ölçüde zorlayıcı, dayatıcı fikir ve eylemleri de beraberinde getirebilir.”⁷⁷ Göle’nin buradaki temel kaygısı, alternatif modernliğin, modernliği kökten reddetmeye sebep olacağıdır. Çünkü alternatif modernliğin, Batı modernliğini referans almasına karşın, modernliğe yeni bir açılım sağlarken modernliği reddedebileceğini söylemiştir.

Göle’nin üzerinde durduğu ve aynı zamanda Batı-dışı modernliğin üzerinde yükseldiği diğer bir modernlik kavramsallaştırması ise, “yerel modernlik”tir. Yerel modernlik, modernliğin daha içerden, yerel pratikler bağlamında okunmasıdır. Modernliğin anlamsal düzeyinin yerel dokular yardımıyla yeniden şekillendirilmesidir. “Yerel modernlik kavramsallaştırması, Batı-merkezli modernlik okumalarından çıkıp çevreye, ötekine, tikel pratiklere yönelmekte, bizi yeni melezlenme şekillerini anlamaya yaklaştırmakta ve sosyal bilimsel lisan tarafından kavramsallaştırılmamış, dillenmemiş bir alana sokmaktadır.”⁷⁸ Yerel modernlikler toplumların daha yerel, mikro özelliklerini ön plana çıkarmıştır. Modernliğin yerel değerlerle örülmesine kaynaklık etmiştir. “Yerel modernite kavramı Batı-dışı ülkelerdeki modernitenin yerli niteliğini ifade eder. Bu kavram, modernitenin bu ülkelerin tarihinin, tahayyülünün, toplumsal pratiğinin dışında kalan bir olgu olmadığını varsayar. Daha şiddetli, yolundan sapmış, bozulmuş modernite biçimlerini veya sadece Batılı olmayan bir bağlamda modernitenin sahipleniş tarzlarını incelemeyi önerir.”⁷⁹ Göle, bu tespitleri yaptıktan sonra, yerel modernlik anlayışının eleştirisi üzerinde durmuştur. Ona göre, modernliği yerel olarak nitelenmek, Batı temelli bilgi sistemlerini aşmamak anlamına gelecektir. Bu da bilginin üretiminde içe kapanma, yerelle sınırlı kalma problemini doğuracaktır.

⁷⁷ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 163.

⁷⁸ GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 58–59.

⁷⁹ GÖLE, Nilüfer; *İç İç Geçişler: İslam ve Avrupa*, Çeviren: Ali Berktaş, Metis Yayınları, 2009, s. 95.

“Yerel’ nitelemesi bir uygulamanın genel, evrensel bir erime sahip olmadığını, bilinçsiz bir coğrafi mekân, verili bir kültürel çağ içinde kaldığını, dolayısıyla sınırlı olduğunu ifade eder. Oysa modernite, yerlere, geleneklere, dinlere göre bir köklerinden kopuş sürecini de beraberinde getirir.”⁸⁰ Modernlik ve mobilite (akışkanlık) birbiriyle ilişki içerisindedir. Modernliğin yerel etiketiyle anlamlandırılmasının, modernliğin mobilite özelliğinin reddini beraberinde getireceğini savunmuştur.⁸¹ Göle, ortaya şöyle bir sorunun çıkacağını ileri sürmüştür: Hangi kültür, evrensellik taşımaktadır? Ve bu evrensellik kriteri nasıl ve kim tarafından belirlenecektir? Dolayısıyla bu sorulara cevap vermekte sıkıntılar yaşanmıştır.

Modernlik, giderek farklı kültürel havzalara açılmıştır. Batı dışında bir çok toplumun direkt ya da dolaylı olarak dâhil olduğu bir proje haline gelmiştir. Peki, hemen her toplumu az ya da çok etkileyen modernlik, Batı dışında kalan dünyada nasıl anlam bulmuştur? Batı’nın temel dinamikleri, Batı-dışı toplumlarda işlevsel midir? Batı-dışı toplumların gelişme çizgisi nasıl bir güzergâh izleyecektir? Göle, Batı-dışı modernlik anlayışını temelde bu sorular bağlamında şekillendirmiştir.

Göle, “modernliği, Avrupa/Batı merkezli kökenlerinden kopararak farklı bir tarih ve coğrafyanın kökeni içine yerleştirmeye çalışır. Modernlik, Batılılaşma politikasından ayrışarak tarihsel medeniyetin ve kültürün temelleriyle barıştırılmaya çalışılır.”⁸² Bu nedenle Göle, “Batı-dışı modernlikler” üzerinde durmuştur. Çoğul modernlik, alternatif modernlik ve yerel modernlik gibi kavramsallaştırmalarla şekillenen modernliğe yeni bir açılım kazandırma isteği, Göle tarafından “Batı-dışı modernlik” kavramsallaştırmasıyla ifade edilmiştir. Zira, modernliğin, “Batı’da bile, çeşitli ulusal tarih ortamlarında farklı kırılmaları olmuştur, ki bu da söz konusu tahayyüller diğer medeniyetlere dayatıldığı veya onlarca benimsendiği zaman, Batı’lı formların basit bir tekrarını beklemememiz gerektiği yönünde bir uyarıda bulunur

⁸⁰ A. g. e., s. 81-82.

⁸¹ GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 59.

⁸² YILDIRIM, *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, s. 42.

bizlere.”⁸³ Batı-dışı modernlik, Batı'nın modernlik üzerindeki tekeli kırma girişimidir. “Çoğul modernlikler projesi, ‘Batı Modernliği’nin tek medeniyetçi anlatımlara karşı bir meydan okumadır. Bu proje, Batı modernliğinin, izlediği tarihsel ve entelektüel güzergâhın yan patikalarında bastırılmış, marjinalleştirilmiş ya da sadece unutulmuş bazı çoğulcu özelliklerini yeniden gündeme getirmeyi denemektedir. Bu proje aynı zamanda, diğer kültür ve medeniyetlerin modernleşme deneyimlerine yeni bir okuma tarzı da getirmeye çalışmaktadır. Modernlik şu anda Batı'nın dışındaki çeşitli ortamlarda yeniden sahiplenildiği, reddedildiği, bozulduğu ya da sadece yeniden şekillendirildiği ve üretildiği haliyle, yerleşik analiz kurallarına hem tarihsel hem entelektüel bir itiraz noktası oluşturuyor. Batı’yı merkez konumundan çıkarmak, modernlik üzerine kenardan, Batı-dışı bir perspektifle düşünmek, modernitenin sınırlarını açığa çıkarabilir, yeni kavramsallaştırmalar üretebilir ve modernliğe ilişkin önemli sorular ortaya koyabilir.”⁸⁴ Göle, “Batı-dışı modernlik”⁸⁵ kavramsallaştırmasıyla modernliğin içerden okumasını amaçlamıştır. “Modernite anlatısının içinde yer aldığı bilişsel çerçeve fiilen nasıl aşılabilir? Değişmeyen bu çerçeveyi kırıp modern bilinç aynasını aşabilmek için, Avrupa bakışında bir merkez kayması gerçekleştirmek, Avrupalı ve müslüman, ikili bir perspektifi benimsemek gerekiyor. Sosyolojik çalışmayı kültürler arası uygulamaların eşzamanlı çevirisi olarak, iki arada bir derecede, kesişme aralıklarında, temas ve karşılaşma bölgelerinde yapılan bir çalışma olarak görmek.”⁸⁶ Çoğul modernlikler projesi, modernliğin toplumları sınıflandırıcı mantığından ziyade, iç içe geçmiş dinamiklerine ağırlık vermiş, böylece modernliğin tüm toplumları kapsayan, evrenselci ve evrimci anlayışına karşı çıkmıştır. Modernlik modeli ile toplumların

⁸³ TAYLOR, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, s. 152. Taylor’un burada yaptığı, ince de olsa bir modernite eleştirisidir. “Bu eleştiri moderniteyi reddetmeye değil, onu değiştirmeye yani farklı veya çoklu modernitelere yöneliktir” [DALLMAYR, Fred R.; “Global Modernleşme: Farklı Bir Modernitelere Doğru mu?” *Modernleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye* (iç.), Çeviren: Recep Şentürk, Editör: Sabri Orman, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 53].

⁸⁴ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 134.

⁸⁵ Göle, çalışmalarında genellikle Batı-dışı modernlik kavramını kullanmıştır. Ancak bazen çoğul modernlikler kavramını da kullandığı görülmüştür. Ancak temelde Batı-dışı modernlik kavramından hareket etmiştir. Çalışmamızda biz de Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasını temel alacağız.

⁸⁶ GÖLE, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 12.

çoğulculuğunu birleştirmeye çalışmıştır. Bu çoğulculuk Göle’yi, farklı modernliklerin mümkün olup olmadığı konusunda düşünmeye itmiştir. “Bu yaklaşım medeniyetlerin kendine özgü niteliklerini sadece onların Batı modeline ne kadar yakınlaşmış olduklarıyla değil, aynı zamanda kendi terimleriyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Daha da ötesi bu yaklaşım, modernlik pratiğini değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip önemli uzaklaşmalar anlamına gelen farklı deneyimlerin varlığının da mümkün olduğuna işaret etmektedir. Bunlar modernliğin daha yüksek, ‘alternatif’ biçimlerinin mümkün olup olamayacağı sorusunu sormaktadırlar.”⁸⁷ Göle’nin modernliğe getirdiği eleştirilerin temelinde, “evrimciliğin hem katı hem de yeni formlarına, kültürel faktörlerin yalnızca modernleşme sürecini aksatan yönleri itibariyle gündeme getirilmesine, toplumları belli işlevsel zorunluluklara tabi sistemler olarak değerlendiren yapısal işlevselci çizgiye ve modernleşme süreçlerinin gelenek-modernlik sorunsalı ile sınırlandırılması”⁸⁸ vardır. Bu bağlamda Göle, Türk modernleşmesini Batı-dışı modernlikler çerçevesinde değerlendirmiştir. Batı-dışı modernlikler kavramsallaştırmasında ona göre, temelde iki iddia vardır. Bunlardan birincisi modernliğin; ikincisi ise, bilginin yeniden üretimidir.⁸⁹ Çünkü, bilgi, iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bilgi ile iktidar arasında önemli bir ilişki vardır.⁹⁰ Bu gerçekliğin doğru anlaşılması, modernlikle Batı-dışı toplumlar arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya çıkarmıştır. İktidar-bilgi arasındaki ilişki, medeniyet tanımlarının temelini oluşturmuştur. Medeniyet kavramı, modernleşmeyi yaratan Batı’nın tarihsel üstünlüğüne işaret etmiştir.⁹¹ Bu üstünlük kaygısı, Batı’lı toplumları

⁸⁷ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 135.

⁸⁸ ALTUN, Fahrettin; *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 113.

⁸⁹ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 159.

⁹⁰ FOUCAULT, Michel; *İktidarın Gözü*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 35.

⁹¹ GÖLE, Nilüfer; “The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity”, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* (iç.), Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London, 1997, s. 85. Göle’nin bilgi iktidar arasında gördüğü ilişkiyi, Foucault ve Elias’ın fikirlerinden etkilenerek ileri sürmüştür. Elias, medeniyetin egemenlik ilişkisini yansıttığını, aynı zamanda Foucault da bilgi ve iktidar arasında önemli bir bağın bulunduğunu ileri sürmüştür.

Batı-dışı toplumlar karşısında daha ileri bir konumda gibi göstermiştir. Medeniyet kavramıyla kültür kavramı farklı anlamları ifade etmiştir. “Alman ‘*Kultur*’ kavramı kendine özgü olanın ifadesidir, böylelikle milli farklılıkları önemser; buna karşılık Fransız ve İngiliz ‘medeniyet’ kavramı, daha evrensel bir yaklaşımla, halklar ve ülkeler arasındaki farklılıklar üzerinde durmaz. Medeniyet erişilmesi gereken bir idealdir. Geçmişle değil, gelecekle tanımlanmaktadır.”⁹² Geleceğe yapılan bu atıf, modernleşmenin de temelini oluşturmuştur. Medeniyet kavramı, Batı’yı kendisiyle aynı çağı paylaşan ancak Batı’dan daha geri sayılan toplumlardan ayırmak için kullanılmıştır. Medeniyet, değer yargısından bağımsız değildir. Batı’nın üstünlüğüne atıfta bulunarak Batı’ya özgü olan kültürel modele evrensel bir nitelik kazandırmaya çalışır. Medeniyet, “Batı’lı öz bilinci ifade etmek için kullanılır. ... Bu kavram, Batı’lı toplumların son iki ya da üç yüzyıl boyunca daha önceki toplumlardan ya da o günkü daha ‘ilkel’ toplumlardan farklı olarak sahip olduğuna inanılan şeyleri anlatmak için kullanılır. Batı’lı toplumlar bu kavramla kendilerine ait özellikleri ve övündükleri şeyleri ifade etmeye çalışırlar.”⁹³

Göle, yukarıda açıklamaya çalıştığımız modernlik kavramsallaştırmalarının, Batı’nın dışındaki modernlik anlatımlarını doğru tahlil etmede yetersiz kaldığını bildirmiştir. Her bir kavramsallaştırma modernliğin belirli bir yönü üzerinde durarak bazı temel iddialar taşımıştır. Göle, bu iddiaların tek başına anlamsız olduğunu savunmuştur. Çünkü, modernliğin Batı dışı toplumlarda ortaya çıkış ve gelişme sürecinin farklılığı, modernliğe yüklenen anlamın da farklılık göstermesine neden olmuştur. Göle’nin buradaki amacı, daha genel, yukarıda tanımlanan kavramsallaştırmaları da içeren, yeni bir terminolojik düzey oluşturmaktır. Kavramların, tek başına anlamsal bütünlükten yoksun oluşu anlayışından hareket eden Göle, bunun yerine tüm bu kavramsallaştırmaları barındıran ‘*Batı-dışı modernlik*’ kavramını kullanmıştır.

⁹² GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 84.

⁹³ ELIAS, *Uygarlık Süreci Cilt: 1*, s. 73.

Göle'nin Batı-dışı modernlik anlayışı, “toplumu yeniden kurgulamaktan ziyade toplumu yeniden anlamaya yönelik olan bir kavramsallaştırma girişimidir.”⁹⁴ ‘Çoğul modernlik’, ‘alternatif modernlik’, ‘yerel modernlik’ kavramsallaştırmalarına karşı Göle, ‘Batı-dışı modernlik’ kavramını tercih etmiştir. Batı-dışı modernlik, modernliğin farklı perspektiflerle, özellikle Doğu toplumlarının periferisinden yapılan bir değerlendirmeyi içermiştir. Göle, Batı-dışı modernlik anlayışının çoğul ya da alternatif modernliklerden farklı olduğunu, ancak onları dışlamadan aralarında bir sentez oluşturarak temellendirildiğini belirtmiştir.

Göle, modernliğin yeni bir okumasını amaçlamıştır. Modernliğe, hâkim anlayış olan Batı'dan bakmak yerine, modernliği daha içeriden, Batı'nın dışından anlamaya çalışmıştır. Göle'nin bu çabasının temel nedeni, modernliğin Batı'yla mutlak bağlarını kaybetmeye başlaması, modernliğin temel dinamikleri olarak görülen niteliklerin Batı dışı toplumlar tarafından yeniden yorumlanması olarak ifade edilebilir. Göle, modernliğin yeni bir okumasının ancak ve ancak Batı dışından bir çabayla olabileceğini ifade etmiştir. “Tek tip modernlik var kafamızda: Batı tipi modernlik. Batı'nın kültürüyle, yani Rönesans, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve iletişim çağıyla anlam bulmuş modernlik. Batı-dışı modernlik de, dolayısıyla tek tip modernliği aşan bir modernlik olma iddiasındadır.”⁹⁵ Bugün, hâkim olan büyük söylemlerden, modernleşmenin Batılılaşmayla eşit görüldüğü evrenselci anlayışlardan farklılıklara doğru bir yönelmenin olduğu görülmüştür. Daha yereli ön plana çıkaran anlayışlar benimsenmiştir. Bu nedenle “Batı-dışı modernlikler üzerine bilgi üretebilmenin şartının Batı-merkezli teorileri değiştirebilmek olduğunu söyleyebiliriz.”⁹⁶

Göle, Batı-dışı modernlik kavramıyla, Batı'yı merkezden kaydırarak modernlik üzerine Batı'nın kıyısından yeni bir okuma ve dil üretme çabasına

⁹⁴ GÖLE, Nilüfer; “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce* Cilt: 3 *Modernleşme ve Batıcılık* (iç.), Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 57.

⁹⁵ GÖLE, Nilüfer *Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 91.

⁹⁶ GÖLE, Nilüfer; “Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen”, *Doğu Batı* (iç.), Sayı: 2, 1998, s. 61.

girişmiştir.⁹⁷ Yani yerel olguların analizine evrensel bir dil kazandırmayı amaçlamıştır. Göle, “Batı dışı toplumları ikinci el bir modernite anlatısıyla çözümlenmek yerine, Batılı olmayan toplumları modernite sorunsalının merkezine taşıyarak, yalnızca bu toplumlar üzerine ‘yerel’ bilgi üretmekle kalmayıp, modernliğin kendisine yeni bir okuma”⁹⁸ getirmek istemiştir. Bu yeni okumayı, Batı’lı modernlik anlayışıyla değil, Batı dışı toplumların kıyasından, modernliğe yeniden bakarak yapmayı amaçlamıştır. Hâkim olan Batı’lı modernlik anlayışını reddetmeden, ancak salt olana da bağlı kalmadan modernliği yeniden yorumlamaya çaba göstermiştir. Modernliğin Batı’yla eşleştirilmesini eleştirmiştir. Modernliğin, Batı’nın dışındaki toplumlarda yeni bir sözünün olabileceğini savunmuştur. Yeni bir bakış açısıyla, modernliğin yeni Doğu’lu bir yeniden gözlemini yapmıştır. Batı-dışı modernlik kavramı, Batı’nın dışında kalmışlığı değil, modernliğin içinde ama Batı’dan farklı bir perspektifi içermiştir. Göle, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasını oluştururken önceki modernlik kavramsallaştırmalarını tamamen reddetmemiştir. Varolan modernlik görüşlerinin yeni bir düzeyde okumasını yapmıştır. Bu okumayı hem kavramsal hem de teorik boyutlarıyla yeniden ele almıştır. Kendisinin belirttiği gibi, “Batı-dışı modernlik kavramını kullanmam kuşkusuz diğer kavramsallaştırmaların dışlanması anlamında okunmamalıdır. Hatta tersine Batı-dışı modernlik kavramını daha iyi anlamının yolu diğer kavramlarla ilişkilendirmek ve birbirine eklemektir. Her kavramın kendi içinde sınırları olmakla beraber, her biri farklı kuramsal açılımlar getirmektedir. *Çoğul modernlikler* yaklaşımı tekçi ve kültür dışı modernlik anlatımlarının aşılmasını sağlamakta; *yerel modernlik* mekân, zaman ve kültür bağımlı, modernliğin daha bir içerden yerli okumasını yapmakta; *alternatif modernlik* kavramı ise, varolan modernlik modelini aşabilecek, yeni bir modernlik tanımı ve oluşumu olup olamayacağını sorgulamaktadır.”⁹⁹ Batı-dışı modernliği, çoğul, yerel ve alternatif modernlik üzerine inşa etmiştir. Yani, Batı-dışı modernliği, yerel, çoğul ve alternatif modernliğin birleşimi ve bunların geliştirilmesi temelinde yeniden yorumlamıştır. Modernliğin

⁹⁷ GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 59.

⁹⁸ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 163-164.

⁹⁹ A. g. e., s. 164.

yeni yorumlarını, mühendisler, İslami hareketler ve kadın hareketleri bağlamında değerlendirmiştir.

Göle, Batı-dışı modernlik anlayışını çoğul, yerel ve alternatif modernlikler bağlamında oluşturmaya çalışmıştır. Ancak, Batı-dışı modernliğin kendi içinde teorik düzeyde bazı eksikleri olduğunu göz ardı etmemiştir. Batı-dışı modernliğin eksik boyutlarının varlığını kabul etmiştir. Göle'nin gördüğü eksiklerin ilki, Batı-dışı modernliğin, sanki Batı'yı tümünden reddetme kanısını uyandırmasıdır. "Modernleşme ile Batılılaşmanın on dokuzuncu yüzyıl boyunca özdeş olduğu hatırlanırsa, modernlik olgusu ile Batılılaşma istencini birbirinden ayırmanın zorluğu, hatta sınırları ortaya çıkar. Burada kavramsallaştırılmaya çalışılan Batılı olmayan toplumların modernliği aktarma, resmetme, hatta yeniden besteleme biçimleridir, yoksa modernliğin dışında kalmaları ya da karşıtı olmaları değil."¹⁰⁰ Göle, burada Batı'yı tümünden reddetme yerine, Batı'ya dayanarak, modernliği yeniden okumaya çalışmıştır.

Göle'nin Batı-dışı modernliğin eksik boyutlarına dair ikinci tespiti ise, kavramın Batı modernliğini bütünsel bir kategori olarak değerlendirmesidir. Dolayısıyla bu, Batı ve dışındaki toplumlarda modernliğin farklı algılanmasına sebep olmuştur. "Batı'nın dışından Batılı olmayan toplumların tarih ve bireylerinin gözüyle bakıldığında Batı modernliği çok şey ifade etmektedir ve zaman içinde değişim geçirmekle birlikte tanımlanabilir. Ancak Batı'nın içerisinden bakıldığında, hatta Batılı olup Batı'nın periferisinde kalan toplumlar için kavram pek anlam taşımayacaktır. Batı modernliğinin çoğulcu çözümlenmeleri de buna eklenirse, "Batı modernliği" tanımının hem zaman içinde hem farklı ülkeler zaviyesinden bakıldığında gösterdiği değişim ve farklılık, kavramın işlerliğini zorlayacaktır."¹⁰¹ Göle, kavramın temelde sahip olduğu eksikleri gidermeye çalışmıştır. Böylelikle, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasının teorik temellerini inşa etmeye çalışmıştır.

¹⁰⁰ A. g. e., s. 164.

¹⁰¹ GÖLE, "Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", s. 59.

Göle, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasının teorik temellerini şu şekilde oluşturmuştur: 1) *Merkez dışı Batı*, 2) *Eş zamanlı modernlik*, 3) *Ekstra Modernlik*, 4) *Geleneksizleşme*. Bu temelden hareketle Göle, modernliğin Batı dışında nasıl algılandığını anlamaya çalışmıştır.

Göle'nin Batı-dışı modernlik anlayışının ilk teorik boyutu, "merkez dışı Batı" anlayışıdır. O, bununla modernliğin Batı'lı toplumlar dışındaki yansımalarına yine Batı dışından bakmaya çalışmıştır. Batı dışı toplumları, modernliğin aynasında değil, modernliği Batı dışı toplumların aynasından yeniden okumuştur.¹⁰² Göle, merkez dışı Batı anlayışıyla, Batı'yı tamamen reddetmemiştir. Batı'yı reddetmek yerine, Batı'lı toplumların modernlik algısını anlamak istemiştir. "Tekrar edersek, Batı-dışı kavramı Batılı olmayan ama modernliğin etki alanına girmiş toplumlara işaret ediyor, yoksa, modernliğin dışında kalma durumuna değil. Zaten modernleşme tarihi bunu konu edinmiştir."¹⁰³ Dolayısıyla Göle'ye göre, Batı-dışı modernlik, Batı'lı olmayan toplumların modernlik konusunda, edilgen bir tavır alıştan etkin bir tavır alışı doğru gerçekleştireceği sürece kaynaklık etmiştir. Bu anlayış modernliğin Batı'yla özdeş tutulması anlayışını kırarak beraberinde alternatif çoğul modernliklerin var olabileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Göle, modernliğin farklı kültürel çevrelerde yeniden şekillenip şekillenemeyeceğini tartışmıştır.

Göle'ye göre, bu temellendirmede iki sorunla karşılaşmıştır. Bunların ilki, Batı dışında kalan toplumların modernliği değerlendirirken ortak bir hareket noktası oluşturup oluşturamadığıdır. İkinci sorun ise, modernlik ve Batı'nın iki ayrı gerçeklik olduğu kabul edildiğinde modernliğin sınırlarının ne olduğunun kim tarafından tanımlanacağı konusu, modernliğin kavramsal anlamda aşınması riskini ortaya çıkarmıştır.

Göle, Batı'lı olmayan toplumların ortak özelliği olarak, kendi tarihsel gelişmelerinde Batı'yı referans almalarını görmüştür. Kendi toplumsal deneyimlerini anlamada Batı'ya referansta bulunmuşlardır. Yani Batı merkezli bir bakış açısı

¹⁰² A. g. m., s. 60.

¹⁰³ A. g. m., s. 60.

benimsemişlerdir. “Kendi tarihleri, toplumsal pratiklerini standart koyucu olarak kabul edilen Batı modernlik modeli karşısında dikey olarak çözümlenmekte, konumlandırırlar.”¹⁰⁴ Bu konumlandırma, Batı dışındaki toplumların kendi içsel dinamiklerini Batı’ya bağlı olarak, Batı’lı bir gözle değerlendirmesine sebep olmuştur. Göle’ye göre bu durum, Batı dışındaki toplumları bir nevi yaralı bir bilince sevk etmiştir.¹⁰⁵ Çünkü, Batı dışındaki toplumlar, toplumsal deneyimlerini farklı bir gözle değerlendirmiş, kendilerine yabancı toplumlar yaratmıştır.

Göle, Batı’lı olmayan toplumlar arasında ilişkilendirmeler yapmış, bu toplumları yeniden okumaya çalışmıştır. “En çok ikinci sınıf Batı olarak tanımlanmış bu ülkelerin toplumsal pratiklerinin birbiriyle karşılaştırılması, birbirlerine tercüme edilmesi ve iletilmesi durumunda yeni bir görünürlük ve dil kazanabilecek olmaları ... Batı ile Batı dışı arasındaki bilgi-iktidar ilişkilerini sınamaktadır.”¹⁰⁶

Batı-dışı modernliğin ikinci teorik boyutu, “eşzamanlı modernlik”tir. Göle, eşzamanlılık kavramını gündeme getirerek “merkezi Batı’lı modernitenin dışına kaydırmayı ve Batı-dışı pratikleri onları herhangi bir ‘tarihsel geri kalmışlık’, ‘geçiş’ olgusu veya modernite eksikliği konumuna indirgemedi, sahip oldukları teorik verimlilikle birlikte ortaya koymayı kolaylaştırmaktadır. Batı-dışı pratikleri modernitenin kısmi, eksik bir versiyonu olarak görmek yerine, çağın içine oturtmaya”¹⁰⁷ çalışmıştır. Modernlik, toplumları geleneksel ve modern olarak sınıflandırmıştır. Modernlik, toplumlar arasında ortak deneyimler varsaymış, ancak bu toplumları bir hiyerarşiye tabi tutmaktan da geri kalmamıştır. “Modern olanlar ile geleneksel, medeniler ile barbarlar, gelişmişler ile geri kalmışlar, merkezdekiler ile periferidekiler, ‘geriden gelenler’ anlamında bir kronolojik zaman farklılığına ve hiyerarşik konumlandırmaya tâbi tutulmuşlardır. Ara kategoriler –modernleşmekte

¹⁰⁴ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 165.

¹⁰⁵ Göle, bu konuda Daryush Shayegan’dan etkilenmiştir. Shayegan’ın, az gelişmiş toplumları kültürel bir şizofreni içinde değerlendirmesi, Göle tarafından da aynen işlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SHAYEGAN, Daryush; *Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

¹⁰⁶ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 165–166.

¹⁰⁷ GÖLE, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 107.

olanlar, gelişmekte olanlar, yarı-periferidekiler gibi- listeye eklenmiş, ama kronolojik ve hiyerarşik farklılaşma analizlerin temel taşı olmuştur.”¹⁰⁸

Modernlik, ilerlemecilik anlayışına sahiptir. İlerleme kaynaklı olarak ilerlemiş ve ilerlememiş toplumları birbirinden ayırmıştır. İlerleme anlayışından hareketle, “ilerlemeci felsefe az gelişmiş, geleneksel toplumların da modernitenin güzergâhını takip edebileceği inancında toplumları birleştirmiştir”¹⁰⁹ belirlemesinde bulunmuştur. Bu inanç, modern olmayan/geleneksel toplumların, modern toplumların geçirdiği gelişme aşamalarından geçmesi gerektiği gibi bir anlayışa neden olmuştur. Modernleşmenin ilerleme anlayışı ideolojik bir niteliğe sahip olduğundan “ötekiler’i, kendisiyle aynı olmayanlar olarak tanımlar. Batı ‘öteki’yle ilişkisinin tanımına ideolojik bir zaman kavramı atfeder ve aralarındaki farklılığı zaman ve mekân içinde mesafe olarak kurgulayarak, Batı’lı olmayanlara ‘çağdaş’, kendisiyle ‘eşzamanlı’ olma hakkı tanımaz.”¹¹⁰ Oysa, modernlik, içinde bulunulan çağa atıfta bulunmaktadır. “‘Çağdaş’ bugünkü zaman dilimi içinde, eş zamanlı demek. Çağdaşlaşmanın sözlük anlamı ise, ‘çağa uygun olmak’. Yani çağdaş olunmadığı için çağdaşlaşma bir proje olmaktadır. Batı toplumlarıyla eşzamanlı olunmadığından hareketle çağdaşlaşma kavramı kelimenin kökenine ters düşecek biçimde, bugünkü zamana değil geleceğe, ilerlemeye atıfta bulunmaktadır.”¹¹¹ Böyle bir anlayışın sadece Batı dışındaki geleneksel toplumlarda olduğunu ileri sürmüştür. Geleneksel toplumların modern Batı’lı toplumlarla aralarındaki gelişme farkını kapatmak için, modernleşmenin içinde bulunulan çağa yaptığı atıfları görmezden gelmiştir. Göle, bu nedenle Batı dışı toplumların çağdaşlaşma modeline ileride ulaşılabilecek bir hedef gözüyle baktıklarını belirtmiştir. “Çağdaşlaşma, eşzamanlılığı içerdiği halde, biz ona sürekli gelecek tasavvuru atfettik. Çağdaşlaşmayı bugünkü zamana ait bir şey değil de, hareket halinde, ilerde elde edilecek bir ütopyayla özdeşletirdik.”¹¹² Çağdaşlaşma kavramının Avrupa’yla eş

¹⁰⁸ GÖLE, “Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 60.

¹⁰⁹ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 166.

¹¹⁰ A. g. e., s. 166.

¹¹¹ A. g. e., s. 7-8.

¹¹² GÖLE, *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 135.

tutulduğunu ifade etmiştir. “Çağdaşlaşma kavramı, şimdiki zaman içinde olma isteğinden çok, geleceğe doğru bir yönelişe ve çağdaş hale gelme, yani Avrupalı olma isteğini”¹¹³ göstermiştir. Bu nedenle Göle, bu toplumları kendi tarihselliklerinin farkında olmayan toplumlar olarak nitelendirmiştir. Göle, burada Batı dışı toplumları tanımlamak için “zayıf tarihsellik” kavramını öne sürmüştür. Bu kavramı öne sürmesinin temel nedeni ise, Batı dışı toplumların modernlik konusunda Batı’ya öykünmeleridir. “Batı dışı toplumların tarihsel değişme çizgisini modernliğin kendi tarihinden çok modernliğe öykünme, gelişme tutkusu belirlemektedir. Zayıf tarihsellik, modernliğin içsel ve yerel bir süreç olarak ortaya çıkmadığı toplumları tanımlamaktadır. Bu toplumlar, Batı modernliğinin izdüşümünde tarihlerini ve toplumsal, özne bilinçlerini değiştirmeye çalışmaktadırlar. Batı-dışı toplumsal aktörlerin ortak özelliği içinde yaşadıkları toplumu kendi eserlerinin, eylemlerinin neticesi olarak görmemeleri ve yabancılaşmalarıdır.”¹¹⁴ Göle’ye göre, bu tür toplumlarda, toplumsal aktörler, toplumsal değişimde kendi dinamiklerinden hareketle bir bakış açısı oluşturamamıştır. Hem birey hem de toplum olarak kendilerine yabancılaşmışlar, kültürel anlamda şizofrenik bir durum yaşamışlardır.¹¹⁵ O kadar ki, kendi kültürel geleneklerine yabancı, ‘alaturka’ gözüyle bakmışlardır. “Düşünün ki bir yabancı gözüyle kendimize bakıyoruz ve buna negatif bir değer atfederek. Burada müthiş bir şizofreni var. Alaturka neredeyse bizim gözümüzde kötü bir şeyle özdeş olmaya başladı. ‘Sen alaturka bir adamsın’ dediğimizde ‘Medeni davranmasını bilmeyen bir adamsın’ demek. ‘Bu kadın çok güzel ama alaturka’ dediğimizde, bu bir eksiklik, çirkinlik ifade ediyor. Toplumun estetik değerleri açısından düşündüğümüzde fevkalade ilginç bir hiyerarşi. Türk’e ait olan daha aşağıda.”¹¹⁶ Bu nedenle modern olmak, özellikle Batı dışı toplumlar için bir

¹¹³ GÖLE, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 107.

¹¹⁴ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkincilere*, s. 11–12.

¹¹⁵ Kültürel anlamda oluşan bu şizofreni durumu, toplumları varolan dinamikleri birbiriyle ilişkilendirememeye haline itmiştir. “Başka bir deyişle, şizofrenik deneyim birbirleriyle bağlantısız göstergelerin bir türlü uygun bir düzen içinde bir araya getirilemediği yalıtık bir deneyimdir” (SARUP, Madan; *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çeviren: Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s. 210).

¹¹⁶ GÖLE, Nilüfer Göle ile *Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 51.

öykünme, benzeme isteği olarak şekillenmiştir. Göle'ye göre, Batı dışındaki zayıf tarihselliğe sahip toplumların bazı temel özellikleri vardır. Göle, zayıf tarihselliğe sahip toplumların, kendi yerel dokuları arasında modernleşmedeki bağları oluşturamadığını savunmuştur. Bu toplumların, tarihsel bağlamda bir geri kalmışlık bilincine sahip olduğunu söylemiştir. Zaten bu nedendir ki, Batı dışı toplumlar gelişme konusunda modern toplumlara referansta bulunmuştur. Göle, zayıf tarihsellikle toplumsal aktörler arasında önemli bağların olduğunu savunmuştur. Bu bağlardan ilki, zamana ilişkindir: şimdinin var olmaması. Oysa, 'modern' ve 'modernlik'in vurgusu, içinde bulunulan zamandır. Fakat modernlik bu tür toplumlarda geleceğe ilişkin bir algıya bürünmüştür. Ulaşılabilir, kurulabilir bir gelecek imgesine işaret etmiştir. Geleceğe ulaşmaya çalışan toplumsal aktörler, 'şimdi'nin farkına varamadıklarından bir süre sonra kendi toplumsal süreçlerine yabancılaşmışlardır. Aktörler, "var olan toplumsal yapıdan ve toplumsal ilişkilerden kendilerini soyutlayıp, gelecekteki bir toplum (sol hareketler) ya da geçmişteki bir toplum (sağ hareketler) ütopyasıyla kendilerini özdeşleştiriyorlar. 'Tarihi yakalama' gereksinimi toplumsal aktörleri bugünün varolan toplumsal ve kültürel dinamiklerinden koparıyor."¹¹⁷

Toplumsal aktörlerle zayıf tarihsellik arasındaki diğer bir ilişki doktrin fazlalığından kaynaklanmıştır. Göle'nin doktrin fazlalığından kastı, toplumsal aktörlerin, katı ideolojik anlayışlar nedeniyle farklılıkları yok saymasıdır. Göle, aktörlerin ideolojileri ve kurguladıkları ütopyaları arasında sağlam bir ilişkinin bulunmadığını savunmuş ve ütopyik boyutun, ideolojik boyuttan kopuk olduğunu dile getirmiştir. Aktörlerin bilincindeki ideoloji ve ütopya arasındaki kopukluk, katı doktrinlerin oluşmasına sebep olmuştur. Buradan hareketle aktör-zayıf tarihsellik ilişkisinin üçüncü boyutuna geçmiştir. Bu da "tek aktör patolojisi" diye isimlendirdiği bağdır. Göle'ye göre, aktörlerin ütopya-ideoloji bağlantısızlığı aktörleri, kendi dışındaki herkese karşı katı bir tutum benimsemeye itmiştir. "Tek aktör patolojisi diye adlandıracağım zayıf tarihsellikle toplumsal aktörler arasındaki bu üçüncü bağlantı, aktörlerin tarihsellik adına sivil toplumu yadsımalarından

¹¹⁷ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkincilere*, s. 23.

kaynaklanıyor. Aktör, ütopya aracılığıyla kendini tarihsellikle özdeşleştirdikçe, yani kimliğini bugünün toplumsal ilişkileri içinde değil gelecekteki ideal toplumun mutlak değerleri içinde tanımladıkça rakiplerini –tüm diğer aktörleri- mevcut düzenle özdeşleştirerek reddeder. Sivil toplumu oluşturan yatay toplumsal ilişkiler ve aktörler arası uzlaşmacı eylemler, burada, yerlerini devlete karşı başkaldırıya ve diğer toplumsal aktörlerden kopuşa bırakır.”¹¹⁸ Zayıf tarihselliğe sahip toplumlardaki aktörlerin sahip olduğu bu totaliter eğilimlerin tamamen toplum-devlet ilişkisi içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, aktörün aşırı bir siyasal duruş sergilemesi ve kendi dışındakileri yok sayması -sivil toplumun yokluğu- toplumla devlet arasındaki ilişkiden kaynaklanmıştır. “Başka bir deyişle ifade etmek istersek, toplumsal aktörler, gelişme mitosu adına, gelişmenin bir aracı olarak gördükleri devleti ele geçirmeye yönelik siyasal projeler ve eylemler ürettikleri ölçüde, ‘sivil’ ifadelerden uzaklaşırlar. Siyasi olan, toplumsal olana baskın çıkar, hatta siyasal ifadeler toplumsal ilişkileri gizler.”¹¹⁹

Modern bakış açısı, zayıf tarihselliğe sahip toplumları, tarih yazımında herhangi bir etkiye sahip değil gibi görmüştür. Modernlik, ‘Batı’lı toplumların kültürel dokularıyla oluşturulmuştur ve bu nedenle de Batı dışındaki toplumlar, bu tarihsel sürece katkıda bulunmamıştır’ anlayışı hâkimdir. Ancak o, bu anlayışın yanlış olduğunu savunmuştur. Moderniteyi anlamanın bugünü anlamaktan geçtiğini bildirmiştir. Göle’ye göre, Batı modernitesini tanımlayan şey, şimdiki zamana yaptığı vurgudur. Batı dışı toplumları belirleyen ise, geçmişten kopmak ve kendini gelecekte tasavvur etmektir. Modernlik denildiğinde oluşan algı, Batı dışındaki toplumların bilinmeye bile ihtiyaç duyulmadığına yöneliktir. Çünkü, bu toplumlar zaten Batı’ya bağımlıdır.

Kısacası, Göle, Batı-dışı modernliklerin kavramsallaştırılabilmesi için ön şartın, bilginin üretimi noktasında bir eşzamanlılık bilincinin oluşması olduğunu savunmuştur. “Batı’lı olmayan toplumların modernliğin ürünü olduğu kadar modernliği ürettikleri tezine, yani toplumsal pratiklerinin merak ve bilgiye değer bir

¹¹⁸ A. g. e., s. 24.

¹¹⁹ A. g. e., s. 24.

yenilik tohumu taşıdıkları fikrine açılabilmenin ön koşulu, bu pratikleri modern zamanların içinde görmek ve onları zaten bilindiği varsayılan geçmiş dehlizlerin karanlığına, ya da yok olmaya mahkûm 'geçici', yani önemsiz kategorisine mahkûm etmemektir. Sosyal pratiklerin eşzamanlılığı, bilginin merkez/Batı tekeline kıldığı gibi Batı aydınının da 'avangarde' ayrıcalığını kaldırmaktadır."¹²⁰

Göle'nin Batı-dışı modernlik görüşünün üçüncü teorik boyutu, "ekstra modernlik"tir. Ekstra modernlikle, modernliğin farklı yansımalar bulduğuna işaret etmiştir. Ekstra modernliği, "modernite eksikliği çerçevesinde düşünmek yerine, Avrupa dışı modernitenin 'ekstra' görünümünden söz etmek daha yerinde olur. Onu hem Avrupa'nın 'dışında kalan', hem de bir 'artısı' olan, yani moderniteyi eksiltmeyen, tam tersine ona eklenen bir şey olarak görmek gerekir"¹²¹ şeklinde yorumlamıştır. Göle, modernlik konusunda Batı ve Batı dışındaki toplumlar arasında tam bir benzerlik ve farklılıktan bahsetmenin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Doğu toplumlarıyla Batı toplumları arasında benzer tarafların olduğu kadar farklı tarafların da var olduğuna değinmiştir. "Batı-dışı toplumlarda modernlik, Batı ile simetri ya da tam bir dışardalık ve farklılık içerisinde değil, ama yarattığı ekstra modernlik diyebileceğimiz, aşırı modernlik ya da modernlik fazlasında anlaşılabilir."¹²² Ekstra modernlik, Batı'lı olmayan toplumların modernlik isteğini ifade etmiştir. Ekstrayı hem Batı'nın dışında hem de Batı'yla birlikte düşünmemiz gerektiğini belirtmiştir. Genel kanı, Batı dışındaki toplumların modernleşmek için bir eksik modernlik içerisinde olduğuna yöneliktir. Bu nedenle de anlaşılmalarına gerek yoktur. Fakat Göle, modernliğe ekstra nitelemesini ekleyerek yaygın kanıya yeni bir açılım sağlamaya çaba sarfetmiştir. "Ekstra nitelemesini eklerken, aynı zamanda olağan dışı, alışlagelmişin dışında, şaşırtıcı tarafları olabileceğini, yani 'bilinmeye' değer olduğunu, yani bilgi üretimine yönelik bir iddia taşıdığını söyleyebiliriz"¹²³ Göle, modernliği Batı'nın dışından bir perspektifle, ekstra modern olanın gözlemlenmesiyle irdelemeye çalışmıştır. Bu sayede modernliğe yeni bir açılım

¹²⁰ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 168-169.

¹²¹ GÖLE, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 107.

¹²² GÖLE, "Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", s. 63.

¹²³ A. g. m., s. 64.

sağlanabileceği üzerinde durmuştur. Sözgelimi, Göle'ye göre, "Batı'da kadınlar eğer ayrımcılığa uğramaktaysalar, Batı'nın gerisinde kalmış toplumlarda olsa olsa bu ayrımcılık daha da fazladır. Ayrımcılık kavramının cinsler arası egemenlik ilişkilerini tanımlamakta pek de aydınlatıcı olamayabileceği ya da kadınların farklı bir güzergâh izleyebileceği, hatta Batı'daki hemcinslerinden bazı alanlarda daha 'ileri' bir konumda olabileceği bu perspektiften anlaşılabilir."¹²⁴ Göle'nin bu söyleminden hareketle, modern olmayan olarak nitelenen toplumların toplumsal yapılarına göre bazen öncü konumda olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü Göle'nin de belirttiği gibi, Batı dışındaki toplumların toplumsal yapı özelliklerini Batı'lı toplumsal özelliklere göre değerlendirmek zaten hâkim olan modernlik anlayışına yeni bir okuma getirmemiştir. Bu nedenle de Batı'lı olmayan toplumların içsel dinamiklerinden hareketle ekstra modern olanın gözlemlenmesi gerekmiştir.

Göle'nin Batı-dışı modernlik anlayışının dördüncü ve son teorik temeli ise, "geleneksizleşme" anlayışıdır. Gelenek ve modernlik arasında bir kopukluğun varlığı sürekli olarak tartışılmıştır. Göle'ye göre, Batı dışı toplumlarda gelenekle modernlik arasında bir süreksizlik mevcuttur. Göle'nin temel iddiası şudur: Geleneksel toplumlar, geleneksel toplum klişesinin aksine, geleneksizleştirilmişlerdir.¹²⁵ Bunun nedeni olarak, geleneksel toplumların geleceği yakalamak adına geçmişlerinden, geleneklerinden kopuşlarını görmüştür. Göle, Türk modernleşmesinin redd-i miras üzerine şekillendiğini ifade etmiştir. Bu reddedişin temelinde geleneklerin modernliğe engel teşkil ettiği anlayışı vardır. Başka bir deyişle, geleneksellik, modern olmayan her şeyi içeren bir kategori olarak görüldüğü için eleştirilmiştir.¹²⁶ Dolayısıyla gelenekler ya reddedilmiş, yasaklanmış ya da göz ardı edilmiştir. Sonuç olarak da modernliğin gelenek üzerinde herhangi bir dönüştürücü etkisi olmamıştır. "Gelenekler, değişimin dinamik kaynakları olarak yeniden yorumlanıp modernliğin içerisine taşınmamış, bunun yerine dondurulmuş, folklorikleştirilmiş ya da müzeleştirilmiştir."¹²⁷ Oysa Göle'ye göre, gelenekler, Daniel Brown'ın da belirttiği

¹²⁴ A. g. m., s. 64.

¹²⁵ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 172.

¹²⁶ A. g. e., s. 47-48.

¹²⁷ A. g. e., s. 172.

gibi, değişimi meşrulaştırmak için kullanılabileceği gibi yok olmaya yüz tutmuş değerleri korumak için de kullanılabilir bir özelliğe sahiptir.¹²⁸ Batı dışı toplumlarda gelenekle modernliğin birbiriyle uyuőmayan uyumsuz parçacıklar olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Halbuki, modernlik, gelenekle iç içe olmalıdır. “Geleneksiz modernizm zaten modernizm değildir. Sadece kötü bir kopyadır, bir balon gibi özentidir. Özendirir, kendi de özentisi olabilir. Diğer taraftan, modernlikle alışveriş olmayan gelenek tutuculaőır. Ve boğucu bir hal alır.”¹²⁹ Modernliğin gelenekle bütünüyle karőıt olması gerektiği anlayışına karşı çıkmıştır. Geleneği modernliğin karşıtı olarak görmek yerine, geleneğe modernlik içinden bir okuma getirmek gerektiği anlayışını savunmuştur. Geleneğin yereli ifade etmesi nedeniyle gelenekle modernlik zıt kavramlarmıő gibi gösterilmiőtir. Gelenek, modernliğin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Modernin sürekli olarak yeniye yaptığı atıf, gelenekselin daha durağan bir yapı olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu anlayış Göle tarafından eleştirilmiştir. Modernliğin gelenekten bağımsız olamayacağını savunmuştur. “Biz geleneklerimizi bugüne taőınabilir, yaőanabilir hale getirmesek unutulur. Modernlik, geleneklerin dokunulmaz kılınıp yitirilmesi değil, zamana uyarlanabilmesidir. Bizse geçmişle gelecek arasında köprü kurmak yerine gelenekleri yıkararak ilerliyoruz.”¹³⁰ Zira, modern toplumlar, geçmiş ve inançları silip atan bir toplum değil, eskiyi modern olanın içinde dönüőtürebilen toplumlardır.¹³¹ Yeninin eskiyle iç içe geçerek oluşabileceğini bildirmiştir. Bu, Göle’ye göre, modernliğin en temel özelliğidir. Zira, modernliğin temel niteliği modernliğin eleőtirisini içinde barındırmasıdır.¹³² Modernlik kendini sürekli eleőtirerek ilerleyen bir programdır.¹³³ Eleştiriler, modernliğin yeni bir yüze kavuőmasını sağlamıştır. Göle, günümüzde

¹²⁸ BROWN, Daniel; *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 2.

¹²⁹ GÖLE, Nilüfer *Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 77.

¹³⁰ A. g. e., s. 42.

¹³¹ TOURAINE, *Modernliğin Eleştirisi*, s. 354.

¹³² BAUMAN, Zygmunt; *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 100.

¹³³ GÖLE, Nilüfer; “Giriş”, GÖLE, Nilüfer; *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması* (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, s. 12.

modernlikle gelenek arasında bir yakınlaşmanın başladığını savunmuştur. Sözgelimi, “Osmanlı antikalarından İzniklere, İzniklerden giderek Anadolu ilkel (*primitif* daha seçkince olacak) sanatına duyulan estetik ilgi alaturka mutfağın yeniden aranılan bir lezzet, bir lüks olması; Beyoğlu’nun kentsel bir şenlik örneği yapılmak istenmesi ... tüm bunlar kendiyle, geçmişiyle barışarak modern olmak isteyen Türk toplumunun kendini ifade biçimleridir.”¹³⁴ Bu da Türk modernleşmesini değerlendirme bağlamında önemli fırsatlar doğurmuştur.

Göle, Türk modernleşmesine ilişkin tespitlerini, Türk toplumsal yapı özellikleri bağlamında değerlendirmeye çalışmıştır. Türk modernleşmesini özgün olduğu anlayışından hareketle¹³⁵, Batı-dışı modernlikler çerçevesinde ele almıştır.

Göle, Türk modernleşmesi kavramının karşılığı olarak özellikle bir kavram üzerinde durmamıştır. Türk modernleşmesini tanımlamak için bazı temel kavramlar kullanmıştır: Avrupacılık, batılılaşma, çağdaş medeniyet seviyesine erişme, modernleşme. Çağdaşlaşma, Batılılaşma, muasırlaşma gibi kavramların temelde aynı olguyu açıkladığını savunmuştur. Türk modernleşmesini Batı-dışı modernlikler çerçevesinde değerlendirmiştir.

Göle, Türk modernleşmesi üzerinde önemle durmuştur. Türk modernleşmesini Tanzimat’la başlatmıştır. Modernliğin yerel okumasını Tanzimat döneminden hareketle ele almıştır. “Tanzimat’la başlayan Türk modernleşme olgusu, Batı kültürel modelinin bir izdüşümüdür. Batı, Aydınlanma çağıının fikirleri ve sanayi medeniyeti ile modernliğin tanımını ve liderliğini üstlendikçe, Doğu toplumları iktidarsızlaşmış ve kendi yerlerini ve tarihlerini Batı modeline göre belirlemek zorunda kalmıştır.”¹³⁶ O, Batılılaşma ve Avrupalılaşma terimlerini Batı’dan fikir ve kurumların alınmasının gönüllülüğü olarak değerlendirmiştir.¹³⁷ Bu zorunluluk ve gönüllülük, Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze modernleşme çabalarında önemli bir yer tutmuştur. “Tanzimat’tan bu yana egemen olan ideolojik

¹³⁴ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 132.

¹³⁵ A. g. e., s. 32.

¹³⁶ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 45.

¹³⁷ GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, s. 11.

modele, modernleşme diyebiliriz. Başka bir deyişle, modernleşme hareketlerini tanımlayan, yönetici seçkinlerin gelişmiş bir toplumun kültürel modelinden hareketle toplumu yönlendirmek istemeleridir. Yani tanımını dış dünyadan edinen modernleşme, tarihsel geç kalmışlık bilincine, Batıcılık kaygısıyla cevap verir.”¹³⁸ Modernleşme konusundaki bu cevap Göle’ye göre, geç kalmışlıktan kaynaklıdır. Batı’nın sahip olduğu gelişme seviyesi, Türk modernleşmecileri tarafından hayretle izlenmiştir. Batı’nın gelişme düzeyine ulaşmak, Batılılaşma’yla mümkün olacaktır anlayışı benimsenmiş ve modernleşmeyi Batılılaşmayla eş tutmuşlardır. Bu anlayışın, Batı dışı toplumlarda tarihsel gerçekliğin anlaşılmasında sorunlar yaratacağını savunmuştur. Modernleşme konusunda Batı’nın merkezden kaydırılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak, Türk modernleşmecilerinin hareket noktasının, Batılı pozitivistlerin düzen içinde ilerleme anlayışı olduğunu ileri sürmüştür. Zaten, Göle’nin Türk modernleşmesinin köken olarak Batı etkisiyle oluştuğu iddiası bu nedenledir. Türk modernleşmesinin özellikle Fransız devriminin temalarıyla şekillendiğini savunmuştur. Bu bağlamda Göle, modernleşme sürecinin üç temel ayağı olduğunu belirtmiştir: Laikleşme, jakoben (merkeziyetçi) gelenek ve pozitivist yaklaşım. Göle, zayıf tarihselliğe sahip toplumlarda pozitivistin önemli yer tuttuğunu ifade etmiştir. Pozitivistin, hem Batı kültürel modeline evrensellik atfettiği hem de düzeni savunduğu için devletle uyum içinde olduğunu dile getirmiştir. Tepeden inme anlayışın, Türk modernleşmesine damgasını vurmasının pozitivist anlayışın benimsenmesiyle gerçekleştiğini dile getirmiştir. Modernleşme, Göle’ye göre, Batı dışı toplumlarda tepeden inme bir özellik göstermiştir. Tepeden inme modernleşme anlayışının temelinde, kurumların değişmesi halinde bireylerin de değişeceği anlayışının var olduğunu iddia etmiştir. Üstten yapılan müdahalelerle toplum değiştirilmeye çalışılmıştır.

Türk modernleşmesini 19. yüzyılın başından itibaren ele alan Göle, özellikle III. Selim ve II. Mahmut’un reform çalışmalarının önemi üzerinde durmuştur. Göle’ye göre, bu dönemde Tanzimat Fermanı (1839), vatandaşların hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması, mallarının ve hayatlarının korunmasından söz

¹³⁸ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 20.

etmiş, bu konu Islahat Fermanı'yla daha da somutlaşmıştır. Göle, sonrasında İttihat ve Terakki yönetimiyle Türk modernleşmesinin Cumhuriyet ayağının oluşmaya başladığını vurgulamıştır.¹³⁹ Mustafa Kemal Atatürk'le başlayan Türk modernleşmesinin Cumhuriyet dönemi, Batı'yla uyum sağlamak amacıyla bir çok yeniliğe sahne olmuştur. Bu dönemdeki “bir dizi reform Avrupa ile ‘senkronizasyonu’ hedefler. Batı’da kullanılan takvim ve saat düzenlemeleri kabul edilir; dini bayram günleri minimuma indirilir; kutsal cuma yerine pazar gününün haftalık tatil günü olması benimsenir. Toplum dış görünüş açısından yeni bir kimlik vermek amacıyla kıyafet reformları yapılır.”¹⁴⁰ Aynı zamanda bu girişim Göle tarafından üstten, biraz da zorlayıcı bir modernleşme çabası olarak değerlendirilmiştir.¹⁴¹ Bu dönemde Göle'ye göre, din ve devletin birbirinden ayrılması kesin sınırlarla şekillendirilmeye çalışılmıştır. İslam, kadın ve kamusal alan konularının temelleri atılmıştır.

Göle, Türk modernleşmesini özellikle mühendisler ve sahip oldukları ideolojileri bağlamında değerlendirmiştir. Türk modernleşmesinin önderleri olarak mühendisleri görmüştür. *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere* adlı çalışması yakın tarihte mühendislerin yükselişinin anlaşılması konusunda önemli bir yere sahiptir. Türk mühendislerinin ortaya çıkış koşulları ve Türk modernleşmesindeki yerleri üzerinde durmuştur. Göle, mühendis konusunun incelenmesinin, Türk toplumsal dönüşümünün anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. “Türkiye’de modernleşme hareketlerini şekillendiren pozitivist geleneğin ağırlığı; solcu düşüncenin toplumsal mühendisliğe öykünmesi; liberal siyasetin mühendis pragmatizmiyle siyasete damgasını vurması; İslamcı hareketin içinde yer alan mühendis kadroları; yani yakın tarihimizin tüm önemli kırılmalarına mühendis optiğinden bakmanın bize toplumsal hayatımıza ilişkin yeni

¹³⁹ A. g. e., s. 73–82.

¹⁴⁰ A. g. e., s. 87.

¹⁴¹ GÖLE, Nilüfer; “Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey”, *Civil Society in the Middle East* (iç.), Volume 2, Editör: Augustus R. Norton, Brill Pub., New York, 1996, s. 21.

bir okuma, yeni bir perspektif kazandıracağını söyleyebiliriz.”¹⁴² Batı dışı toplumların mühendisleri ön plana çıkarmasının nedeni olarak, Batı dışı toplumların farklı modernlik anlayışından kaynaklandığını savunmuştur. Dolayısıyla modernlik, Batı dışı toplumlarda mühendislerin öncülüğünde gelişmiştir. Mühendislerin ortaya çıkış süreci Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemlerine denk gelmiş ve bu dönemden günümüze kadar gelişmeye devam etmiştir. “Osmanlı'nın Batı bilim ve tekniği karşısında ilk geri kalmışlık bilincini aşma çabası, ordunun modernizasyonu için Avrupa'ya mühendislik eğitimi görmek üzere öğrenci göndermesiyle başlıyor, 1930'lu yıllardaki devletçilik ve milli ekonomi değerleri, 'Türk mühendisleri'ni ortaya çıkarıyor, 1950'li yıllarda özerklik kazanmaya başlayan pazar ekonomisi ve sivil toplum mühendislerin de meslek örgütlerini kurmalarına (1945) yol açıyordu. Adalet Partisi'nin 1965 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, mühendis kökenli siyasal seçkinlerin giderek parlamentoda yükselişine tanık oluyorduk. Anavatan Partisi'nin 1983 yılında başlayan iktidar dönemi ise mühendislerin siyasete damgasını vurma biçimlerinde bir dönüm noktası oluşturacaktır.”¹⁴³ Göle'ye göre, mühendislerin ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gerilemeden kurtulmak isteğiyle başlamıştır. Burada ilk olarak devletin bir itici güç olduğu görülmüştür. Yani, mühendislerin ortaya çıkışında devletin rolü önemli bir yere sahiptir. Mühendislerin ortaya çıkışında 1830'lu yıllarda kurulan mühendis okullarının ve ordunun modernizasyonunun önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. O dönem mühendisleri Batı'daki gibi bir sanayileşmeyle ortaya çıkmamıştır. “Varoluş nedeni imparatorluğun korunması olan, devletin temel organı olan ordunun modernizasyonunda yer alırlar. 1923'ten itibaren toplumsal hedef olarak belirginleşen bir milli ekonomi kurma isteği ve 30'lu yıllarda devlet müdahalesi politikası, mühendislerin 'yönetici' bir konuma erişmelerine imkân tanır.”¹⁴⁴ Kısaca profesyonel bir tabaka olarak mühendislerin ortaya çıkışında ilk olarak devlet etkiliyken zamanla devletten bağımsızlaşmaya başlayan mühendisler ondan uzaklaşmaya başlamıştır. 1960 sonrası sol ideolojik rüzgarlar nedeniyle kendini sol

¹⁴² GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 8.

¹⁴³ A. g. e., s. 9.

¹⁴⁴ A. g. e., s. 112-113.

kesimde tasavvur etmeye başlamışlardır. Bu sol mühendisler “gelişme sorunsalını devlete karşı ‘devrimci’ muhalefetten, modernleşmeci aktörler arası ittifaka geçerek tanımlarlar. Gelişmenin ön şartını siyasal bir devrim, yani dünya kapitalist-emperyalist sisteminden kopmak zorunluluğu olarak değil, içsel ve yapısal bir süreç olarak gösterirler. Alternatif gelişme modelini bilgilerin ve tekniklerin akılcı kullanımından hareketle bir örgütlenme ve enformasyon ağı üzerinde temellendirirler.”¹⁴⁵ Göle’nin, sol hareket içindeki mühendisleri inceleme nedeni, “... pozitivist mirasın en belirgin taşıyıcılarının onlar olmasıdır. Hatta öne sürülmesi gereken bir hipotez, kendilerinin modernleşmeci seçkinlerin bir devamı oldukları, ancak bilim ve teknik adına konuşmaları nedeniyle bürokratik nitelikli yöneticilerden, teknokrasiyi oluşturabilecek yeni yöneticilere geçişi temsil ettikleridir.”¹⁴⁶ Mühendislerin kısa sürede ön plana çıkması, Batı dışı toplumların gelişme saplantısından kaynaklanmıştır. Mühendisler kendilerini, “kapitalizmin karşısında sanayileşmenin, geleneklerin karşısında rasyonalizm ve pozitivism, liberal düşüncenin karşısında toplum mühendislerinin sözcüleri olarak konumlandırırlar. Yukarıdan aşağıya devletçi değişim anlayışı, anti-kapitalist ve anti-liberal değişim eğrisi, toplumsal tasarım gibi modernleşme çizgisinin gösterdiği özellikler mühendisleri Batı-dışı toplumlarda ayrıcalıklı kılmaktadır.”¹⁴⁷

Göle, toplumsal mühendislikteki amacın, toplumu anlamaktan çok, toplumu yeniden tasavvur ve inşa etmeye öncelik veren bir çözüm arayışı olduğunu iddia etmiştir. Zira, “mühendislerin sol ya da İslami hareketlere katılımının ardında toplumsal gelişmeyi tasarlama arzusu yatmaktadır.”¹⁴⁸ Başka bir deyişle, toplumu tasarlama arzusu, mühendislerin temel düsturu olmuştur. Mühendis/teknokrat ideolojisi, temelde şu argümanlara sahiptir: “İlk olarak, bu ideoloji üretkenliğin yalnızca bilim ve teknolojiye bağlı olduğunu öne sürer; ikinci olarak, toplumsal sorunların teknik üzerine kurulu bilgi sistemleri içinde çözüleceğini öne sürer.”¹⁴⁹

¹⁴⁵ A. g. e., s. 27.

¹⁴⁶ A. g. e., s. 22.

¹⁴⁷ A. g. e., s. 13.

¹⁴⁸ A. g. e., s. 12.

¹⁴⁹ A. g. e., s. 42.

Mühendislerin toplumsal değişmeyi, ilerlemeyi rasyonel düşünceye dayandırmış olması, onların Batı sanayi toplumlarının rasyonel düşünce temelli modernleşme anlayışını benimsediklerinin bir göstergesidir. Olguların pozitif/somut bilgisinden hareket eden mühendisler, “bilim adına, objektiflik adına konuşarak, kendini toplumun uzman temsilcisi, akılcı sorumlusu olarak tanımlar. Tekçi teknokrat ideoloji, toplumsal, kültürel ve siyasal farklılaşmaları dışlar; devletin teknokrat iradesiyle toplumu özdeşleştirir.”¹⁵⁰ Göle’nin mühendislere bu kadar önem atfetmesi, mühendisleri, Batı-dışı toplumların modernleşmesinde temel etken olarak görmesi nedeniyledir. “1940–1950 tarihleri arasında sosyologlar, 1950–1960 tarihleri arasında hukukçular ve siyasal bilimciler, 1960–1970 tarihleri arasında da iktisatçıların”¹⁵¹ liderliğine soyunduğu modernleşme, Göle’nin tespitlerine göre, özellikle 1980 sonrası mühendislerin öncülüğünde gelişme göstermiştir. Ancak, mühendislerin, modernleşme konusundaki katı tutumları, zamanla mühendis ideolojisiyle demokrasi arasında bir gerilim yaratmıştır. “Teknokrat ideolojilerin özünde toplumsal mühendislik ütopyası, yani toplumsal sorunların, tartışmaktan çok bilimsel ve rasyonel olarak çözülebileceği inancı yatmaktadır. Nitekim teknokrat ideoloji en uç noktasına götürüldüğünde, demokrasiyle çelişir diyebiliriz. Eğer demokrasi, toplumun kararlara katılabilmesi, tartışabilmesi ise, teknokrat ideoloji gözünde zaten karalar bilimsel yoldan meşruluk kazandığı için tartışmaya gerek yoktur, ayrıca ‘sokaktaki adamın’ bu konuda söyleyebileceği bir şey yoktur. Teknokrat yaklaşımla demokrasi arasında bir gerilim, çelişki potansiyel olarak vardır.”¹⁵²

Göle’nin, Türk modernleşmesini değerlendirirken kullandığı diğer bir önemli değişken, İslam konusudur. İslam’ın Batı dışındaki toplumlarda modernleşme bağlamında nasıl algılandığını anlamaya çalışmıştır. Modernleşme sorununda din ve modernlik arasında bir ilişki var mıdır? Modern uygulamalar içinde dinsel yanın payı nasıl adlandırılabilir?¹⁵³ sorularına yanıt aramıştır. Modern toplumlardaki modernlik

¹⁵⁰ A. g. e., s. 27.

¹⁵¹ KAÇMAZOĞLU, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri, s. 26.

¹⁵² GÖLE, Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere, s. 10.

¹⁵³ GÖLE, İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa, s. 29.

din ilişkisinin arkasındaki temel anlamları gün yüzüne çıkarmaya gayret etmiştir. Modern toplum dışında kalan toplumların dini algılayış ve yaşayış biçimlerinin modernleşmeye yeni bir ufuk kazandırabileceği üzerinde durmuştur. Bu konuyu, kadın ve kamusal alan çerçevesinden hareketle işlemiştir. Göle, modernlik ve İslam arasındaki ilişkiyi *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* adlı çalışmasında değerlendirmiştir. Bu çalışmada, İslam ve kadın sorununu, Batı-dışı modernlik bağlamında değerlendirmiştir. Göle'ye göre, Batı dışı toplumlarda modernlikle İslam arasında önemli bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi, türbanlı kızlar üzerine yaptığı çalışmayla ortaya koymaya çalışmıştır. "Türk modernleşme tarihine mahrem cephesinden bakmaktadır. Bu bağlamda Göle için modernlik ekonomik gelişme, siyasal iktidar biçimleri, kentleşme gibi sosyo-politik olguların ötesinde, mahrem yaşamı, insanlar arası cinsiyetler arası ilişkilere yönelik kültürel değişimleri, bu alandaki dönüşümleri, kırılmaları da içeren bir anlama sahiptir."¹⁵⁴

Modernlik, "gelenek, din ve öznelliğe karşı bir söylem olarak kurgulanmaktadır. İrrasyonel imgelere, metafizik değerlere, masallara, mitolojiye ve öznelliğe reddiyeler dizmektedir. Dünyeviliği, maddeyi deneyimsel alanı ve akılsal sınırları vurgulamaktadır."¹⁵⁵ Göle, bu anlayışa karşı çıkmıştır. Batı dışı toplumlarda tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu ileri sürmüştür. İslam, gün geçtikçe kamusal alanda daha fazla görünmüş, modern değerleri daha fazla benimsemiş ve İslam'la modernlik arasında yeni bir ilişki tarzı oluşmuştur. Göle, bu sürecin özellikle 1980 sonrasında İslamcı mühendislerin Turgut Özal dönemiyle iktidara gelmesi sonucunda hız kazandığını savunmuştur. Buradan hareketle Göle, 1980 sonrası değişimleri üç ayrı düzeyde ele almıştır: "Birinci olarak gözlemlenebilir düzeyde politik söylem değişmektedir. İkinci olarak, toplumsal aktörlerin devletle kendi aralarındaki ilişkilerin niteliği ve politik dolayimleri değişmektedir. Üçüncü olarak ise, toplum devlet ilişkisindeki değişimlerin siyasal partiler tarafından ne

¹⁵⁴ ERJEM, "Nilüfer Göle", s. 892.

¹⁵⁵ YILDIRIM, *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, s. 23. Ayrıca bkz. ÇAHA, Ömer; *Bitmeyen Beraberlik: Modern Dünyada Din ve Devlet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

ölçüde ifade edildiği, şekillendirildiği sorusu önem kazanmaktadır.”¹⁵⁶ Meydana gelen bu dönüşüm, politik düzeyden ekonomiye kadar bütün alanları etkilemiştir. Bu dönüşümlerden en çok etkilenen kesim ise, yeniden canlanmaya başlayan İslamcılar olmuştur.

1980 sonrası politik kültürün yumuşamasıyla önemli değişimler yaşanmıştır. Bu yumuşamayı Göle, Özal’ın iktidara gelişine mal etmiştir. Özal’la Türkiye, farklı kesimler ve inançlar arasındaki duvarları yıkmıştır.¹⁵⁷ 1980 öncesinin daha çok sağ ve sol ideolojiler arasındaki gerilime tekabül ettiğini savunmuştur. 1980 sonrasında ise, politik üslupta meydana gelen yumuşama, consensus arayışlarına hız kazandırmıştır. Politik tartışmalar yerini giderek, çevre kirliliği, halk sağlığı ve turizm gibi konulara bırakmıştır. İslamcılar, solcular ve liberaller aynı konular etrafında tartışmıştır.¹⁵⁸ Farklı ideolojiler arasındaki sınırlar yumuşamaya başlamıştır. Bu dönemde Göle, şu sorunun önem kazandığını söylemiştir: “Bugün farklılaşan liberal ideoloji, sol hareket ve İslamcı kültür aracılığıyla bu toplumsal alanın, ekonomik gelişme ve demokratik katılımın eksenini oluşturup oluşturmayacağı”¹⁵⁹dır? Göle’nin belirlemesine göre, “merkez-periferi” arasındaki ayrılık, İslamcı kesimin modernleşmenin dışına itilmesine neden olmuştur. O, Türk modernleşmesinin, periferide kalan kesimleri sistemin içine dâhil edemediğini ileri sürmüştür. “Şerif Mardin’in izinden yürürsek, merkezin periferi karşısında Osmanlı’dan bu yana daim olmuş kuşkulu bakışı ve merkez-periferi arasındaki kopukluk üzerinde durulabilir ve Türk modernleşme modelinin periferiyi kolay kolay entegre edemediğini söyleyebiliriz”¹⁶⁰ belirlemesinde bulunmuştur.

¹⁵⁶ GÖLE, Nilüfer; “80 Sonrası Politik Kültür”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* (iç.) Editör: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 515.

¹⁵⁷ GÖLE, Nilüfer *Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 151.

¹⁵⁸ GÖLE, “Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey”, *Politics in the Third Turkish Republic: A Case Study in Transition to Democracy* (iç.), Derleyen: Metin Heper ve Ahmet Evin, Boulder, Co: Westview Press, 1993, s. 214.

¹⁵⁹ GÖLE, “80 Sonrası Politik Kültür”, s. 516.

¹⁶⁰ GÖLE, Nilüfer *Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 61.

Göle, İslam ve modernliğin birbiriyle uyuşup uyuşamayacağından çok, modernlikle İslam'ın birbirini nasıl dönüştürdüğü üzerinde durmuştur. "Artık mesele modernlik karşısında geliştirilen siyasal bir İslami bilincin oluşumu değil, modernliğin içselleştirilmesi sürecinde içinden geçirildiği İslami süzgeçlerin yeniden tanımlanmasıdır."¹⁶¹ Göle'nin, İslami kesimin modernlik içinde daha fazla görüldüğü düşüncesini "kapalı pratiklerin yeniden açılması"¹⁶² olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu açılma İslamcılığın modernlik içinden bir okumasıyla anlaşılacaktır. "İslam'ın yükselişini sadece otoriter devlet politikaları, yoksulluk, kentleşme, gibi etkenlerle açıklayan çalışmaları yetersiz bularak, İslamcı hareketlerin modernleşmeye tepki göstermenin ötesinde bütüncül bir toplumsal görüş içerdiğini savunmuştur."¹⁶³ İslamcılığın kendini modernliğin içerisinde görmesi, onun modern hareketlere dâhil edilmesine sebep olmuştur. Yani İslamcılık, Göle tarafından yeni bir sosyal hareket olarak değerlendirilmiştir. İslamcı hareketi, çeşitli politik biçimlerde ortaya çıkan, çağdaş bir toplumsal hareket olarak ele almıştır.¹⁶⁴ Göle'nin İslamcılığı sosyal hareket olarak ele almasının nedeni, İslamcılığın yeni piyasa şartlarına uyum sağlamada istekli olması, kendini modern dünya koşullarına göre sınırlaması ve aynı zamanda sergilemesidir. Zira, İslamcılık, özellikle kadın konusu üzerinde kamusal görünürlüğünü arttırmıştır. Modern toplumun gereklerine uyma isteği ve buna uygun geçirdiği dönüşümler İslamcılığın modern bir hareket olarak nitelendirmesine sebep olmuştur.¹⁶⁵ Diğer modern yeni hareketler gibi

¹⁶¹ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 15.

¹⁶² WAGNER, Peter; *Modernliğin Sosyolojisi*, Çeviren: Mehmet Küçük, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 50.

¹⁶³ BOZDOĞAN, Sibel ve KASABA, Reşat (Editör); "Giriş", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (iç.), Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 7.

¹⁶⁴ GÖLE, Nilüfer; "Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak", GÖLE, Nilüfer; *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması* (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19.

¹⁶⁵ Yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkış koşulları genel olarak modernliğe dayandırılmıştır. Anti nükleer, ekolojik, feminist, ırksal, dinsel hareketlerin tümü bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. TOURAINE, Alain; "Toplumdan Toplumsal Harekete", *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* (iç.), Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır, Editör: Serkan

İslamcılık da Göle'ye göre, içinde yeni bir kimlik tanımı taşımıştır. Kamusal alanda görünürlük kazanmak için yeni bir kimlik iddiası ortaya atmaları gerekmiştir. Bu nedenle Göle, İslamcılığı modern bir hareket olmanın yanında kimliğe dayalı bir söyleme sahip olarak da görmüştür. Tanınma sorunu beraberinde kamusal alana dâhil olmayı getirmiştir.

İslami hareketler, sadece siyasi-dini bir muhalefeti değil aynı zamanda modernleşmeye karşı kültürel bir modeli ifade etmiştir.¹⁶⁶ Göle'ye göre İslamcılık, modernliğe İslam perspektifinden yeni bir okuma getirmeye çalışmıştır. Modernlik İslam arasında olduğu iddia edilen uyumsuzluk anlayışını eleştirmiştir. İslamın modernliğe yeni bir okuma kazandırdığını savunmuştur.

Göle, İslam'ı ve siyasal bir hareket olan İslamcılık'ı, Müslüman kimliği, geleneksel yorumlardan kurtararak ve modernleşmeye meydan okuyarak yeniden yapılandırmaya yönelik bir çaba olarak tanımlamıştır.¹⁶⁷ Göle, İslamcılıkla müslüman ülkelerde 1970'lerin sonunda ortaya çıkan ve 1980'lerde İran Devrimi'nin etkisiyle radikalleşen hareketleri kastetmiştir.¹⁶⁸ Bu tanımlamada İslamcılığın modern alan içindeki kimlik tanımını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi İslamcılığın kimliksel bir iddia taşıdığını savunmuştur. Peki, İslamcı hareket bireye böyle bir fırsat sunmuş mudur? Göle'ye göre, sunmuştur. Çünkü, modernlik kendi içinde bir tanımlama çabası barındırmıştır. "Bu hareketler, aktörlerin günlük pratiklerini düzenlemek için sosyal düzeninkine alternatif bir dil üretmelerini sağlayarak, toplumun oturduğu simgesel düzlemi sorgulamıştır."¹⁶⁹ Bu nedenle de toplumun var olan düzenine yeni bir kimlik tanımıyla katılmaya çalışmıştır.

Özbudun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 35-51; TOURAINE, Alain; *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

¹⁶⁶ GÖLE, Nilüfer; "The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity", s. 82-83.

¹⁶⁷ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 107.

¹⁶⁸ A. g. e., s. 20. Ayrıca bkz. GÖLE, "Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey"; GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*.

¹⁶⁹ ÇAYIR, Kenan; "İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu", GÖLE, Nilüfer; *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri (iç.)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 47.

“Çağdaş İslamcılık, bir yandan İslami geleneklerin ve geleneksel yorumların Müslüman halkların ‘boyun eğme’ sebebini oluşturduğu görüşünü ileri sürerken, diğer yandan da Müslümanları laik Batı dünyasının tecavüzüne karşı koyabilir kılacak olan ‘otantik’ İslam’a geri dönerek, onlara alternatif kimlik, hayat alanı ve hükümet kavramları sağlamaktadır.”¹⁷⁰ Bu da İslamcılığın iki kola, devletçi İslamcılık ve sivil İslamcılık, ayrılmasına neden olmuştur. Devletçi İslamcılık, İslami devlet kurma amacını gütmüştür. Bunu gerçekleştirmek için de yukarıdan aşağıya doğru bir devrimci sistem değişikliğini savunmuştur.¹⁷¹ Diğer yanda sivil İslamcılık ise, kişisel inançları temel almış ve siyasal İslamcılığın dini yıpratıldığını iddia etmiştir. Ancak dinsel inancın bu biçimi de İslami bir yaşam tarzını savunmuştur. “Devletçi İslamcılığı, ‘yukarıdan İslamileştirme’, sivil İslamcılığı ise, ‘aşağıdan İslamileştirme’ olarak algılamak mümkündür. Birincisi teokratik mutlakiyete, ikincisi ise, cemaat otoriteryanizmine daha yatkındır. Ancak sivil İslamcılık, devlet ve siyasetten uzaklaşarak sivil toplumsal alanın genişlemesini savunmaktadır.”¹⁷² Buradan hareketle, sivil İslamın, sivil toplumun gelişmesinde önemli bir rol üstlendiğini bildirmiştir. Siyasal İslam olarak nitelendirdiği İslamcılıktan giderek müslüman kimliğe bir kayma gerçekleştiğini söylemiştir. İslam devleti kurma fikrine dayanan devletçi/siyasal İslam kimliği yerini kültürel alanda İslamcılık anlayışına bırakmıştır.¹⁷³ Kısaca belirtirsek, “siyasal İslam, eyleminde iktidarı ele geçirmeye öncelik veren, değişimi ‘yukarıdan aşağıya’, ‘sistem’ değişimi olarak tanımlayan, Batılı ‘emperyalist’ güçler karşısında İslami kimliğini ve bağımsızlığını savunan, ‘devrimci’ İslam olarak tanımlanabilir. Kültürel İslam ise, ... yeni bir sistem kurulmasından ziyade, iç dünyaların değiştirilmesi, kuşatılması

¹⁷⁰ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 71.

¹⁷¹ A. g. e., s. 71-72.

¹⁷² A. g. e., s. 72.

¹⁷³ GÖLE, Nilüfer; “Islamic Visibilities and Public Sphere”, *Islam in Public: Turkey, Iran and Europe* (iç.), Editör: Nilüfer Göle ve Ludwig Amman, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2006, s. 11.

öncelikli hedefdir. Kültürel İslam eğilimi, İslam'ın siyasallaşarak fakirleşmesinin, dünyevileşerek kutsallığından kaybetmesinin önünde durmak"¹⁷⁴ istemiştir.

İslamcılık, hem İslamın temel kaynaklarına eleştirel bir yaklaşımla hem de modernliğin asimile edici tavrına karşı bir savunma güdüsüyle müslüman kimliğe yeni bir yorum getirmiştir. Başka bir deyişle, İslamcı hareketin, diğer yeni sosyal hareketlerle benzerlikler taşıdığını ileri sürmüştür. Sözgelimi, İslamcılık farklılığı, kendisinin dışlanmasına neden olan farklılığı benimseyen bir duruş sergilemiştir. Kadınların yeni kimlik tanımlarını feminizme borçlu olmaları gibi müslümanlar da yeni kimliklerini İslamcılığa borçludur. Göle'ye göre, hem İslamcılık hem de feminizm, kadının kimlik sorununu ifade edişine yardımcı olmuştur. Her iki hareket de modernleşmenin standartlaştırıcı karakterine eleştirel yaklaşmıştır. "Diğer bir deyişle, radikal feminizmin erkek olmanın özellikleriyle eşitlenen insan kategorisinin asimile edici stratejilerini reddetmesi gibi İslamcılık da 'Batı kültürü' ile eşitlenen 'modern medeniyetin' benzeştirici stratejilerini reddeder ve kendi farklılığının altını çizer. Her iki durumda da benzeşmeye karşı koyma ve modernliğin benzeştirici güçlerine karşı savunma durumunda kalmayı reddeden tavır, farklılık ve kimliklerin aşırılışmasına destek olur. 'Siyah güzeldir' sloganı pek çok yeni protesto hareketinde yer alır."¹⁷⁵ Bu temel düsturdan hareket eden İslamcılık, kendini, dışlanmasına neden olan kadın ve örtünme konularına sahip çıkarak yeniden gündeme getirmiştir. İslamcılık, dışlanmasına sebep olan giyim ve yaşam biçimlerini yeniden yorumlayarak bu simgeleri tekrar sahiplenmiştir. Bu sahiplenme Göle tarafından İslam'ın yeniden şekillendirilmesi olarak görülmüştür. Kamusal alanda daha fazla görülmeye başlayan İslamcılık, kendini yeniden yorumlamaya başlamıştır. Kendine ait otel, kafe gibi işletmeler kuran İslamcılar, İslam dinine uygun bir yaşam standardı oluşturmaya çalışmıştır.¹⁷⁶ İslamcı kesimin bu görünürlüğünün temelinde Göle, Özal yönetiminin İslamcıları ekonomi aracılığıyla kamusal alana dâhil etmesini görmüştür. Özal siyaseti, değişmekte olan müslüman kesimi, sistemin içine taşımıştır. Özal'lı yıllarda, "ekonominin büyümesi ve dinamizm kazanması için

¹⁷⁴ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 144-145.

¹⁷⁵ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 30.

¹⁷⁶ GÖLE, "Islamic Visibilities and Public Sphere", s. 6.

piyasanın dışında kalan hatırı sayılır çaptaki-çoğunlukla İslami kesime ait- yastık altı paraların sisteme eklenmesi amaçlanmaktadır. İslami kesim bu çerçevede Türk ekonomisinin büyüme arayışları içinde 'araçsal' bir rol üstlenmektedir."¹⁷⁷ İslamcılığın bu dönemde etkin olmaya başlamasıyla İslami kesimden gelen bireylerin kamusal görünürlükleri artmıştır. Göle, İslamcılığın, modern yaşamın gereklerine uygun olarak yeni yaşam arayışına girdiğini ifade etmiştir. Bu iddia Habermas'ın belirttiği gibi, "toplumun modernleşmesiyle nüfusun sekülerleşmesi arasında yakın bir bağ bulunduğu tezini" anlamsız kılmıştır.¹⁷⁸ İslamcı kesim kendine uygun bir hayat tarzı oluşturmaya çalışmıştır: "Geçmişe kıyasla artık insanlar kendi kimliklerini ait oldukları sınıf ve statülerden değil, kendine yakın düşüğü için tercih ettikleri yaşam tarzlarından alıyorlar"¹⁷⁹ belirlemesinde bulunan Göle, İslamcılığın giderek modern yaşamın kültürel değerlerini de paylaşmaya başladığını savunmuştur. İslamcılar yaşadıkları değişimle, modern yaşamın değerlerine karşı bir reddiye dizmekten çok, bu değerleri yeni bir gözle yorumlamışlardır. "İslam, vicdan, aile ve cemaat dünyalarından çıkıp, eğitim, piyasa ekonomisi, iletişim, tüketim ve sivil topluma doğru açıldıkça modern toplumun gereksinimleri ışığında kendi yasakçı sınırlarını aşmak zorunda kalmakta, ama aynı zamanda bu alanları da değişime uğramaktadır."¹⁸⁰ İslami kesimin, sadece kitle iletişim araçlarını değil, aynı zamanda hizmetler sektörünü de İslami emirlere uygun –alkol tüketilmeyen kafe tarzı yerler, alkolsüz içecekler, dini temele uygun giysiler ve cins ayırımına dayanan plajlar gibi- olarak şekillendirdiğini ifade etmiştir.¹⁸¹ İslami kimliği ön planda olan Caprice Hotel bu duruma uygun bir örnektir. "İçki ve kumar servislerinin olmayışının dışında oteli diğerlerinden ayıran en önemli özellik otelin plajında yapılan bölümlendirilmedir. Plaj üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilk kısım, 'normal' müşterilerinin kullanımına yönelik olup 'aile plajı' olarak kodlanan ve cinsiyet temelli bir sınırlamanın konmadığı genel

¹⁷⁷ BİLİCİ, Mücahit; "İslam'ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Hotel Örnek Olay", GÖLE, Nilüfer; *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: Bir Atölye Çalışması* (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, Ankara, 2000, s. 223.

¹⁷⁸ HABERMAS, Jürgen; "Post-Seküler Toplum Ne Demektir?", *Radikal*, 6 Haziran 2008, s. 10.

¹⁷⁹ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 106.

¹⁸⁰ GÖLE, "Giriş", s. 12.

¹⁸¹ GÖLE, "Islamic Visibilities and Public Sphere", s. 11.

plajdır. İkinci kısım, plajın sadece erkekler için ayrılmış olan bölümüdür. Üçüncü ve en ilginç olan kısım ise, tesettürlü kadınlar (ve tesettürlü olmasalar da böylesini tercih edenler) için ayrılmış olan bölümdür.”¹⁸² Burada vurgulanan, İslam’ın kendi dünya görüşüne göre bir yapılanma içine girmiş olmasıdır. “Bu otel, kendilerine ‘resmi’ ve laik olana karşılık gelmeyen alternatif bir alan yaratmaya çalışan yeni dindar orta sınıfların oluşumunu örnekliyor. Caprice Hotel İslami kurallarla uygunluk içinde bir yaz tatili sunuyor: Namaz saatlerine dikkat ediliyor ve otelin ‘bar’ında sadece alkolsüz içkiler sunuluyor. Erkekler ve kadınlar için ayrı plajlar ve yüzme havuzları bulunuyor; herkese açık bir ‘ortak plaj’ da bu plajın sadece ailelere ayrıldığını ima ediyor. Her iki cins için de mayolar otelin ‘butik’inden satın alınabiliyor.”¹⁸³ Toplumsal alanda mevcut değerler sistemine karşı alternatif bir hareket olarak kendini gösteren İslamcılık, giderek “statü sembollerini paylaşmaya başladı. ... konser salonlarına İslami kesimin gelmesi, Uludağ’a kayağa gelmesi, İstanbul’daki alışveriş merkezlerinde görünmesi”¹⁸⁴, İslami kesimin kamusal görünürlüğüünün artışı ifade etmiştir. Göle, İslami kesimin giderek artan görünürlüğüünün arkasında kendi kimliklerini ifade etme kaygısının olduğunu belirtmiştir.

Göle, İslamcılığın, kadın konusunu temel alarak, modernliğe bu açıdan eleştiriler yönelttiğini ileri sürmüştür. “Göle, kadın meselesini, bir kültür ve medeniyet meselesi olarak ele alır. Kadınların toplumsal konumlarındaki değişmeler, cinsiyetler arası eşitlik ve özellikle de kadının mahrem alandan: özel alan (iç), kamusal alana; dışa çıkması Müslüman toplumlardaki modernleşme hareketlerinde merkezi bir öneme sahiptir. Göle’ye göre, Türk modernleşme deneyimi, kadınların mahrem alandan kamusal alana çıkışıyla ilgili önemli bir örnek oluşturur.”¹⁸⁵ Türk modernleşme sürecinin, kadını temele alarak ilerleme kaydettiğini söylemiştir. Kadın konusu, Türk modernleşmesinin temel dinamiğini oluşturmuştur. Hem Osmanlı İmparatorluğu’ndaki hem de Cumhuriyet modernleşmesi aslında kadına referansta

¹⁸² BİLİCİ, “İslam’ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Hotel Örnek Olayı”, s. 220.

¹⁸³ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 154.

¹⁸⁴ GÖLE, Nilüfer; “Bayrağı Tanka Tercih Ederim”, *Sabah*, 28 Mayıs 2007, s. 17.

¹⁸⁵ ERJEM, “Nilüfer Göle”, s. 892-893.

bulunmuştur. “Sanayileşme, üretim ve sınıf çatışmalarına dayalı güçler tarafından şekillenen Batı modernliğinin aksine Türk modernleşmesi, kadının geleneksel İslami yaşam biçiminden bağımsızlaştırılmasının Batılılaşmaya ve laikliğe giden yolu açacağına inanan reformcu seçkinlerin Modernist yönelimlerinin bir sonucu”¹⁸⁶ olmuştur. Özellikle Tanzimat dönemi reformlarıyla kadının toplumsal konumu tartışılmaya başlanmıştır. Göle, Tanzimat dönemiyle kadının okullara girişinin gerçekleştiğini belirtmiştir.¹⁸⁷ Bu dönemde kadının artan kamusal görünürlüğüne ilişkin modernleşme bağlamında iki tasarı hâkim olmuştur. “ Birinci tasarı, geleceği geçmişle birlikte kurmak ister; geçmişin kültürel ve ahlaki mirasının muhafazasını gerekli gören ve sonuç olarak Batı uygarlığının etkisini teknik, idari ve maddi yönleriyle sınırlamak isteyen görüştür bu. İkinci görüş ise, uygarlığın bir bütün olduğunu savunan, çağdaşlığa ayak uydurmak için geleneği değiştirmek isteyen (ya da farklı yorumlayan) görüştür. Nasıl ki reformcular için kadının eğitimi ve özgürleşmesi medeniyete ulaşmak için ön şartsa, gelenekçiler için de, manevi değerlerin ve ahlakın korunması için kadın-erkek ilişkilerinin şeriat yasalarına uygunluğu sağlanmalıdır. Kadın konusunun açık seçik bir biçimde bu iki farklı dünya görüşünün çatışma odağında bulunduğunu ilk olarak bu dönemdeki tartışmalar göstermiştir.”¹⁸⁸ Görüldüğü gibi Göle, ilk reform hareketlerinin kadın konusunda iki görüş geliştirdiğini savunmuştur. Bunlardan ilki kadının özgürleşmesiyle medenileşmeyi bir tutmuş, diğeri ise, kadının kamusal alana çıkışının kültürel yozlaşmaya neden olacağını ileri sürmüştür. Her iki görüş de, İslam’a referansta bulunmuştur. Kimileri kadının görünürlük kazanmasıyla İslam dininin kötü etkileneceğinden endişelenmiş, kimileri de kadın konusunun İslamın daha doğru bir yorumu sayesinde netleşeceğini savunmuştur. “Tanzimat’tan itibaren Batılılaşmanın ölçütleri tanımlanmaya çalışılırken, kadın mahremiyeti ve cinsiyetler arası

¹⁸⁶ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 26.

¹⁸⁷ GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, s. 30.

¹⁸⁸ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 51. Dönemin geleneksel İslamcılarında Mahmut Esat, İslam’da kadının daha gerilerde durması gerektiğini savunmuş (BERKES, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s. 341), reformcularından olan Şemsettin Sami ise, kadın konusundaki sıkıntıların aslında İslam’ın kötü yorumlarından kaynaklandığını ileri sürmüştür (GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 53).

birlikteliğin sınırları tartışma konusu olmaktadır. Başka bir deyişle Batı'ya yönelme, 'medeniyet' bilinci, doğrudan cinsiyetler arasındaki ilişkilere, mekân düzenlemelerine, yaşam biçimine bağlı olarak gelişmektedir. Mahrem/namahrem, (evin) içerisi/dışarıları arasındaki sınırlar ve düzenlemeler Tanzimat dönemiyle birlikte sarsıntıya uğrayarak, özellikle kadınların yaşamını değiştirmeye başlamıştır."¹⁸⁹ Yani Göle, Türk modernleşmesini iki akımın, Batıcı ve İslamcı akımların mücadelesinin tarihi olarak yorumlamıştır. Batıcı akım, İslami gelenekleri modernleşmenin karşısında görmüş ve kadının bu durumdan kurtarılması gerektiğini savunmuştur. İslamcı akım ise, Batıcıların savunduğu düşüncelerin yanlışlığına vurgu yapmış ve İslam'ın modernleşmeye engel olmadığını sadece yanlış yorumlandığını savunmuştur. Yani modernleşmeyi din ile şekillendirmek istemişlerdir.¹⁹⁰ Bunun temelinde İslami ütopya ile gelecekteki İslam sistemini birleştirme çabası vardır.¹⁹¹ Bu noktada Göle, İslamcı hareketin diğer sosyal hareketlerden farklı olan tarafı üzerinde durmuştur. "İslamcı hareketler, devrimci siyasal hareketlerden İslami geçmişle kurdukları paradoksal ilişki ile ayrılmaktadırlar. Müslümanlar için geçmişteki ideal İslami toplumun tarihsel varlığı, tarihin ilerlemeci güçleri tarafından herhangi bir onaylanmayı gerektirmez. Bir müslümanın bakış açısıyla İslami altın çağ bir ütopya değildir, zamanda ve mekânda var olmuştur; 'gerçekleşmiş bir ütopya'dır bu."¹⁹²

Göle, "İslami modernite"¹⁹³ nin ancak dışil cinsten hareketle anlaşılabileceğini savunmuştur.¹⁹⁴ Göle'ye göre, İslam'ın kamusal alanda görünürlük kazanması

¹⁸⁹ A. g. e., s. 56.

¹⁹⁰ ALPEREN, Abdullah; *Sosyolojik Açından Türkiye'de İslam ve Modernleşme: Çağımız İslam Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye'deki Etkileri*, Karahan Kitabevi, Adana, 2003, s. 381.

¹⁹¹ GÖLE, *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, s. 114.

¹⁹² GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 24.

¹⁹³ Alperen, Göle'nin modernlik anlayışını "İslami modernlik" olarak tanımlamıştır. ALPEREN, *Sosyolojik Açından Türkiye'de İslam ve Modernleşme: Çağımız İslam Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye'deki Etkileri*, s. 16.

¹⁹⁴ GÖLE, *İç İç Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 65.

kadının türban¹⁹⁵ meselesi aracılığıyla gerçekleşmiştir. Kadın, türban konusunu kamusal alana taşıdııkça kamusal alandaki laik kesimin tepkilerinde de artış olmuştur. Bu nedenle, “örtünme sorununun İslamcı hareketlerde ikincil bir mesele olmadığını savunmakla kalmayıp, aslında bu sorunun İslamcılarının kendilerini tanımlamalarında ve Batı’ya ilişkin zımni eleştirilerinde cinsiyet sorununun merkeziliğine ışık tuttuğunu”¹⁹⁶ öne sürmüştür. Genç kızların örtülerinin annelerinin geleneksel örtülerinden farklı olduğunu belirten Göle, türbanla kadının geleneksel örtünme biçiminden farklı yönlerini ortaya çıkardığını bildirmiştir. “Geleneksel örtü eğitimsiz, pasif ve eve kapalı kadını simgelerken yeni örtü ya da kamuoyunda adlandırılan haliyle türban, genç, şehirli ve eğitimli kızları simgelemektedir. İlki modern karşıtı olmaktan çok modern öncesi iken, ikincisi Batı modernliğine alternatif geliştirme iddiasındaki bir hareketin aktif ve görünür aktörlerini simgelemektedir.”¹⁹⁷ İslamcı hareketlerin türbana yüklediği bu anlam, Göle tarafından kutsallığa dayalı farklı bir modernleşme anlayışının göstergesi olarak okunmuştur.¹⁹⁸ “Nitekim başörtüsü yerine türban kelimesinin kullanılması ve aralarındaki anlam farkı, değişen müslüman kadın profiline işaret etmektedir. Geleneksel örf ve adetleri hatırlatan, daha çok kentlerin varoşlarına ya da taşra kentlerine yerleşmiş, neredeyse bizim nezdimizde görünürlüğünü kaybetmiş eşarp kullanımından farklı olarak, türban alışagelmış gelenekselliğin karşısına dinin siyasi

¹⁹⁵ Göle’ye göre, “türban sözcüğü birden fazla anlama gelmekte ve kadınların İslamcı hareketlere katılışlarını ihlalcı doğasını ima etmektedir. Türkçe’deki ‘tül(i)bend’ ve Farsça’daki ‘dülbend’den gelen ‘türban’, başa çepeçevre sarılan ve ketenden, pamuklu bezden ya da ipekten yapılmış uzun bir eşarptan ibaret, müslüman kökenli bir başlığı ifade etmektedir. Ancak modern Türkçe’de bu başlık modasını ifade etmek için Fransızca bir sözcük kullanılmıştır; bu, Fransızca’ya da Osmanlı Türkçesinden geçmiş bir sözcüktür” (GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 18). Göle’ye göre, türban ve günümüzde türbanın bir parçası olan pardösü, daha çok Batı’lı motiflerle şekillenmiştir (GÖLE, *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 35-42).

¹⁹⁶ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 15-16.

¹⁹⁷ ÇAYIR, “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu”, s. 42. Ayrıca bkz. GÖLE, Nilüfer; “Otoriter Laiklik ve İslami Katılım”, *Türkiye’de İslamcılık* (iç.), Editör: Yurdakul Fincancı ve Diğerleri, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1997, s. 46-47.

¹⁹⁸ GÖLE, “The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity”, s. 91.

ve kolektif gücünü”¹⁹⁹ çıkarmıştır. Bu görünürlük, kadın bedeni üzerinden hareket etmiştir. Batı dünyasının, bedeni bilimsel daire içinde değerlendirmesi, kadının bedenine ilişkin farklı algılamaların doğmasına neden olmuştur. Çünkü laik birey ve dindar kişi arasındaki vücut algısı birbirinden farklılık göstermiştir. Göle’ye göre, modern birey için beden, laiklik bağlamında değerlendirilmiş, bireyin akılcılık sayesinde vücudu üzerinde tasavvur hakkı doğmuştur. Ancak İslamcılıktaki birey algısında “dişi ve erkek rolleri arasındaki sınırların bulanıklaştırılması, özellikle kadınların erkeksi bir görünüme bürünmesi günah sayılmaktadır. Bu bağlamda örtünme kadınlığın, kadına yakışır iffet ve erdemini bir özelliği haline gelir. Dahası İslami bağlamda bedenin farklı bir semantiği vardır; beden ibadetin aracıdır ve aptes, namaz ve oruç yoluyla arınır. İlahi iradeye teslim olduğunda cismani vücudun yanı sıra nefse de hâkim olunur ve arınılır.”²⁰⁰ İslamcılıkta kadın konusu mahremiyet üzerine kurulmuştur. Kadının mahrem alana dâhil edilmesi üzerinde önemle durulmuştur. Ancak, mahrem konusunun medeniyetler arasındaki algılanış biçiminde farklılıklar mevcuttur. Batı’nın modernlik anlayışı açıklık üzerine kuruluyken, İslami modernleşmede kadın konusu mahrem yönüyle değerlendirilmiştir. Doğu toplumlarının mahremiyet algısının görünmezlik üzerine inşa edildiğini belirtmiştir. Modern toplumları ise, daha şeffaf toplumlar olarak nitelendirmiştir. Bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “ ... ‘itiraf’ üzerine kurulu Batı medeniyeti söylenmesi en zor şeyleri en açık biçimiyle söylemeye çaba göstermektedir: adalet, tıp, aile ilişkileri, gündelik yaşam itiraf alanının içine girer; suçlar, hastalıklar, günahlar, istekler, dertler itiraf edilir. İslam kültürü ise, mahrem alanın kadının görünmezliği ile sınırlanması kadar, mahrem alana ait konuların ‘dile getirilmesi’, ‘giz’ üzerine kuruludur; ‘söylenmeyenler’ toplumdur. ... Kadının örtünmesi, mahrem alanı ve gizliliği dile getirdiğinden, İslam toplumları ile Batı arasındaki yaşam alanlarının örgütlenme biçimine ilişkin farklılığı, asimetriyi sergilemektedir.”²⁰¹ Göle, modern toplumları, ‘transparanı zorlayan toplumlar’ olarak nitelendirmiştir. Batı dışı toplumlarda kadının daha çok özel alan bağlamında, mahrem konumdan hareketle

¹⁹⁹ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 125.

²⁰⁰ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 123.

²⁰¹ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 76.

değerlendirildiğini savunmuştur. “Batı toplumlarından farklı bir biçimde, müslüman toplumlarda, özel yaşam doğrudan kadının cinselliğine, yasak alana gönderme yapar. ‘Mahrem’ demek ‘samimi’, ‘içli dışlı’, ‘herkesçe bilinmemesi icap eden’, ‘söylenmeyen’, ‘gizli’ demektir. Ama aynı zamanda, ‘mahremi’ kelimesi ‘haram’, yani şeriatın yasakladığı ilişkiler (nikâh düşmeyen), ‘yabancı erkek tarafından görülmesi caiz olmayan’ anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle İslam’da toplumsal düzen, içsel ve dışsal mekânların düzenlenmesine bağlıdır ve kadının mahremiyeti (mahrumiyeti) üzerine kuruludur.”²⁰² İslamcılık kadının kamusal görünürlüğünü sağlarken aynı zamanda onun, sınırlandırılmasını da içermiştir. İslamcılık kadına kamusal alana katılma hakkı tanırken, ‘cemaat’ bilincinin zedelenmemesi için de cemaate hizmet ile sınırlandırılmış bir katılım sağlamıştır.²⁰³

İslamcılığın bu yeni aktörleri, genellikle modern dünya paradigmasının ürünlerini kullanan bireylerdir. En önemli özellikleri, “eğitimli, meslek sahibi ve kentli orta sınıf oluşlarıdır. Dolayısıyla klasik pasif müslüman kadın tezleri bu aktörleri açıklayıcı değildir.”²⁰⁴ Bu entelektüel seviyeye bağlı olarak hem kitle iletişim araçlarına olan hâkimiyetleri hem de tatil gibi konulardaki etkinlikleri artmıştır. “Dinin geleneksel ritüelleri zayıflarken özel alana dâhil ediliyor ve oradan yeniden toplumsallaşıyor. Fakat bu arada farklı bir nitelik kazanmış oluyor. Sonuçta böyle mistik sosyete denilebilecek yapılanmalar çıkıyor ortaya. Buna yeniden dindarlaşma diyenler de var. Ama bu Ortodoks bir dindarlaşma değil. Tersine, deyim yerindeyse seküler bir dindarlaşma.”²⁰⁵ Sözelimi, İslamcılar radyo ve televizyonlarda boy göstermeye başlamışlardır. Sahibi oldukları televizyon ve radyolarda İslami içerikli programlar hazırlayıp bunu, ‘kadının sesi’nden sunmuşlardır. Göle’ye göre, kadının televizyon ve radyolarda kendi sesiyle programlar yapmasına karşı çıkan bazı İslamcılar, kendi aralarında bu anlayışın

²⁰² A. g. e., s. 129.

²⁰³ GÖLE, “Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”, s. 33.

²⁰⁴ ÇAYIR, “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu”, s. 44; GÖLE, “Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey”, s. 25.

²⁰⁵ GÖLE, Nilüfer; “Türkiye Rasyonelliği Temsil Ediyor, Avrupa ise Şark Kumazlığı Yapıyor”, *Hürriyet*, 2 Ocak 2005, s. 13.

sorgulanmasına sebep olmuşlardır. “Bugün, İslami radyolarda çalışanlar, Batı’nın tüketim çılgınlığına ve hedonizmine kapılmadıklarını ve ‘Batıcı anlayışa sahip’ radyolara alternatif oluşturduklarını iddia ediyorlar. Yayın politikalarını İslami esaslara göre belirlediklerini, örneğin İslami finans kuruluşları hariç olmak üzere, banka reklamlarını yayınlamadıklarını belirtiyorlar.”²⁰⁶ Farklılıklarını belirtme kaygısı İslamcılarının yaşam tarzlarındaki tüm alanlarda kendini göstermiştir. Göle, bu anlayışın, İslami yasakların kadının sesi ve gövdesi üzerinden nasıl yansıma bulduğuna işaret etmiştir. Radyo örneğinin, giderek profesyonel gazeteci ve spiker olarak çalışan kadınların yaşam ve iş stratejileriyle İslami yasakların uyumsuzluğunu ortaya çıkardığını savunmuştur. “İslamcılık, modern paradigmayla iki yönlü bir ilişki içinde olmuştur. Bir yandan modernlik perspektifiyle İslam’ı yorumlarken, öbür taraftan da İslam kültürü ve kavramlarıyla modernleşmeyi yorumlamaktadır.”²⁰⁷ 1980’den bu yana İslamcılık önemli değişimler yaşamıştır. “1980’li yıllarda İslami kesimde tartışılan kavramlar tağut, müstekbir (ezen), mustaz’af (ezilen) gibi kavramlardı. Hepsi dikey içerikli olan bu kavramlar siyasal İslamcı söylemin bir yansımasıydı. 90’larda ise, tartışılan konular İslam’da tatil, eğlence ve düğünlerin nasıl yapılacağı, v.s gibi inceltilmiş konulardır.”²⁰⁸

Örtünen genç kızların, örtünmeye üniversiteye geldikten sonra başladıklarını belirtmiştir. Modern kent olgusuyla tanışan genç kızlar, türbanı bir kimlik meselesi haline getirmişlerdir. Türbanın, modern kent olgusu olduğunu göstermiştir.²⁰⁹ Bu olgu, örtünen kadının, farklı bir referans kaynağına sahip olduğunu ortaya koymuştur. “Örtünen öğrenciler geleneksel Anadolu ailelerinden gelmelerine rağmen gerek İslam’ı yorumlayış biçimleri gerekse de aldıkları eğitimin yüksekliği nedeniyle ailelerinde ayrı bir yoruma sahip olmuşlardır. Kendilerini her fırsatta geleneksel bağların dışında tasavvur etmişlerdir. Dini kaynakların kökenine inip, dinin

²⁰⁶ AZAK, Umut; “İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler”, GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması** (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 96.

²⁰⁷ YILDIRIM, Hayali **Modernlik: Türk Modernleşmesinin İcadı**, s. 58.

²⁰⁸ ÇAYIR, “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu”, s. 54.

²⁰⁹ GÖLE, **The Forbidden Modern: Civilization and Veiling**, s. 90.

temellerini sorgulamışlardır. Kendilerini kulaktan dolma bilgilerle besleyen geleneksel halktan daha aydın ve bilgili olarak görmüşlerdir.”²¹⁰ Üniversite kampüslerinde görünen, türban eylemlerinde başı çeken bu türbanlı kızlar, İslam’la beraber artan bir özgüven göstermiş ve bu sayede kamusal alanın önemli bir parçası haline gelmiştir. Modernleşme projesinin temeli haline gelen kadın, özel alanın yeniden anlamlandırılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Göle, “onlar hem modern hem mahrem olarak saflık iddialarının hedef tahtasında duruyorlar”²¹¹ belirlemesinde bulunmuştur. Türk modernleşmesiyle kadının ‘birey’ olarak ortaya çıktığını, toplumsallaştığını ve kamusal alanda görünürlük kazandığını ileri sürmüştür. İslamcı kadınlar bağlamında inancını tam olarak yaşayamama şikâyetinin, son dönemlerde kamusal alana rahatça dâhil olamama şikâyetine dönüştüğünü belirtmiştir.

Batılılaşma çabası, kadınların dişiliğin mahremiyetinden sıyrılıp kamusal alana dâhil olmasıyla gerçekleşmiştir.²¹² Kamusal alanı, “esasinda ortak yaşam alanının hem yazılı hem yazılı olmayan kurallarla, yani bireylerin içselleştirdiği, birbirlerine selam etme biçimlerinden siyaset tartışmalarının kurallarına kadar uzanan, bir dizi adap ve kurallar”²¹³ olarak tanımlamıştır. Kadının türban takması Göle tarafından, kamusal alanı rahatsız edici bir nitelik olarak görülmüştür. “Çünkü, müslümanlar, ‘göze çarpan’ simgelerle farklılıklarını ifade etmekte ve görünür olabilme imkânını zorlamaktadır.”²¹⁴ Kadının kamusal alanda görünme konusunda direnmesi, doğal olarak kamusal alan tanımının da değişmesine neden olmuştur. Türkiye’de kamusal alan konusu daha çok türban konusu üzerinden tartışılmıştır.²¹⁵ Bu noktadan hareket eden Göle, kamusal alanın mekân boyutunu ön plana çıkararak, kamusal alanı mekân ve beden bağlamında değerlendirmiştir. Kamusal alandan

²¹⁰ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 124.

²¹¹ GÖLE, Nilüfer; “Barbarlık, Saflık ve Vicdan”, *Radikal*, 23 Nisan 2007, s. 13.

²¹² GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 29.

²¹³ GÖLE, Nilüfer; “Avrupa Kimliğini Kaybetmekten Korkar Hale Geldi”, *Radikal*, *Kitap Eki*, Söyleşi: Efnan Atmaca, 27 Mart 2009, s. 14.

²¹⁴ GÖLE, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 34.

²¹⁵ ÇELİKOĞLU, Nalan; *Mahremiyet: Kişiyeye Ait Özel Alanlar Tartışması*, İskenderiye Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35.

devlete ait bir alan olma anlamını çıkarmıştır. “Batı-dışı modernlik ortamlarında, kamusal alanın liberal burjuva ideolojisinin uzantısında değil, otoriter devlet modernizminin bir ürünü olarak ortaya çıktığı”²¹⁶ üzerinde durmuştur. Göle’ye göre, kamusal alan, Avrupa’da burjuva sınıfının üyeleri ve liberal siyasi görüş çerçevesinde şekillenmiştir. Onun bu fikirlerinin temelinde Habermas’ın kamusal alanı, burjuva kamusal alanı olarak değerlendirmesi yatmıştır.²¹⁷ Habermas’ın kamusal alanı homojen bir yapı olarak görmesine karşı Göle, bu alanın giderek farklılık esasına göre şekillendiğini savunmuştur. “Bugün elektronik medyanın gelişmesiyle birlikte kamusal alan ulusal sınırları aşmış, öte yandan bir yere, mekana aidiyet hissini de zayıflatmıştır. Tartışma zeminlerinin çoğalması, farklılaşması bilginin, görüşlerin akışını kolaylaştırmakla birlikte, kamusal alanın birleştirici, toparlayıcı niteliğini geri plana itmiştir.”²¹⁸ Kamusal alanın bu özelliği, kamusal alanın giderek farklı kesimleri de içinde barındırmaya başladığını göstermiştir. Yani kamusal alan, Habermas’ın ifade ettiği gibi, homojenliğini kaybetmiştir. Dolayısıyla Göle, kamusal alanın farklılıklar nedeniyle kendini sürekli yenileyen bir alan olduğunu savunmuştur.²¹⁹ Göle, kamusal alanın aslında devlet eliyle yaratılan bir alan olduğunu savunmuştur. Bu alanın laik kesim tarafından şekillendirildiğini ifade etmiştir. Ancak, 1980 sonrasında İslamcı kesimin kamusal alanda giderek görünürlük kazanmasıyla laik kesimin kamusal alandaki egemenliği sorgulanmış ve İslamcı kesimin kamusal alanı yeniden tanımlama çabası ağırlık kazanmıştır. Göle’ye göre, kamusal alan, 18. yüzyılda Avrupa’da devletten bağımsız bir toplanma ve tartışma mekânı olarak oluşmuştur. Her yurttaşın serbestçe katılabildiği, açıklığın esas olduğu

²¹⁶ GÖLE, “Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”, s. 22.

²¹⁷ HABERMAS, Jürgen; *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çeviren: Mithat Sancar ve Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

²¹⁸ GÖLE, “Giriş”, s. 10.

²¹⁹ KÖMEÇOĞLU, Uğur; “Örtünme Pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekânsal Bir Etnografi”, *Doğu Batı* (iç.), Sayı: 23, 2003, s. 38. Göle’nin bu görüşünde Habermas’tan etkilendiğini söyleyebiliriz. Çünkü Habermas, modernliğin tamamlanmamış bir proje olduğunu savunmuştur. Modernliğin, kendini yenileyerek ilerlediğini iddia etmiştir [HABERMAS, Jürgen; “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, *Postmodernizm* (iç.), Çeviren: Gülelgül Naliş, Derleyen: Nemci Zekâ, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 31-44]. Göle ise, Habermas’ın modernliğin kendini yenileyerek ilerlemesi anlayışını, kamusal alana uygulamıştır.

bir alandır. En önemli özelliği ise, ‘açıklık’ ve ‘özerklik’tir.²²⁰ Göle’de kamusal alan tanımını genel ile özel alanın ayırımına dayalıdır. Bu ayırım devletten ayrı bir özel alan niteliği taşımıştır. O, devletin kamusal alandan elini çekmesi anlayışını savunmuştur. Kamusal alan konusunda Habermas’ın fikirlerinden etkilenmiş olan Göle’ye göre, kamusal alan devletle toplum arasında aracı bir rol üstlenmelidir. Bu konuda Habermas da kamusal alanın devletle toplum arasında aracılık yapan bir alan olma özelliğine değinmiştir.²²¹ Kamusal alanın giderek devletten bağımsızlaşması, bu alana giren öznelerin de farklılık iddialarına sahne olmuştur. Yeni yükselen İslamcılar, kendilerini kamusal alanda özel yaşam biçimleriyle farklı ifade edişleri, bu alanın giderek özel alanla iç içe girmesine neden olmuştur. Kamusal alanla özel alanın birbirini dönüştürmesi Türkiye’de kadının türban konusuyla daha da alevlenmiştir. İslamcı türbanlı kadınların kamusal alanda daha fazla görünmek istemelerinin, bu alanın giderek, özel alan argümanlarıyla şekillenmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Modernliğin getirileri nedeniyle- ekonomiden politikaya kadar- modern yaşamda meydana gelen değişme kadınların kamusal alandaki temsilini de değiştirmiştir. “Yakın zamanlara kadar laik seçkinlere özgü alanlar olarak bilinen üniversite, medya, siyaset gibi modernliğin kaleleri, İslamcı aktörlerin bu sahalara girişine daha fazla tanık olmaktadır. Kadın veya erkek, üniversite eğitimi almış, laik ve İslami bilgi kaynaklarına ulaşabilen, gazeteci, siyasetçi, akademisyen olarak karşımıza çıkabilen İslamcı entelektüel, kültürel, siyasi güç ve medya gücü elde etmek için laik seçkinlerle yarışır.”²²² Bu durum, Göle’nin İslam ve modernlik arasında dönüştürücü bir ilişki olduğunu savunmasına sebep olmuştur. İslamcı hareketin 1980 sonrasında geçirdiği dönüşüm, yeni aktörlerin kamusal alandaki görünürlüğünü arttırmıştır. Kamusal alandaki görünüm hem İslamcılarının hem de laiklerin bir dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Artan etkileşimin melez bir görüntü yarattığını savunmuştur. Ancak Göle, küreselleşen dünyada melezlenmeye karşı yeni duvarların da örülmeye başlandığını belirtmiştir.²²³ Bu anlayışla beraber, toplumda saflığın olamayacağını savunmuştur. İslam ve modernlik arasında bir

²²⁰ GÖLE, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, s. 83.

²²¹ HABERMAS, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, s. 105.

²²² GÖLE, “Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”, s. 33.

²²³ GÖLE, “Barbarlık, Saflık ve Vicdan”, s. 13.

dönüştürme ilişkisinin var olduğunu belirtmiştir. “Bugün İslam modern dünya ile eşzamanlı, çağdaşı halsine geliyor demek benzediğini, özdeşleştiğini söylemek anlamına gelmez, eşzamanlı ve farklı, çağdaş ve anakronik olunabilir. İslam bugünkü zaman içinde konumlanıyor, ama bugünün, modernliğin tanımını da sorguluyor. Daha genelinde seküler modernlik ile din arasındaki ilişki bugün değişime uğramakta hegemonik yapı kırılmakta alışlagelmedik bir aradalık da mümkün olmakta. Din ile sekülerliği, İslam ile modernliği kalın çizgilerle birbirinden ayırmamız artık gerçek hayatta mümkün değil.”²²⁴

Göle, İslamcı kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmasının laik kesimin tepkilerine neden olduğunu belirtmiştir. Laiklerin kamusal alanı İslamcılarla paylaşması, bu kesimde ciddi sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye’deki laik kesimin bu anlamda bir tahammülsüzlük içerisinde olduğunu savunmuştur. Bu şartlar altında laikliğin elden gideceği düşüncesinin oluştuğunu belirtmiştir. Laiklik, Türkiye’de din ve dünya dairelerinin birbirinden ayrılmasından çok dinin devlet tarafından kontrol edilmesi şeklinde tezahür etmiştir. O, Türkiye’de laiklik için İslam desenli her türlü uygulamanın devlet tarafından kamusal alanın dışına itildiğini ileri sürmüştür. “Türkiye’nin laiklik projesi modernist yaşam biçimlerini yerleştirmek için tek parti döneminden itibaren bir çok dini simge ve pratikleri kamusal alandan dışlamıştır: Türbelerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması (1925); sarık ve fesin yasaklanarak yerine fötr şapkanın getirilmesi (1925); Miladi takvimin kabulü (1926); Arap harflerinin Latin alfabesiyle değiştirilmesi (1928); radyolarda devlet tarafından belirlenen müziğin empoze edilmesi-İslami dünyaya ait bağlardan kopmanın ve Batı medeniyetine yönelme arzusunun işaretleri olarak görülebilir.”²²⁵ Göle, bu dinsel simgelerin kamusal alandan dışlanma çabasının Fransız laiklik modelinden kaynaklandığını bildirmiştir. Türk laiklik anlayışı Fransız laiklik anlayışının bir yansımasıdır. Ancak bu durum, her iki laiklik anlayışının tam bir benzerlik içinde olduğu anlamını taşımamıştır. “Türkiye’de laiklik Fransızların laïcité’sinden ilham almakla beraber-din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin farklı mezhep gruplarına tarafsız davranması ve kamusal alanın dinden

²²⁴ GÖLE, “Avrupa Kimliğini Kaybetmekten Korkar Hale Geldi”, s. 14.

²²⁵ GÖLE, “Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”, s. 23.

arındırılması anlamında- daha farklı bir yol izlemiştir. Türk laikliği dinin devletten ayrılmasına ve bağımsız olmasına sıcak bakmaz. Tersine dini söylemi ve eğitimi, modernist ve akılcı ideallerle aynı çizgiye çekmek için, kurumsal olarak dini devlet kontrolüne alır. İkincisi devletin bütün mezheplere eşit davranmış olduğunu söylemek zordur, Sünni İslam, üstü örtülü bir biçimde devlet dinini temsil eder.”²²⁶ Bu tahakkümün, demokrasinin önünde engel teşkil edeceğini ifade etmiştir. Laikliğin, ilkesel olarak demokrasinin ön koşulu olduğunu belirtmiştir. Ancak bu durumun Batı dışındaki ülkelerde farklı bir görünüm sergilediğini savunmuştur. Bu toplumlarda “laiklik, modernist ancak otoriter rejimlerin uygulaması olmuştur. Halkın egemenliği ilkesinden İslami egemenlikten korkularak taviz verilmiştir.”²²⁷ Böyle bir durumda laikliğin tahakküm aracı haline geleceğini bildirmiştir. Oysa, “laikliğin en önemli varlık nedeni, doğmalardan, geleneğe hapsolmaktan toplumu kurtarmaktır. Sanatı, bilimi, en önemlisi ahlakı bağımsız alanlar haline getirmektir laikliğin esası. Yoksa siz laikliği yeni bir tahakküm olarak sunarsanız, onu da bir ideolojiye dönüştürürseniz, bu toplum çölleşir.”²²⁸ Laikliğin farklı uygulamalarına rağmen giderek toplumun tabanına doğru bir yayılma sergilediğini ifade etmiştir. Özellikle Cumhuriyet mitinglerinin önemi üzerinde durmuştur. Mitinglerle beraber, laikliği orta sınıf insanların da sahiplendiğini söylemiştir. “Dünyada ve akademik çevrelerde yaygın bir söylem vardır, laikliğin ‘tepeden aşağıya zorlamayla vardır ve zaten asker olmadan da var olamaz’ diye. Doğrusu ben laikliğin Türkiye’de orta sınıflara mal olduğu kanaatindeyim, kendi seçkinlerini yarattığı gibi, orta sınıfını oluşturduğu hatta aşağı orta sınıfların da sahip çıktığı düşüncesindeyim. Bu mitingler hareketin sadece yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya da hareket halinde olduğunu gösterdi.”²²⁹ Bu mitingler Göle tarafından, “yukarıdan aşağıya inme olarak tabir edilen laik reformların boşta asılı olmadığını, toplumsal dayanaklarının olduğunu göz önüne sermesi bakımından önemli. Ayrıca, Cumhuriyet’in sahiplerinin

²²⁶ A. g. m., s. 22.

²²⁷ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 92.

²²⁸ GÖLE, *Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk*, s. 115.

²²⁹ GÖLE, “Bayrağı Tanka Tercih Ederim”, s. 17.

kapalı kapılar ardında bir avuç iktidar odakları değil, sokakta göz önünde olduğunu göstermesi bakımından”²³⁰ önemli görülmüştür.

Göle, kamusal alanda İslamcılığın artan etkisinin sivil toplumun gelişmesi ve demokrasi konularıyla da yakından ilişkili olduğu üzerinde durmuştur. Kamusal alanın yeniden dönüştürülmesi ve aktörlerin kendini ifade edişleri, sivil toplumun da gelişme düzeyini göstermiştir. “Sivil toplumun varlığı, oluşumu ve gücü, toplumsal aktörlerin ve hareketlerin kimliklerini ve söylemlerini nasıl oluşturduklarına ve değişimi nasıl tasavvur ettiklerine bağlıdır. Ancak kendi kendini sınırlayan, yani ‘öteki’nin varlığını kabullenen, değişimi, inançları, çıkarları farklı aktörler arası etkileşim, medeniyetler arası aşılama olarak gören hareketler sivil toplum hareketleridir.”²³¹ Sivil toplumu kamusal alandaki farklılıklar üzerine inşa etmiştir. Göle, sivil toplumu, farklılık esasına göre değerlendirmiş, toplumsal konsensusun sağlanabilmesi için toplumda yaratılan ‘öteki’lerin farklılıklarının göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Göle’de sivil toplum, birlikte yaşamının mümkün olabilmesi için yapılacaklar üzerine biçimlenmiştir. Toplumun, farklılıklarının farkında olması halinde birlikte yaşanabilecek bir toplum oluşturulabileceğini ileri sürmüştür. Farklılık iddiası, Göle’nin sosyal hareketlerin farklılık amacıyla ilgilidir. Ancak o, Türkiye’de sivil toplumun tam anlamıyla oluşmadığını iddia etmiştir. Bunun nedeninin zayıf tarihsellikte doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmüştür.²³² Göle’ye göre, zayıf tarihsellik, toplumların kendi tarihsel süreçlerinden kopukluğunu ifade etmiştir. Bu nedenle de sivil toplumun tarihsel arka planındaki argümanların tam anlamıyla temellendirilemediğini savunmuştur. “Türk modernleşmesi, farklılaşma ve çoğulculuk üzerinde yükselen sivil toplumun girişimci ve yaratıcı gücü üzerinde yükselmemiştir. Tersine, yerel örüntülerin ve geleneksel değerlerin dışlandığı bir medeniyet projesidir. Rasyonalist ve pozitivist değerlere yabancı yerel İslam, bu

²³⁰ GÖLE, Nilüfer; “Sokak ve Cumhuriyet: ‘Nümayişkâr’ Feminen Darbe”, *Radikal*, 11 Mayıs 2007, s. 11.

²³¹ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 17.

²³² A. g. e., s. 23.

medeniyet projesi çerçevesinde tarihin dışına itilmiştir.”²³³ Göle, İslamcı kesimin sivil toplumun, dolayısıyla kamusal alanın dışına itilmesini farklılıkların göz ardı edilmesi olarak yorumlamıştır. Türk modernleşmesinde sivil toplumun etkisiz kaldığını belirtmiştir. Farklılıkların önemsenmesi gerektiğini belirten Göle, ancak bu sayede İslami kesimin kamusal alandaki varlığının kabul edilebileceğini dile getirmiştir. İslamcıların kamusal alandaki duruşunu demokratikleşme çerçevesinde değerlendirmiştir. Demokrasiye, herkesin aynı haklara sahip olduğu ve kendini özgürce ifade edebildiği bir sistem gözüyle bakmıştır. Ancak şu farkla ki Göle, demokrasiyi irdelerken klasik devlet düzeyindeki açıklamalara katılmamıştır. Demokrasinin devlet düzeyinde irdelenmesinin, onun halka inememesine sebep olacağını belirtmiştir. O, “tam tersine, demokrasinin oluşmasında ortaya çıkan sorunları, devlet düzeyinde değil, toplumsal aktörlerin bilinci, ideolojileri ve toplumsal hareketleri içinde”²³⁴ aramıştır. Demokrasinin ve temelinde yer alan sivil toplumun oluşumu ve gücü, toplumsal aktörlerin ‘ötekini’ nasıl konumlandığıyla ilişkilendirilmiştir. Demokrasinin tam anlamıyla kurumsallaşması, “ancak kendi kendini sınırlayan, yani ‘öteki’nin varlığını kabullenen, değişimi, inançları, çıkarları farklı aktörler arası etkileşim, medeniyetler arası aşılma olarak gören hareketlere”²³⁵ bağlıdır. Bu hareketlerin temelinde çoğulculuk ve özgürlük anlayışının varlığının zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Çoğulculuğun ve özgürlüğün, bireysel alanda kendini ortaya koyduğunu savunmuştur. Buradan hareketle, liberalizmin Türkiye’de farklı algılandığını ileri sürmüştür. Liberalizm, yanlış değerlendirilmiştir. Liberalizmin Batı’daki gibi bireycilik doğrultusunda değil, ekonominin devletten ayrıştırılması bağlamında algılandığını iddia etmiştir.²³⁶ Yani, liberalizm, bireyselliği değil, siyasetin ekonomideki etkisinin azalmasını ifade etmiştir.²³⁷ O, böyle bir durumun, toplumsal alanda anarşi doğurduğunu savunmuştur. Ekonomideki bu anlayışın Özal dönemiyle oluştuğunu söylemiştir. “Özal’ın liberalizmi daha çok anarşik bir liberalizm doğrultusunda gelişmiştir:

²³³ GÖLE, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, s. 171.

²³⁴ GÖLE, *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*, s. 19.

²³⁵ A. g. e., s. 17.

²³⁶ GÖLE, “80 Sonrası Politik Kültür”, s. 522.

²³⁷ GÖLE, “Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey”, s. 218.

Gelenekleri yıkmış, bireyleri özgürleştirmiş, hedonist düşleri meşru kılmış, yasal engelleri zayıflatmış, istekleri arttırmış, yeni pazarlar yaratmış ve önündeki bütün engelleri yıkmıştır. Liberalizm herkesin başıboş kalması olarak anlaşılınca, anarşik bireycilik, hedonist tüketicilik ve keyfi modernizm anlamına gelmeye başlamıştır. ... Böylece Türkiye’de liberalizm, kolay zengin olma yolu haline gelmiş ve ‘*laissez-faire*’ politikalarıyla ilişkilendirilen yolsuzluk kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.”²³⁸

Göle, İslamcı kesimden gelen entelektüellerin bilime yaklaşım tarzları konusuna da yorum getirmiştir. Bu entelektüellerin klasik İslamcılardan farklı olduğunu savunmuştur. Klasik İslamcıların Batı’yı tümünden reddetme anlayışlarına karşı, modern İslamcı entelektüellerin Batı’lı kaynaklara fazlaca referansta bulduklarını bildirmiştir. İslamcı kesimden gelen entelektüellerin İslam’ı ve modernliği sorgularken Batı’lı kaynaklara referansta bulduklarını belirtmiştir. Yani, radikal İslamcıların Batı’lı olan her şeyi reddetme anlayışından farklı olarak, entelektüel İslamcılar Batı’lı çalışmalarını takip etmişlerdir. Savunularını Batı’lı kaynaklara göndermeler yaparak desteklemeye çalışmışlardır. İslamcıların bu çabasının aslında onların modernliği temellendirme kaygısından kaynaklandığını savunmuştur. Batı’lı literatüre ve gelişme çizgisine yabancı kalmamaya çalışmışlardır. “Türkiye’deki İslamcı entelektüeller Feyerabend, Foucault ve Popper gibi çağdaş Batılı düşünürlerden sıkça alıntı yapmaktadırlar. Batı’daki güncel feminizm, insan hakları hareketi, etnik ve çevreci hareketler gibi İslamcı hareketler de dışlanmışların güçlenmesi için hareket etmekte, Aydınlanma projesine ve onun rasyonalist evrenselci modernlik kavramına karşı benzer bir eleştirel duyarlılığı ortaya koymaktadır.”²³⁹

Kısacası Göle, Türk modernleşmesini Tanzimat’la başlatmıştır. Türk modernleşmesinin doğru okunması için çoğul modernlikler konusundan hareket etmiştir. Bu kavram yerine daha çok Batı-dışı modernlikler kavramını kullanmıştır. Batı-dışı modernlikleri, modernliğin Batı’nın kıyısından yeniden okunması olarak

²³⁸ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 77.

²³⁹ A. g. e., s. 70.

tanımlanmıştır. Modernliğin egemenlik ilişkilerinden hareketle oluşturulduğuna değinmiş, Batı'nın üstünlüğünü yansıttığını savunmuştur. Gelişmiş-gelişmemiş ayırımına dayanan modernlik anlayışının, giderek sorgulanmaya başladığını bildirmiştir. Bu sayede Batı dışında kalan toplumların modernlik çabasının anlaşılabilceği üzerinde durmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göle, ileri sürdüğü görüşlerle ülkemizde tartışmalar yaratan bir isim olmuştur. Klasik bir akademisyen olmanın ötesinde olaylara farklı açılardan yaklaşan, kendine özgü bir tarz oluşturmaya çalışan bir sosyologtur. Çalışmalarında toplumu bir bütün halinde ele almaya çalışmıştır. Toplumsal dinamiklerin değişkenliği üzerinde durarak değişim sosyolojisi yapmıştır. Toplumunu anlamaya çalışırken bireyden hareket etmiştir. Bu nedenle Batı sosyolojisinde öne çıkan aktör eksenli sosyoloji anlayışını benimsemiştir.

Göle'nin çalışmalarında net bir metodolojik çizgi yoktur. Pozitivizmi, toplumu şeyleştirdiği için eleştirmiş, ancak pozitivizmdeki gözlem tekniğini çalışmalarında kullanmıştır. Pozitivizme yönelttiği eleştiriler bağlamında toplumu hermeneutik paradigma çerçevesinde değerlendirmiştir. Kesin sınırları olan bir hermeneutik anlayışa sahip olmasa da bu paradigmaya yakın durmuştur. Hermeneutik geleneğe yakınlığında Touraine'in etkisi önemlidir. Touraine'nin geliştirdiği 'sosyolojik müdahale' tekniğini/yöntemini kullanmıştır. Bu teknik sayesinde toplumsal aktörlerin, kendileri ve toplumsal yapı üzerine derinlemesine düşüncelerini sağlamıştır. Ancak, Göle'nin yöntem konusundaki fikirlerine karşı bazı tepkiler oluşmuştur. Bu tepkiler, Doğan Ergun, Aynur İlyasoğlu ve Sezgin Kızılcılık'ten gelmiştir. Ergun, Göle'yi bir 'yöntemsizlik' bağlamı içinde değerlendirmiştir. Ergun, Göle'nin ancak araştırmacı gazetecilik yaptığını savunmuştur.¹ Benzer bir tespit, İlyasoğlu'na aittir. İlyasoğlu, Göle'nin sosyolojik yöntemiyle daha çok gazetecilikte toplanan bilgi türüne yaklaştığını iddia etmiştir.² Kızılcılık ise, Göle'nin savunduğu sosyolojik yöntemin orijinal olmadığını,

¹ ERGUN, Doğan; *Yöntemi Bulmak: Türkiye'de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 121.

² İLYASOĞLU, Aynur; "Modern Mahrem ve 'Keşif Duygusu' Üzerine", *Birikim* (iç.), Sayı: 35, 1992, s. 74-75.

Touraine'in yöntem konusundaki görüşlerini referans aldığını, hatta yöntemle tekniği birbirine karıştırdığını bildirmiştir.³

Kendine özgü bir metodolojik duruşa sahip olmayan Göle'nin çalışmalarında yoğunlaştığı ana konuların başında modernlik ve Türk modernleşmesi gelir. Göle, modernliğin temel söylemlerini kabul etmenin yanında modernliği Türk toplumsal dinamikleriyle yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Sözgelimi, Batı'da burjuvanın öncülük ettiği modernliğe, Türkiye'de mühendislerin ön ayak olduğunu ileri sürmüştür. Türk modernleşmesinin, daha yerel değerlerle beslenen bir yapı sergilediğini ifade etmiştir. Türk modernleşmesini, İslam ve modernliğin çatışmadığı tezinden hareketle ele almaya gayret göstermiştir. Bu bağlamda Göle, Türk modernleşmesini Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasıyla irdelenmiştir. "Türkiye'deki değişimi, özgün bir modernlik deneyimi olarak tanımladığı Türk modernleşmesini temel alarak yeniden okur. Göle, bu yeniden okumayla özellikle Batı-dışı modernlik kavramına ulaşır."⁴

Göle, Batı-dışı modernlik kavramıyla modernliğin Batı dışı toplumlardaki algılanış biçimine ışık tutmaya çalışmıştır. Batı-dışı modernlik kavramını kendisinden önce ileri sürülen bazı teorik çerçeveler bağlamında yeniden inşa etmeye gayret etmiştir. Ancak, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırması Göle'den önce bir çok düşün adamı tarafından dile getirilmiştir. Meselâ, Eisenstadt, Levy ve Moore gibi düşün adamları, çoğul modernlikler üzerinde durmuştur. Göle ise, bu kavramsallaştırmaları farklı bir teorik ve kavramsal düzeyde yeniden ele almıştır. Batı-dışı modernlikler anlayışını hem kendisinden önce ortaya atılan kavramlarla hem de bunların eleştirisiyle yeniden şekillendirmiştir. Çoğul, yerel, alternatif modernlik anlayışlarının eksik yanlarını yeniden düzenleyerek Batı-dışı modernlik kavramına ulaşmıştır. Göle'nin modernliğe farklı bir açılım getirmek isteğinin temelinde, "küreselleşme süreciyle birlikte küresel modernlik programlarının zayıflaması"⁵ vardır. Göle'nin Batı-dışı modernlik anlayışında Touraine'in etkili olduğu görülmüştür. Modernlik anlayışını Touraine'in etkisiyle şekillendirmiştir.

³ KIZILÇELİK, *Sosyolojinin Neliği*, s. 205-207.

⁴ ERJEM, "Nilüfer Göle", s. 901.

⁵ YILDIRIM, *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, s. 39.

Göle'nin "Batı-dışı modernlik" görüşü bir bakıma Touraine'in "her toplum kendi modernliğini üretmelidir" anlayışının incelemesidir.⁶

Batı-dışı modernlik, Batı'nın dışında kalmışlığı ifade etmesine rağmen Göle tarafından, Batı'yı reddetme anlamını taşımadığı ileri sürülmüştür. Hem Batı'yı referans almış hem de Batı'dan bağımsız bir gelişme modeli olarak değerlendirilmiştir. Ancak Göle, her ne kadar bu kavramın Batı'yı reddetmediğini ifade etse de aslında Batı'nın dışındalığına önemli atıflarda bulunmuştur. Göle'nin belirttiği gibi, Batı-dışı modernlik, modernliğin yerel, alternatif ve çoğul okumasıdır. Oysa, 'yerel modernlik' kavramsallaştırmasına baktığımızda bu modernlik türünün Batı'yı reddetme temeline sahip olduğu görülmüştür. Fakat bu reddediş, Göle tarafından Batı-dışı modernlik içinde sanki yokmuş gibi ele alınmıştır. Göle, her ne kadar bu modernlik türlerinin eksiklerini gidermeye çalışsa da Batı-dışı modernliğin kuramsal zemininde eksiklerin olduğu bir gerçektir.

Göle, Cumhuriyet döneminin Türk modernleşmesinde bir kırılma noktası meydana getirdiğini ileri sürmüştür. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin, redd-i miras üzerine şekillendiğini belirtmiştir.⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel yapısından bir kopuşu barındırdığı üzerinde durmuştur. Bu dönemde Batı'lı yaşam tarzlarına yönelindiği için Doğu'lu olan her şey 'alaturka' olarak görülmüş ve Türk'e ait olan her şeyin küçümsenmesine neden olmuştur. Alaturka bakış açısının, toplumsal anlamda şizofrenik bir durum yarattığını bildirmiştir. Göle, böyle bir anlayışın temelinde geleneklerden kopuş isteğinin var olduğunun altını çizmiştir. Gelenek, modern olmayan toplumlarda reddedilmiştir. Oysa Göle'ye göre, modern toplum olmanın temel şartı, gelenekle modernlik arasında bir sentez oluşturmaktır. Bu sentez sayesinde Batı'lı toplumlar modernleşebilmiştir. Geleneğin, reddedildiği ölçüde değil, kabul edilebildiği ölçüde modernleşebileceğini savunmuştur. Bu anlayış Göle'nin kendisinden önce bazı düşün insanları tarafından dile getirilmiştir. Sözelimi Daniel Brown, modernlikle geleneğin mutlaka birbirini reddetmesi

⁶ KIZILÇELİK, Sosyolojinin Neliği, s. 211.

⁷ GÖLE, İç İç Girişler: İslam ve Avrupa, s. 117.

gerekmediğini, ikisinin karışımıyla yeni değerlerin oluşabileceğini ileri sürmüştür.⁸ Aynı şekilde Robert Bellah, Reinhard Bendix gibi bir çok düşün adamı da benzer vurgularda bulunmuştur. “Batı dışı toplumların gelişmesini toplumsal alanların modernleşmesine bağlayan Bellah, modernleşme sürecinin kültürde yer alan geleneksel unsurların tümüyle ortadan kaldırılmasını gerektirmeyeceğini ve hatta bu unsurlardan yararlanmanın mümkün olabileceğini öne sürer.”⁹ Bendix’e göre ise, “modernlik ve evrensellik durumları, tümüyle geleneğin karşısında yer almamaktadır. Gelenek ve modernlik bütünüyle birbirini dışlamak zorunda da değildir.”¹⁰ Buradan hareketle diyebiliriz ki, Göle de modernlik-gelenek ilişkisinde bu çizgiye yakın durmuştur. Zira Göle, bu çizginin ötesinde yine hocası Touraine’in izinden yürümüştür. Touraine’in gelenek-modernlik arasında kurduğu olumlu ilişkiyi kendisi de benimsemiştir.¹¹ Bu çerçevede Göle, İslam ve modernlik konusuyla yakından ilgilenmiştir.

Göle, İslamcılık konusunu modernleşme bağlamında değerlendirmiştir. Bunun temel nedeni, İslamcılığın modernleşmeye çalışan toplumlarda bir çıkış yolu sağlayacağına olan inancıdır. Bu nedenle Göle, İslam’ın müslüman ülkelerde yeniden dirilmesinin modernleşme süreciyle ilgili olduğunu savunmuştur.¹² İslamcılığın modernlikle uyum içinde olduğu aslında yeni bir görüş değildir. Göle’den çok önce bir kısım düşün adamı İslam ve modernlik arasında bir uyumun olduğunu savunmuş, bir kısmıysa İslam ve modernliğin birbirine zıt olduğunu ileri sürmüştür.¹³ Göle’nin

⁸ BROWN, *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*, s. 2-3.

⁹ ALTUN, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, s. 115.

¹⁰ A. g. e., s. 122.

¹¹ Touraine’in bu konudaki görüşleri için bkz. TOURAINE, *Modernliğin Eleştirisi*; TOURAINE, Alain; *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*, Çeviren: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

¹² GÖLE, “Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey”, s. 218.

¹³ İslam’ın modernliğin/gelişmenin önünde engel olmadığını savunanlar arasında Said Halim Paşa, Ali Suavi, Şemseddin Sami gibi bir çok düşün adamı vardır. Sözgelimi, Ali Suavi, modernleşmeye yönelik düşüncelerini modernlik ile İslamın çatışmadığı anlayışıyla şekillendirmiştir (ÜLKEN, Hilmi Ziya; *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2005, s. 90). Şemseddin Günaltay ise, “ilerlememize mani olan İslamiyet değil, bize öğretilen Müslümanlıktır” demiştir

belki kendine özgü denebilecek yanı, kendisinden önce ortaya atılan modernlik ve İslamın uyuşabileceği fikrini, günümüz değerleriyle ve yeni sosyal hareketler bağlamıyla yeniden yorumlamış olmasıdır. İslam-modernlik arasındaki uyumu kanıtlamak için İslam'ın siyasal ifadesi olan İslamcılığı, günümüzün popüler konularından olan yeni sosyal hareketler bağlamında incelemiştir.¹⁴ İslamcılığın modernliğe yeni açılımlar sağladığını ileri sürmüştür. Modernlik ve İslamın birbirini dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Aralarındaki melez ilişkinin varlığından söz etmiştir.

Kısacası, Göle, "Touraine'in teorik ve metodolojik görüşleri ışığında Türk toplumunu tahlil etmeye çalışmıştır."¹⁵ Batı dışında kalan toplumları, 'çoğul modernlikler', 'yerel modernlikler', 'alternatif modernlikler' ve kendi kavramsallaştırmasıyla 'Batı-dışı modernlikler' bağlamında değerlendirmiştir. Göle'nin Batı-dışı modernlik anlayışı orijinal bir görüş değildir. Kendisinden önce bir çok düşün adamı tarafından işlenmiş bir konudur. Göle'nin Batı-dışı modernlik konusundaki özgünlüğü kavram kısmındadır. Çoğul, yerel ve alternatif modernlik demek yerine Batı-dışı modernlik kavramını geliştirmiştir.

(YILDIRIM, *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, s. 59). Said Halim Paşa ise, İslam'ın ilerlemeye engel olmadığını, yapılan yanlış yorumların böyle bir anlayışa neden olduğunu söylemiştir (PAŞA, Said Halim; *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 151, 163; BERKES, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 412-413). İslam'ı modernliğin önünde engel olarak gören düşünürlerin başında ise, Abdullah Cevdet gelmiştir. Bu düşünceyi savunanlar genel olarak Batıcı olarak nitelendirilmişlerdir. Batıcılara göre, geriliğin nedeni İslam dinidir. "Bu dinin getirdiği şeriatın hayatın hemen her alanını hükmü altına alması bütün geriliklerin temelinde yatan olaydır. Hayatın her alanında şeriatın hükmü, tutucu bir güç olarak her değişmeye karşı önleyici bir etken olmuştur; hayat fosilleşmiştir" (A. g. e., s. 412).

¹⁴ GÖLE, Nilüfer; "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (iç.), Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 72.

¹⁵ KIZILÇELİK, *Sosyolojinin Neliği*, s. 212.

KAYNAKÇA

- ALPEREN, Abdullah; **Sosyolojik Açıdan Türkiye’de İslam ve Modernleşme: Çağımız İslam Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye’deki Etkileri**, Karahan Kitabevi, Adana, 2003.
- ALTUN, Fahrettin; **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.
- AZAK, Umut; “İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler”, GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması (iç.)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 93–109.
- BAUMAN, Zygmunt; **Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları**, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- BİLİCİ, Mücahit; “İslam’ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Hotel Örnek Olayı”, GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: Bir Atölye Çalışması (iç.)**, Metis Yayınları, İstanbul, Ankara, 2000, s. 216–236.
- BOCK, Kenneth; “İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları”, Çeviren: Aydın Uğur, BOTTOMORE, Tom ve NİSBET, Robert; **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi (iç.)**, Yayına Hazırlayan: Mete Tunçay ve Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 51–92.
- BOURDIEU, Pierre; **Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine**, Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayınları, İstanbul, 2006.
- BOZDOĞAN, Sibel ve KASABA, Reşat (Editör); “Giriş”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (iç.)**, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 1–11.
- BROWN, Daniel; **Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- ÇAHA, Ömer; **Bitmeyen Beraberlik: Modern Dünyada Din ve Devlet**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇAYIR, Kenan; “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu”, GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri (iç.)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 41–67.
- ÇELEBİ, Nilgün; **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.
- ÇELİKOĞLU, Nalan; **Mahremiyet: Kişiyeye Ait Özel Alanlar Tartışması**, İskenderiye Yayınları, İstanbul, 2008.

- DALLMAYR, Fred R.; “Global Modernleşme: Farklı Bir Modernitelere Doğru mu?” **Modernleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye** (iç.), Çeviren: Recep Şentürk, Editör: Sabri Orman, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 33–62.
- EISENSTADT, Shmuel Noah; **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, Çeviren: Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007.
- ELIAS, Norbert; **Uygarlık Süreci Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- ELIAS, Norbert; **Uygarlık Süreci Cilt 2: Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak**, Çeviren: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- ERGUN, Doğan; **100 Soruda Sosyoloji**, Koç Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERGUN, Doğan; **Yöntemi Bulmak: Türkiye’de Toplumsal Bilimlerin Bunalmı**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- ERJEM, Yaşar; ‘Nilüfer Göle’, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) Cilt: 2 (iç.)**, Derleyen: M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 879–904.
- ERKUL, Ali; “Türk Sosyolojisi Tartışmaları”, KIZILÇELİK, Sezgin; **Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı (iç.)**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 17–52.
- ESGİN, Ali; **Anthony Giddens Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005.
- ESGİN, Ali; “Batı Sosyolojisinde Metodolojik Problemler: Pozitivizm-Hermeneutik İkiliği”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 16: Bilim Sosyolojisi (iç.)**, Editör: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 669–689.
- FOUCAULT, Michel; **İktidarın Gözü**, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÖLE, Nilüfer; “Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey”, **Politics in the Third Turkish Republic: A Case Study in Transition to Democracy (iç.)**, Derleyen: Metin Heper ve Ahmet Evin, Boulder, Co: Westview Press, 1993, s. 213–222.
- GÖLE, Nilüfer; “Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey”, **Civil Society in the Middle East (iç.)**, Volume 2, Editör: Augustus R. Norton, Brill Pub., New York, 1996, s. 17-44.
- GÖLE, Nilüfer; “The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity”, **Rethinking Modernity and National Identity in Turkey (iç.)**, Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London, 1997, s. 81–94.
- GÖLE, Nilüfer; “Otoriter Laiklik ve İslami Katılım”, **Türkiye’de İslamcılık (iç.)**, Editör: Yurdakul Fincancı ve Diğerleri, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1997, s. 36–51.

GÖLE, Nilüfer; "Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Ders", **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, 1998, s. 55-62.

GÖLE, Nilüfer; **The Forbidden Modern: Civilization and Veiling**, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999.

GÖLE, Nilüfer; "Giriş", GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması** (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7-18.

GÖLE, Nilüfer; "Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak", GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması** (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19-40.

GÖLE, Nilüfer; **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

GÖLE, Nilüfer; "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt: 3 Modernleşme ve Batıcılık** (iç.), Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 56-67.

GÖLE, Nilüfer; **Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk**, Hazırlayan: Zafer Özcan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

GÖLE, Nilüfer; **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

GÖLE, Nilüfer; **Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

GÖLE, Nilüfer; "Genç Sosyologlarla Mahrem Bir Söyleşi", **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları** (iç.), Derleyen: Ümit Meriç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 43-80.

GÖLE, Nilüfer; "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** (iç.), Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 70-81.

GÖLE, Nilüfer; "Türkiye Rasyonelliği Temsil Ediyor, Avrupa ise Şark Kurnazlığı Yapıyor", **Hürriyet**, 2 Ocak 2005, s. 13.

GÖLE, Nilüfer; "Islamic Visibilities and Public Sphere", **Islam in Public: Turkey, Iran and Europe** (iç.), Editör: Nilüfer Göle ve Ludwig Amman, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2006, s. 3-43.

GÖLE, Nilüfer; "Sokak ve Cumhuriyet: 'Nümayişkâr' Feminen Darbe", **Radikal**, 11 Mayıs 2007, s. 11.

GÖLE, Nilüfer; "Barbarlık, Saflık ve Vicdan", **Radikal**, 23 Nisan 2007, s. 13.

GÖLE, Nilüfer; "Bayrağı Tanka Tercih Ederim", **Sabah**, 28 Mayıs 2007, s. 17.

GÖLE, Nilüfer; “80 Sonrası Politik Kültür”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme** (iç.) Editör: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 515-526.

GÖLE, Nilüfer; **İç İçe Geçişler: İslam ve Avrupa**, Çeviren: Ali Berktaş, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

GÖLE, Nilüfer; “Avrupa Kimliğini Kaybetmekten Korkar Hale Geldi”, **Radikal, Kitap Eki**, Söyleşi: Efnan Atmaca, 27 Mart 2009, s. 14–15.

HABERMAS, Jürgen; “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, **Postmodernizm** (iç.), Çeviren: Güleğül Naliş, Derleyen: Nemci Zekâ, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 31–44

HABERMAS, Jürgen; **Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü**, Çeviren: Mithat Sancar ve Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

HABERMAS, Jürgen; **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çeviren: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

HABERMAS, Jürgen; “Post-Seküler Toplum Ne Demektir?”, **Radikal**, 6 Haziran 2008, s. 10.
İLYASOĞLU, Aynur; “Modern Mahrem ve ‘Keşif Duygusu’ Üzerine”, **Birikim** (iç.), Sayı: 35, 1992, s. 74–76.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş 1: Ön Koşullar**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar: Öncüleri ve Temelleri Çerçevesinde Yaklaşımlar**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KALYONCU, Cemal A.; **Saklı Hayatlar**, Zaman Kitap, İstanbul, 2002.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri 1**, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri 2**, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri 3**, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Sefaletin Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2002.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Özgünlüğün Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyolojinin Neliği**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.

KÖMEÇOĞLU, Uğur; “Örtünme Pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekânsal Bir Etnografi”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 23, 2003, s. 37–74.

- LEVY, Marion J.; **Modernization and the Structure of Societies: a Setting for International Affairs**, Princeton Universty Press, Princeton, 1996.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; **Alman İdeolojisi- Feurbach**, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1999.
- MILLS, C. Wright; **Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi Üzerine**, Çeviren: Vefa Saygın Ögütü, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005.
- ÖZLEM, Doğan; **Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri Cilt: 1**, Prospero Yayınevi, İzmir, 1994.
- PAŞA, Said Halim; **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- PEKER, K. Oya; **Günlük Düşüncede Modernlik, Din ve Laiklik**, Vadi Yayınları, Ankara, 2005.
- POLAMA, Margaret; **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çeviren: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- SARUP, Madan; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çeviren: Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004.
- SHAYEGAN, Daryush; **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni**, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- TAYLOR, Charles; **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çeviren: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- TOURAINÉ, Alain; **The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- TOURAINÉ, Alain; "Toplumdan Toplumsal Harekete", **Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar** (iç.), Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır, Editör: Serkan Özbudun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 35-51.
- TOURAINÉ, Alain; **Modernliğin Eleştirisi**, Çeviren: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TOURAINÉ, Alain; **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma**, Çeviren: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2005.
- WAGNER, Peter; **Modernliğin Sosyolojisi**, Çeviren: Mehmet Küçük, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003.
- YILDIRIM, Ergün; **Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.